T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KENTSEL KAMUSAL BİR MEKÂN OLARAK NAMAZGÂH TİPOLOJİSİNİN İRDELENMESİ: ÜSKÜDAR ÖRNEĞİ

EMİNE BEYZA ÖZTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: DOÇ. DR. İBRAHİM TÜRKERİ

NİSAN 2025

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KENTSEL KAMUSAL BİR MEKÂN OLARAK NAMAZGÂH TİPOLOJİSİNİN İRDELENMESİ: ÜSKÜDAR ÖRNEĞİ

EMİNE BEYZA ÖZTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: DOÇ. DR. İBRAHİM TÜRKERİ

NİSAN 2025

T.R.
GEBZE TECHNICAL UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL

EXAMINATION OF NAMAZGAH TYPOLOGY AS AN URBAN PUBLIC SPACE: USKUDAR EXAMPLE

EMİNE BEYZA ÖZTÜRK

A THESIS OF MASTER OF SCIENCE
DEPARTMENT OF ARCHITECTURE

ADVISOR: ASSOC. PROF. DR. İBRAHİM TÜRKERİ

APRIL 2025

YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

GTÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 03/02/2025 tarih ve 2025/08 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 25/04/2025 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Emine Beyza ÖZTÜRK' ün tez çalışması Mimarlık Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Doç. Dr. İbrahim TÜRKERİ

ÜYE : Dr. Öğr. Üyesi Dicle KIZILDERE GÖKYER

ÜYE : Dr. Öğr. Üyesi Serhat ULUBAY

ONAY

Gebze Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun

……./……./..…… tarih ve …..…./…..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

Aileme...

ÖZET

Gündelik, toplumsal ve sosyal yaşam pratiklerinin birlikteliği ile oluşan kent, bir bütün olarak incelendiğinde bu bütünün en önemli parçalarından birinin de kentsel mekânlar olduğu görülmektedir. Toplu insan faaliyetlerinin gerçekleştiği, insanlar arasındaki etkileşimin ve iletişimin en üst seviyede olduğu kentsel mekânlar, süreç içerisinde biçimlenerek dönüşmektedir. Din olgusu ile şekillenen ve İslam kentlerinde kentsel kamusal bir mekân olarak yerini alan "namazgâh tipolojisi" de bu dönüşümün okunabildiği önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam kentlerinin kurucu öğeleri olan hem kutsal hem de kamusal niteliği olan İslam tapınma mekânları, çevresindeki yapılar ile birlikte gündelik hayatı örgütleyen, sosyal yaşantıyı etkileyen kent yaşamının vazgeçilmez unsurudur. Bu çok yönlü işlevleri içerisinde barındıran bir diğer İslam tapınma mekânı ise namazgâhlardır.

Namazgâhlar, İslamiyet'in erken dönemlerinden itibaren yaygın olarak kullanılmış ve tarihsel süreç içerisinde İslamiyet'in yayıldığı coğrafyalarda da görülmeye başlamıştır. Müslümanların ibadet ihtiyacı sonucu ortaya çıkan dini işlevli bu mekânlar, yalın mimarisinden kaynaklı olarak kolaylıkla inşa edilebilmiştir. Asıl işlevi itibariyle namaz ibadetinin mekânı olarak kurgulanmasına rağmen, tarih boyunca gündelik hayatı örgütlemek ile birlikte sosyal açıdan toplu insan faaliyetlerinin gerçekleşmesi için de uyarlanmış esnek mekânlardır. İslam mimarisinin eklemlenen ve toplumsal hafızada önemli bir yeri olan namazgâhlar, 21. yy. Türkiye'sinde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalarak korunması gereken bir nesneye dönüşmüştür. İslam kültürünün önemli bir kentsel artefaktı olan bu kültürel mirası korumanın ve kente kazandırmanın oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Namazgâh tipolojisinin 21. yy. Türkiye'sindeki envanteri araştırıldığında ise Üsküdar öne çıkmaktadır. Üsküdar, İstanbul'un en eski yerleşim yerlerinden biridir. Dolayısıyla birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, tarihsel katmanlardan oluşan ticari kullanımı yoğun bir kıyı kenti olmuştur. Anadolu'nun Avrupa'ya açılan kapısı olarak görülen Üsküdar hem ibadet hem de kamusal nitelikli mekânları itibari ile önemli bir merkez olmuştur. İstanbul'da namazgâh tipolojisinin en fazla belirdiği yerleşim yerlerinden biri konumundadır.

Bu bağlamda hazırlanan tez çalışması, Üsküdar namazgâhları özelinde, İslam tapınma mekânlarının kurucu yapılarından olan bu kültürel mirasa ilişkin bir envanter oluşturmakla birlikte mimarlık alanına ve kentsel ortama ilişkin yeni bir alan açmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Kamusal Mekân, İslam Kentleri, İslam Tapınma Mekânları, Namazgâh Tipolojisi, Üsküdar.

ABSTRACT

When the city, which is formed by the combination of daily, social and social life practices, is examined as a whole, it is seen that one of the most important parts of this whole is urban spaces. Urban spaces, where collective human activities take place and where interaction and communication between people are at the highest level, are shaped and transformed in the process. The "namazgah typology", which is shaped by the phenomenon of religion and takes its place as an urban public space in Islamic cities, is an important example of this transformation in which this transformation can be read.

Islamic places of worship, which are both sacred and public elements, which are the constituent elements of Islamic cities, are the indispensable structure of urban life that organizes daily life and affects social life together with the surrounding structures. Another Islamic place of worship that contains these versatile functions is the namazgahs.

Namazgahs have been widely used since the early periods of Islam and have started to be seen in the geographies where Islam has spread in the historical process. These places with religious functions, which emerged as a result of the need for worship of Muslims, could be easily built due to their simple architecture. Although they are designed as a place of prayer in terms of their main function, they are flexible spaces that have been adapted for the realization of socially collective human activities as well as organizing daily life throughout history. Namazgahs, which have an important place in the articulated in Islamic architecture and social memory, have turned into an object that needs to be protected by facing the danger of extinction in 21st century Turkey. It is thought that it is very important to protect this cultural heritage, which is an important urban artifact of Islamic culture, and to bring it to the city.

When the inventory of the Namazgah typology in 21st century Turkey is investigated, Uskudar stands out. Uskudar is one of the oldest settlements in Istanbul. Therefore, it has hosted many civilizations and has been a coastal city with intense commercial use consisting of historical layers. Uskudar, which is seen as the gateway of Anatolia to Europe, has become an important center of both worship and public places. It is one of the settlements in Istanbul where the typology of namazgah appears the most.

The thesis prepared in this direction aims to create an inventory of this cultural heritage, which one of the the founding structures of Islamic places of worship, specially Uskudar namazgahs, and to open a new field in the field of architecture and urban environment.

Keywords: Urban Public Space, Islamic Cities, Islamic Places of Worship, The typology of Namazgah, Uskudar.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tez çalışmamda, namazgâhlara olan ilgimi artırarak bu yolu seçmemde bana yol gösteren, süreç boyunca değerli fikirleri, rehberliği ve sabrıyla beni yönlendiren saygıdeğer hocam Doç. Dr. İbrahim Türkeri'ye;

Değerlendirmeleri, yapıcı eleştiri ve yorumları ile çalışmama katkıda bulunan değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Dicle Kızıldere Gökyer ve Dr. Öğr. Üyesi Serhat Ulubay'a;

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde kendisinden ders aldığım ve mimarlığa dair bakış açımı yönlendiren ve lisans eğitimimden sonraki süreçte de her zaman desteğini hissettiğim değerli hocam Enes Aluç'a;

Lisansüstü eğitim sürecinin her aşamasında olduğu gibi alan çalışması sırasında da beni yalnız bırakmayan sevgili kardeşim Sevdenur Öztürk'e;

Hayatım boyunca her koşulda desteklerini hissettiğim, merhameti, sevgisi ve dualarıyla yanımda olan annem İlknur Öztürk ve kardeşlerim Ayşe ve Mustafa Öztürk'e;

Didem Gündüz, Safiye Nur Aykut, Hafize İhtiyar, Şeyma Daniş başta olmak üzere, bu süreçte yanımda olan tüm dostlarıma;

En samimi duygularımla teşekkürlerimi sunarım.

Ve son olarak...

Eğitimimi tamamlayıp bir mimar olarak beni görmenin hayalini kurduğunu bildiğim ve bugünleri görmesini en çok istediğim canım babam Ali Korhan Öztürk'e, teşekkürlerin en büyüğünü sunarım.

Gayret bizden, tevfik Allah'tan.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
TABLOLAR DİZİNİ	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı	3
1.2. Çalışmanın Kapsamı	4
1.3. Çalışmanın Yöntemi	5
2. KENT İLE İLİNTİLİ TANIMLAR	6
2.1. Kent	6
2.2. Kentsel Mekân	7
2.3. Kamusal Alan	9
2.4. Kentsel Açık Alan	10
2.5. Kentsel Bir Mekân Olarak Tapınma Mekânları	11
3. İSLAM COĞRAFYASINDA KENT VE NAMAZGÂH	12
3.1. İslam Kentleri ve İslam Tapınma Mekânları	18
3.2. Namazgâh Tipolojisi ve Kentteki Konumu	35
4. KENTSEL KAMUSAL BİR MEKÂN OLARAK NAMAZGÂH TİPOLOJİSİNİN İRDELENMESİ: ÜSKÜDAR ÖRNEĞİ	51
4.1. Üsküdar'ın Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi	52
4.2. Üsküdar Namazgâhları	57
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	114
KAYNAKLAR	124
ÖZGEÇMİŞ	132
TEZ ÇALIŞMASI KAPSAMINDA YAPILAN YAYINLAR	133
EK -A	134

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

H : Hicri

km : Kilometre

m : Metre

M : Miladi

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

yy. : Yüzyıl

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 2.1: Tokat Kenti 7
Şekil 2.2: Çekya, Prag Eski Kent Meydanı 8
Şekil 2.3: Üsküdar Meydanı 10
Şekil 3.1: Mescid-i Nebevi ve Hz. Muhammed'in evi 14
Şekil 3.2: Mescid-i Nebevi 14
Şekil 3:3: Tokat Soğukpınar Mahallesi 15
Şekil 3.4: Musul Kenti 16
Şekil 3.5: Ticari merkezde bulunan Tokat Takyeciler Cami 17
Şekil 3.6: Kayrevan kenti ve Kayrevan Cami. 17
Şekil 3.7: Kahire El Muizz Caddesi 18
Şekil 3.8: H.I-IV/ M.VII.-X. yüzyılda Basra kent planı 19
Şekil 3.9: H.I.-III./M.VII.-IX. yüzyılda Kûfe kent planı; Kufe Mescidi ve Kentsel Doku 20
Şekil 3.10: İlk yıllarda Fustat kent planı 21
Şekil 3.11: Fustat Amr Camii ve İbn Tolun Camii plan ve görünüş 21
Şekil 3.12: Kayrevan'ın eski kent planı ve Kayrevan Ulu Camii 22
Şekil 3.13: Bağdat kent planı 22
Şekil 3.14: Samarra Ulu Camii 23
Şekil 3.15: Mekke Kenti Gravürü 24
Şekil 3.16: Medine Kenti Gravürü 24
Şekil 3.17: Emeviyye Cami ve Şam Kenti 25
Şekil 3.18: Cami, Kilise ve Sinagog 26
Şekil 3:19: Namazgâh gravürü 27
Şekil 3.20: Kâbe'ye yönelim 29
Şekil 3.21: The Vitruviun Man 29
Şekil 3.22: İslam Tapınma Yapısını Oluşturan Öğeler 30
Şekil 3.23: İslam Tapınma Mekânlarının Tarihsel Analizi 34
Şekil 3.24: Tokat Abdülmecid-i Şirvani Alaattin Büyükkaya Namazgâhı 36
Şekil 3.25: Kuba Mescidi'nin günümüz görünümü 37
Şekil 3.26: Talhatan Camii 39
Şekil 3.27: Buhara Namazgâhı 39
Şekil 3.28: Kufe Camii 40
Şekil 3.29: Esma Sultan Namazgâhı, İbnül Emin Ahmet Ağa Namazgâhı 41
Şekil 3.30: Tokat Abdülmecid-i Şirvani Alaattin Büyükkaya Namazgâhı ve Ayşe Hatun Namazgâhı 42
Şekil 3.31: Tokat Abdülmecid-i Şirvani Alaattin Büyükkaya Namazgâhı 43
Şekil 3.32: Konya Musalla Namazgâhı mihrap ve kürsü 45
Şekil 3.33: Malatya Battalgazi Ali Baba Namazgâhı 46
Şekil 3.34: Küçüksu Namazgâhı 46
Şekil 3.35: Afyon, Bolvadin Kırkgöz Köprüsü Namazgâhı 47
Şekil 3.36: Diyarbakır Ongözlü Köprüsü genel görünümü ve namazgâhı 47
Şekil 3.37: Sivas Eğri Köprü genel görünümü ve namazgâhı 47
Şekil 3.38: Gelibolu Azepler Namazgâhı 48
Şekil 3.39: Bursa Umurbey Namazgâhı, mihrap ve minber. 49
Şekil 3.40: Kosova Prizren Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı 49
Şekil 3.41: Esma Sultan Namazgâhı 50

Şekil 4.1: Üsküdar Haritası 51
Şekil 4.2: Günümüz Üsküdar Kent Meydanı 52
Şekil 4.3: 19. yüzyılda Üsküdar İskele Meydanı 53
Şekil 4.4: Üsküdar İskelesi Gravürü 54
Şekil 4.5: Karacaahmet Mezarlığı, Tunusbağı Çiçekçi arası 55
Şekil 4.6: 1854 yılında Menzilhane Yokuşu 56
Şekil 4.7: 1934 yılında Menzilhane Yokuşu 56
Şekil 4.8: Karacaahmet Mezarlığı Gravürü 57
Şekil 4.9: Üsküdar Namazgâhları. 58
Şekil 4.10: Çiçekçi Kahvehanesi 61
Şekil 4.11: Çiçekçi Namazgâhı. 61
Şekil 4.12: Ayşe Hatun Namazgâhı vaziyet planı 64
Şekil 4.13: Karacaahmet Mezarlığı Duvardibi Mevkii 64
Şekil 4. 14: Ayşe Hatun Namazgâhı 65
Şekil 4.15: Ayşe Hatun Namazgâhı mihrabı 65
Şekil 4.16: Büyük Çamlıca Namazgâhı çevresi vaziyet planı 71
Şekil 4.17: Büyük Çamlıca Namazgâhı çeşmesi ve kıble taşı 72
Şekil 4.18: Büyük Çamlıca Namazgâhı ve Meryem Hatun Çeşmesi 72
Şekil 4.19: Tiryal Hanım Çeşmesi 72
Şekil 4.20: Darü's-saâde Ağası Mehmet Ağa Namazgâhı vaziyet planı 74
Şekil 4.21: Darü's-saâde Ağası Mehmet Ağa Namazgâhı, namazgâh çeşmesi arka cephe 75
Şekil 4.22: Dar'üs-saâde Ağası Mehmed Ağa Namazgâhı ve Hüseyin Baba Türbesi 75
Şekil 4.23: Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı 77
Şekil 4.24: Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı 78
Şekil 4.25: Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı 78
Şekil 4.26: İbnü'l-Emin Ahmet Ağa Namazgâhı 87
Şekil 4.27: İbnü'l-Emin Ahmet Ağa Namazgâhı 85
Şekil 4.28: İbnü'l-Emin Ahmet Ağa Namazgâhı 85
Şekil 4.29: İbrikdar Hüseyin Ağa Namazgâhı ve çevresi 87
Şekil 4.30: Namazgâh kuyusunun bulunduğu alan 88
Şekil 4.31: Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi ve İbrikdar Hüseyin Ağa Namazgâhı 88
Şekil 4.32: İbrikdar Hüseyin Ağa Namazgâhı 88
Şekil 4.33: Kuyulu Namazgâhı 90
Şekil 4.34: Kuyulu Namazgâhı çeşmesi arka cephe 91
Şekil 4.35: Kuyulu Namazgâhı ve çeşmesi 91
Şekil 4.36: Küplüce Yolu Namazgâhı mihrabı ve çeşmesi 93
Şekil 4.37: Musahip Ali Ağa Namazgâhı 95
Şekil 4.38: Nazif Paşa Namazgâhı 97
Şekil 4.39: Saraylı Nevnihal Hatun Namazgâhı 101
Şekil 4.40: Selami Ali Efendi Namazgâhı vaziyet planı 104
Şekil 4.41: Selami Ali Efendi Namazgâhı kıble taşı 104
Şekil 4.42: Selami Ali Efendi Türbesi 104
Şekil 4.43: Seyyid Ahmet Deresi Namazgâhı vaziyet planı 106
Şekil 4.44: Seyyid Ahmet Deresi Namazgâhı çeşmesi 107
Şekil 4.45: Şehitlik Namazgâhı vaziyet planı 109
Şekil 4.46: Şehitlik Namazgâhı kıble taşı 109

Şekil 4.47: Şeyhülislam Mirzazâde Mehmet Said Efendi Namazgâhı vaziyet planı 112
Şekil 4.48: Şeyhülislam Mirzazâde Mehmet Said Efendi Namazgâhı çeşmesi 112
Şekil 4.49: Şeyhülislam Mirzazâde Mehmet Said Efendi Namazgâhı çeşmesi 113
Şekil 5.1: Üsküdar Namazgâhlarının Kentteki Konumlarına Göre Dağılımı 118

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 3.1: İslam tapınma mekânlarını (cami, mescid, namazgâh) oluşturan öğeler 32
Tablo 3.2: Namazgâh tipolojisinin inşa yerine ve tarzına göre sınıflandırılması 44
Tablo 4.1: Ayşe Hatun Namazgâhı (Çiçekçi Namazgâhı). 59
Tablo 4.2: Ayşe Hatun Namazgâhı (Duvardibi Namazgâhı). 62
Tablo 4.3: Beylerbeyi Hâtemi Efendi Namazgâhı (Küplüce Namazgâhı) 66
Tablo 4.4: Beylerbeyi İskele Namazgâhı 68
Tablo 4.5: Büyük Çamlıca Namazgâhı (Subaşı Namazgâhı) 70
Tablo 4.6: Darü's-saâde Ağası Mehmet Ağa Namazgâhı 73
Tablo 4.7: Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı. 76
Tablo 4.8: Hacı Mehmet Efendi Namazgâhı (Tophanelioğlu Namazgâhı) 79
Tablo 4.9: Hacı Mustafa Ağa Namazgâhı (Selimiye Namazgâhı) 81
Tablo 4.10: İbnü'l-Emin Ahmet Ağa Namazgâhı (Menzilhane Yokuşu Namazgâhı) 83
Tablo 4.11: İbrikdar Hüseyin Ağa Namazgâhı (Kapıağası Mevkii Namazgâhı) 86
Tablo 4.12: Kuyulu Namazgâhı (İmrahor Namazgâhı) 89
Tablo 4.13: Küplüce Yolu Namazgâhı 92
Tablo 4.14: Musahip Ali Ağa Namazgâhı 94
Tablo 4.15: Nazif Paşa Namazgâhı 96
Tablo 4.16: Paşalimanı Namazgâhı (Hüseyin Avni Paşa Namazgâhı) 98
Tablo 4.17: Saraylı Nevnihal Hatun Namazgâhı 100
Tablo 4.18: Selami Ali Efendi Namazgâhı 102
Tablo 4.19: Seyyid Ahmed Deresi Namazgâhı 105
Tablo 4.20: Şehitlik Namazgâhı (Karacaahmet Mezarlığı Namazgâhı) 108
Tablo 4.21: Şeyhülislam Mirzazâde Mehmet Said Efendi Namazgâhı 110
Tablo 5.1: Namazgâhların litürjik öğelerine göre değerlendirilmesi 119

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun beslenme, barınma ve korunma gibi ihtiyaçları doğrultusunda yerleşik hayata geçmesi sonucu örgütlü mekânlar topluluğu olan kentler oluşmaya başlamıştır. Her kent, sahip olduğu medeniyetin izlerini taşıdığı birer kimliğe sahiptir. Kentlilerin inançları, gelenekleri, toplumsal örgütleniş biçimleri gibi unsurlar kentin yapılarına ve mekânlarına yansıyarak bu kimliği şekillendirmekte ve dönüştürmektedir.

Kamusal mekân, herkes için erişimin kolay olduğu, genel gözlemlere açık olan, her kesimden insanlar tarafından paylaşılan, toplumsal ilişkilerin gelişmesine fırsat sunan, insanlar arasındaki sosyal iletişimi ortaya çıkaran, ‘‘kentin yaşanabilir bölgesinin en önemli yeridir’’ **[Tamjidifar, 2014].** Kentsel kamusal mekânlar, insanların ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Sokak, meydan, sivil binaların bitişik yerleri gibi alanlarda kentin sosyal, ekonomik, siyasi ve dini yaşamı ortaya çıkmaktadır. Böylece kentsel kamusal mekân tasavvuru, toplumun yapısı ile ilişki olarak zaman içerisinde bu yapının değişimine paralel olarak değişmekte ve dönüşmektedir **[Tamjidifar, 2014].**

Kentsel kamusal mekânlar, kentsel ortama ilişkin paylaşımı temel alan ve ayrım gözetmeden kesimden insana hitap eden alanlardır. Bu açıdan bakıldığında kentsel kamusal mekânın kapsadığı ve sunduğu konfor, rahatlık, güvenilirlik, dayanıklılık gibi özellikleri ile insanların en temel arzularına açık, tüm insanlara ulaşabilen, özgür bir ortam sağlamaktadır. Tüm bu özellikleri ile kentin mekânsal ve anlamsal bir parçası olan kentsel kamusal mekân, kentsel doku ve insan arasındaki güçlü bağı da ortaya çıkarmaktadır.

Kamusal mekânın biçimi ve işlevi ticaret, siyaset, din, eğlence, spor vb. etmenler tarafından şekillenmektedir. Bu etmenler arasında din olgusu, dünyevi etmenlerin ötesinde bir düşünsel güzergâh önererek kamusal mekânı şekillendirmektedir. Bu çalışma, din olgusunun kamusallık yönü bağlamında kentsel kamusal bir mekân olarak namazgâh tipolojisini irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, kurulumuna ilişkin temel dayanakları coğrafya, kültür ve din olgusu üzerinden sağlayan İslam kentlerini incelemek çalışmanın anlaşılması için önemlidir.

İslam kentlerinde din, kamusal alanların esas parçası olarak işlev görmektedir. İslam dininin mekânsal olarak en öne çıkan yapısı “cami” dir. Tarih boyunca İslam

kentlerinde kent modeli, ticaret, gündelik yaşam ve konut dokusu cami etrafında şekillenerek oluşmuştur. Yerleşim yerleri camilerin varlığı göz önüne alınarak kurulmuş, camilerin yanına kurulan imaretler ve vakıflar ile kamusal hizmetler yürütülmüştür. Camiler, çevresinde mektep, medrese ve kütüphane ile inşa edilmesinin yanı sıra kendi bünyesinde de eğitim faaliyetleri sunmuştur. Ticari faaliyetlerin yapıldığı çarşı, pazar ve bedestenler cami yanına inşa edilmiş ve askerî harekâtlar, çoğunlukla camilerde yapılan faaliyetler sonucu başlamıştır **[Uslucan, 2024].** Böylece camiler, çevresindeki yapılar ile birlikte kent yaşamının temel unsuru olmaktadır. Kurumsallaşmış bir yapı olan cami yapılarından farklı olarak ibadet mekânı olarak tanımlanan mescid ve namazgâhlar da İslam kentlerinde yer almaktadır. Kentsel ortamda yer alan bu ibadet mekanları farklı tanımlar üstlenmiştir. Çalışma kapsamında İslam tapınma mekanları arasında strüktürel – mekânsal – anlamsal - yapısal olarak farklılaşan ve kentsel kamusal bir mekân olarak kentin önemli bir parçası olduğu düşünülen namazgâh tipolojisi irdelenecektir.

Namazgâhlar, İslamiyet'in erken dönemlerinden itibaren yaygın olarak kullanılmış ve tarihsel süreç içerisinde İslamiyet'in yayıldığı coğrafyalarda da görülmeye başlamıştır. En temel haliyle, namaz kılınan seddi ve kıble yönünü gösteren bir elemanı (kıble taşı ya da mihrap duvarı) ile oldukça sade ve basit mimariye sahip bu yapılar üzeri açık olarak inşa edilmiştir.

Namazgâhlar genellikle abdest alma, temizlenme ve su içme gibi ihtiyaçların karşılanması için bir kuyu ya da çeşme ile birlikte ya da bu yapılara yakın olan yerlere inşa edilmiştir. Namaz kılınan alanın etrafı sütre görevi gören bir duvar veya benzeri bir elemanla çevrelenmiş ve bu alana kıble yönünü göstermesi için kıble taşı dikilmiştir. Bazı örneklerde, özellikle Osmanlı dönemi inşa edilen namazgâhlarda, mihrap ve minberli ordugâh tipi namazgâh tipolojisi daha fazla benimsenmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde, sayıları bugünkü algımızdan daha fazla bir niceliğe sahip olan namazgâh yapılarından günümüze çok azı ulaşmıştır. Düzensiz kentleşme süreçleri, imar faaliyetleri, değişen toplum davranışları gibi etkenlerden dolayı gereken değeri göremeyen namazgâhlar, günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Namazgâh tipolojisinin 21. yüzyıl Türkiye'sindeki envanteri araştırıldığında Üsküdar öne çıkmaktadır. Bunun nedeni Üsküdar'ın ticaret yolları üzerindeki konumu ve bir

kıyı kenti olarak ticaretin merkez noktası olması bu yerleşim yerini önemli bir durak yeri haline getirmektedir. Salacak, Paşalimanı, Beylerbeyi, Harem kıyılarına kurulan iskeleler deniz ticaretinin gelişmesine katkı sağlayarak Üsküdar'ı önemli bir kıyı kenti yapmıştır. Bu bağlamda insan hareketinin yoğun olduğu bu kıyı bölgelerine namazgâh inşa edilmiştir.

Namazgâh tipolojisinde Üsküdar'ın öne çıkmasının bir diğer nedeni; Anadolu'ya açılan menzil yolunun başlangıç noktası olmasıdır. Kervanlar için ilk durak olan Üsküdar, hac yolculuğunun da başlangıç yeri olarak kabul edilmiş ve hacca gitmek için Avrupa'dan gelenler Üsküdar'da toplanmışlardır **[Gürdoğan, 2004].** Bu nedenle Üsküdar'dan geçen menzil yolu üzerinde çok sayıda namazgâh inşa edilmiştir.

Üsküdar'da çok sayıda önemli dini şahsiyetlerin bulunması da bu kenti önemli bir merkez ve ziyaret yeri yapmaktadır. Bu ziyaret yerlerine ibadet ve dinlenmek amacıyla da namazgâh inşa edildiği görülmektedir. Aynı zamanda Ayverdi'nin de ifade ettiği gibi ''Şehrin her cânibi mesire ve teferrücgâhtır. Dört bine yakın üzüm bağı, üç yüz gülistânı vardır'' **[Ayverdi, 1966].** Bu bağlamda, Üsküdar hem kutsal hem de kamusal yapılı çevresi ile namazgâh tipolojisinin en fazla görüldüğü yerleşim yeridir.

Kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda Üsküdar'da 73 adet namazgâh olduğu bilinmektedir **[Gül, 2014].** Alan çalışması sırasında 21 namazgah yapısına ulaşılmış ve çoğunun litürjik öğeleri eksik olmakla birlikte asli işlevini de yerine getiremediği görülmüştür.

Kentsel kamusal bir mekân olarak, gündelik ve sosyal hayatı örgütleyen namazgâhların incelendiği bu çalışma, mimarlık alanına ve kentsel ortama yeni bir alan açmakla birlikte, kentsel mekânda namazgâh tipolojisinin yeniden kullanımına veya yorumlanmasına ilişkin bir tartışmayı da hedeflemektedir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; İslam kentlerinin envanterinde önemli bir konumda yer alan ibadet mekânlarından birisi olan namazgâh yapılarını inceleyerek kentteki konumuna ve önemine dikkat çekmektir. Bu bağlamda kentsel konumundan dolayı niceliksel olarak yoğun ve verisine ulaşılabilir durumda olan Üsküdar ilçesindeki namazgâhlar incelenmektedir.

Namazgâh yapılarının kentsel kamusal bir mekân olarak ele alındığı bir çalışma yapılmaması ve namazgâhlar hakkında yeteri kadar bilgi olmaması da bu tezin hazırlanmasında etkili olmuştur.

Günümüzde kentsel ortamda kendine yer bulamayan ve korunmasız kalan namazgâhlar, kültürel mirasımızın önemli eserlerindendir. Bu nedenle namazgâh tipolojisinin kentsel kamusal bir mekân olarak incelendiği bu çalışma, namazgâhlara dair bir arşiv oluşturarak, mimarlık alanının ve kentsel ortamın gündemine taşıyarak yeni bir tartışma aralığı açmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda bu tez çalışması, Türkiye mimarlık ortamında bir sorunsal olarak gündemde yer bulan "cami sorunsalına" farklı bir algı bulutu sunma düşüncesini ayrıca hedeflemektedir.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Tezin birinci bölümünde çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi açıklanmaktadır.

Namazgâhlar ve diğer ölçeklerdeki İslam tapınma mekânları yalnızca ibadet eyleminin gerçekleştiği bir mekân olmayıp kentsel mekânı kuran, fiziki çevreye anlam kazandıran ortamlardır. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde, kent ile ilintili tanımlara yer verilmekte ve böylece kavramsal zeminin oluşması ve namazgâhların kentsel kamusal bir mekân olarak tanımlanması hedeflenmektedir.

Üçüncü bölümde, kent-tapınma mekânı ilişkisinin okunabilmesi için ''İslam Coğrafyasında Kent ve Namazgâh'' başlığı altında İslam kentlerinin oluşumu ve İslam kentleri, İslam kentlerinde tapınma mekânları ve çalışmanın konusunu oluşturan namazgâh yapıları incelenmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde konu ve araştırma alanının sınırları Üsküdar ilçesi ile sınırlandırılmıştır. Üsküdar'da yer alan namazgâh yapıları, araştırma sürecinde elde edilen bilgiler, alan çalışması yapılarak elde edilen görsel belgeler ve gözlemler, vaziyet planları ve kültür envanterleri ile değerlendirilmektedir. Namazgâhlara ait toplanan tüm verilere, alfabetik sıraya göre sıralanan tablolar içerisinde yer verilmektedir. Çalışma kapsamında, yalnızca yerinde tespit edilen namazgâhlar incelenmekte olup yerinde tespiti yapılamayan namazgâhlar kapsam dışında bırakılmıştır.

Tezin beşinci ve son bölümünde, çalışmadan elde edilen veriler; kentsel yaklaşım, litürjik öğe yaklaşımı ve kutsal/dini ölçüt yaklaşımı bağlamlarında değerlendirilmektedir.

Aynı zamanda bu bölümün sonunda, elde edilen veriler doğrultusunda, namazgâh yapılarının mevcut durumdaki varlıklarına dair tartışmaya açık sorulara yer verilmektedir. Böylece namazgâh yapıları farklı bir perspektiften ele alınarak hem çalışmanın amacına ulaşması sağlanırken hem de ileride yapılacak çalışmalar için yeni tartışma alanları önerilmektedir.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Çalışma nitel araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmıştır. İlk olarak namazgâhlarla ilgili daha önceden yapılan çalışmalar belirlenmiştir. Konu ile alakalı makaleler, kitaplar, tezler ve sempozyumlar incelenerek, Üsküdar'da bulunan namazgâhlar belirlenmiş ve yerleri tespit edilmiştir. Üsküdar sınırları içerisinde tespit edilen namazgâhlar, alan çalışması ile fotoğraflanarak belgelenmiş ve mevcut durumu hakkında bilgi edinilmiştir. Alan çalışması sırasında namazgâh örnekleri için çevre halkı ile görüşmeler yapılmasına rağmen namazgâh yapılarının bilinmediği ve yeterli kaynakların olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırma sürecinde İstanbul genelinde namazgâhlara dair yapılan çalışmalar ve kültür envanterleri sayesinde çoğu namazgâha ulaşılmıştır. Kayıtlarda adı geçen fakat yerinde tespit edilemeyen namazgâhlar ise, çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

2. KENT İLE İLİNTİLİ TANIMLAR

Namazgâhlar, İslam kentlerinde hem kentsel kamusal mekânın bir öğesi olmakta hem de kendisi ile birlikte kentsel mekân fikri önermektedir. Namazgâh tipolojisinin kentsel ortamda doğru okunabilmesi ve kapsamlı biçimde değerlendirilebilmesi için kent ve kentsel kamusal mekân ile kurduğu ilişkinin anlaşılması gerekmektedir. Bu nedenle, çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmak amacıyla kent ve kamusal alan ile ilintili olan bazı tanımlara yer verilmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, kent, kentsel mekân, kamusal alan, kentsel açık alan ve kentsel bir mekân olarak tapınma mekânları literatür taraması ile sistematik olarak incelenmektedir.

2.1. Kent

Kent, insanların korunma, barınma, beslenme ve ticaret gibi birtakım ihtiyaçlarını gidermek amacıyla oluşturulan örgütlü mekânlar topluluğudur **[Aykılıç, 2015].** Bu mekânlar, kent toplumunun kültür, yaşam ve inanış şekilleri doğrultusunda biçimlenerek, toplumsal ortak değerleri yansıtan bir mozaik oluşturmaktadır **[Demirci, 2003].**

İnsanların ortak idealler çerçevesinde bir araya gelerek oluşturdukları karşılıklı etkileşim biçimleri, bütünleşme yetenekleri, görgü kuralları, dayanışma ve yardımlaşma duyguları kentlerde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Batı dillerinin çoğunda nezaketi ve görgülü olmayı ifade eden kelimelerin ve medeniyet ile eş anlamlı sözcüklerin kent anlamına gelen Yunanca ve Latince'de ''polis'', ''civitas'', ''urbs'', Arapça'da ''medine'' kelimelerinden türetilmiş olmaları bu nedendendir **[Turgut, 2013].**

Cansever ise bir kenti tanımlarken, ''ahlâkın, sanatın, felsefenin ve dini düşüncenin geliştiği'' ve ''insanın bu dünyadaki vazifesini, en üst düzeyde varlığının anlamını tamamladığı'' bir mekân olarak ifade etmektedir **[Şentürk, 2014].** Dolayısıyla kent, ''insanın hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli en büyük fiziki ürünü ve insan hayatını yönlendiren, çevreleyen yapıdır'' **[Cansever, 1996].** Toplumların kültürü, yaşayış biçimleri, inanç ve gelenekleri de bu yapıyı biçimlendiren ve dönüştüren unsurlardır. Cansever bir kenti ele alırken o kentin fiziki

yapısından çok İslam'ın ruhani gücünün kent üzerindeki gücüne odaklanarak, bir kentin gelişmesi için önemli ihtiyaçların kaynağının din ve ahlak olduğunu ifade etmektedir **[Alptekin, 2022].** Kenti benzer bir ifadeyle ele alan İbn Haldun'da, bir kentin asıl belirleyicisi olarak temelinde hidrolik, ekonomik, askeri teoriler ardında ‘‘din’’ olgusunun yatmakta olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda kentin oluşumunda ve gelişiminde dinin kamusal gücü göz ardı edilemez bir gerçektir.

Kent, insanın gelenek ve inanç sistemleri temelinde, çevresini biçimlendirmesiyle kurulan aynı zamanda geçmişin izlerini günümüze taşıyan bir araçtır. Bu bağlamda Erzen, ‘‘kentin insana ait olguların yer aldığı ve insani anlamları vurgulayan tarihi sürekliliğin fiziksel biçim edindiği bir sahne’’ olduğunu ifade etmektedir **[Turgut, 2013].** Barthes da buna benzer olarak kentin nesilden nesile toplumsal yaşamın simge ve izlerini taşıdığını ifade etmiştir **[Barthes, 1997].**

Şekil 2.1: Tokat Kenti **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2024].**

2.2. Kentsel Mekân

Gündelik yaşamın ve toplumsal yaşam pratiklerinin ortaya çıktığı kenti bir bütün olarak ele aldığımızda, kentsel mekân bu bütünün önemli bir parçasıdır. Dolayısıyla her bir parça bütünün niteliğine katkıda bulunmakta ve bütünü de etkilemektedir. Kentsel mekânlara bu açıdan bakıldığında, bu mekânlar kent içerisinde bileşen bir rol

üstlenen elemanlardır. Bu noktada da bir yapının kent ile ilişkisini kuran en önemli mekânsal birimi kentsel mekândır **[Turgut, 2013].**

Kentsel mekân, kentte yapılar arasında kalan, fiziksel olarak sınırları ve biçimleri olan mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Kentin fiziksel olarak eylemleri barındıran yapılardan oluştuğu düşünüldüğünde bu yapılar dışında kalan tamamlayıcı alanlar ile birlikte kentsel mekânın da sınırları çizilmiş olur **[Erel, 2007].**

Karaman kentsel mekânı ‘‘bina yüzeyleriyle tanımlanan içinde sosyal, ekonomik, estetik işlevlerin yer aldığı bina dışı kalan kesimlerdir’’ şeklinde ifade etmektedir **[Karaman, 1987].** Bir başka tanıma göre ise kentsel mekân, kentlilerin kullandığı ve algıladığı, kente dair olaylar ile ilişkilendirilen bir bütündür **[Gül, 1989].**

Türkeri’ye göre, kentsel mekânın mekân olmasını sağlayan üç boyutlu yapısının dışında, tüm kentsel olaylara zemin hazırlaması ve kentliler tarafından kullanılması ile anlam kazandığı ifade edilmektedir **[Türkeri, 2011].** Bu mekânlar, insanların mekânı paylaşırken rutin faaliyetlerini yürüttüğü, siyaset, ticaret, kültürel, dini ve spor gibi kent yaşamının dinamiklerini oluşturan aktiviteler için uygun ortamı sağlayan kamusal alanlardır.

Kentsel mekânlar aynı zamanda kişide tarihsel belleğin yer algısıyla birleşip duygusal algı ve deneyimlerini birer anıya dönüştürdüğü yerdir. Bu bağlamda kentsel mekân, kişinin belli bir zaman diliminde mekânı kullanarak algılaması sonucunda, o kişide oluşan imgeler ile tanımlanabilmektedir **[Aykılıç, 2015].**

Şekil 2.2: Çekya, Prag Eski Kent Meydanı **[Sevdenur Öztürk Arşivi, 2024].**

2.3. Kamusal Alan

Sennett'e göre ''özel'' olanın karşıtı şeklinde tanımlanan kamusal terimi, herkesin incelemesine açık olan anlamına gelmektedir **[Sennett, 2013].** Dolayısıyla kamusal denilen şey özel yaşam ve aile dışındaki çevreyi kapsamaktadır.

Kamusal alan, tüm halkın erişimine açık, halka ait olan alandır. Din, kültür ve sosyal statü gözetmeksizin, her insanın kullanımına eşit olarak sunulmuş, herkesin mülkiyetinde olan alandır. Bu alan, toplumun bir araya gelip fikir alışverişinde bulunduğu, birbirleriyle etkileşim ve iletişim halinde oldukları fiziksel bir alanı tanımlamaktadır. Bu bağlamda kamusal alan, insanların gündelik yaşamlarını deneyimlediği ve bu deneyimi yaşarken, mekânı hiç tanımadığı insanlarla paylaştığı yerdir. Kültürü, günlük söylemi ve kamusal yaşamı ifade ederek sosyal etkileşmelere açık erişimi vurgulamaktadır **[Turgut, 2013].** Brill, tüm söylemlere ve görüşlere açık olan kentsel kamusal mekânın bazı önemli işlevlere sahip olduğunu vurgulamaktadır **[Turgut, 2013].** Brill'e göre kentsel kamusal mekân:

- Bir çeşit forumdur.
- İnsanların bir araya gelerek düşüncelerini grup eylemleri ile sembolize ettiği yerdir.
- Sosyal etkileşimleri öğreten sosyal bir okuldur.
- Yabancıların görüştüğü ortak alandır.

Habermas'a göre kamusal alanın fiziksel ve sembolik olarak iki farklı anlamı vardır. Fiziksel olarak cadde, sokak, park, pazar yerleri ve meydanlardan oluşan somut alanı içeren kamusal alan, kent içerisinde serbest kullanımı olan, erişilebilir boş alanları ifade eder. Sembolik olarak ise kamusal düşünce ve kamusal görüşün ortaya çıktığı alanlar olarak ifade edilmektedir **[Gökgür, 2008].** Bu bağlamda kamusal alan, kentin kültürel ve toplumsal kimliğini ve yaşam biçimini yansıtan bir iletişim aracıdır.

Başka bir tanıma göre kamusal alan, toplum ve toplumu yönetenlerin arasında oluşan alandır. Kentlinin bir arada bulunduğu, sosyal iletişimin sağlandığı kamusal mekânlar siyasi iktidara mesajların iletildiği, birtakım aktivitelerle isteklerini dile getirdiği mekânlardır **[Tamjidifar, 2024].**

Kentsel kamusal mekân ticaret, siyaset, din, eğlence ve spor için kullanılmakta, kentsel ve mimari boyutu bu etkenler ile şekillenmekte, değişmekte ve dönüşmektedir. Dolayısıyla kent yaşamının önemli bir parçasını oluşturmasına rağmen bu mekânlar mekânsal değerini kaybederek sosyal anlamını yitirebilmektedir. Çalışmada incelediğimiz namazgâh yapıları, değişen şartlar sonucu önemini ve mekânsal değerini kaybeden kentsel mekânın bir öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 2.3: Üsküdar Meydanı **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2024].**

2.4. Kentsel Açık Alan

Kent dokusu içerisinde yapı ve ulaşım alanları dışında kalan açıklıklara açık alan denilmektedir. Sosyal, kültürel, ekolojik, ekonomik ve sağlık etmenleri için büyük önem taşıyan açık alanlar, iş merkezleri, meydanlar, bölge parkları, lineer parklar, oyun alanları, boş alanlar ve spor sahaları olarak tanımlanmaktadır **[Lynch, 1981].** Kentsel açık alanlar, sınırları olan, bir yapının çevresinde oluşmuş kentsel boşluklardır. Kapalı hacim olmayan kentsel açık alanlar, kentin bir parçasıdır ve kullanıcının deneyimlerine göre işlev kazanarak kentsel yaşama katkı sağlamaktadır. Kentin daha organik bir doku kazanmasına yardımcı olarak insan ve çevresi arasında ölçü yönünden denge kurmaktadır **[Erel, 2007].**

Kentsel açık alanları başka bir şekilde tanımlamak gerekirse, bu alanlar hem herkese ait olan hem de hiç kimseye ait olmayan alanlardır. Yollar, açık otoparklar, tarım alanları, mezarlıklar, açık spor alanları, meydanlar, parklar vb. alanlar kentsel açık alanları oluşturmaktadır.

2.5. Kentsel Bir Mekân Olarak Tapınma Mekânları

Din olgusu, toplumlara yön vererek toplumu etkilemekte ve kişilerin yaşam biçimlerini şekillendirmektedir. Aynı zamanda üretime dahil olarak, mekânlara ve mimariye de etki etmektedir **[Üye, 2021].** Bu bağlamda, tapınma mekânları, din olgusunun mekânsal tezahür biçimidir ve sahip olduğu dinin ritüelleri ile birlikte kutsal olanla bağ kurma anlayışına göre biçimlenmektedir. Bu biçimlenme içinde var olduğu kentsel ortama ilişkin kentsel mekân önerme yansıma potansiyelini de taşımaktadır.

Tapınma mekânları, sadece ritüellerin gerçekleştiği bir mekân olmanın ötesinde kentsel mekânı kurarak kente anlam kazandıran, çevresindeki unsurlar ile kamusal alanı biçimlendiren, taşıdığı sembolik anlamlar ile kentsel mekânın bileşeni olmasıyla birlikte sosyal ve toplumsal etkileşim noktalarıdır. Bu mekânların kentsel konumları hem kamusal alan ile etkileşimin olduğu hem de görsel hakimiyet ve erişim kolaylığı gibi kriterler göz önünde bulundurularak belirlenmektedir **[Kuban, 2007].** Ayrıca bu mekânlar fiziksel sınırları olan belirli bir alanı niteleyeceği gibi (cami, kilise, sinagog) doğrudan herhangi bir sınırı olmayan, açık hava alanları da (namazgâh, mezarlık alanı, kutsal kabul edilen doğal alanlar) bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Tapınma mekânları kentsel bir mekân olarak gündelik hayatın merkezinde yer almaktadır. Bu durum tapınma eyleminin (ibadet) sosyalleşme ile bütünleştiğini göstermektedir. Tapınma mekânının yalnızca mimari boyutlarıyla değil, kentteki konumu üzerinden değerlendirilmesi mümkündür. Örneğin mimarlık mirasında yer alan tapınma mekânları sadece kendisi olarak var olmayıp kendisi ile birlikte kentsel mekân önerebilmektedir. İslam tapınma mekânı olarak "namazgâh" yapıları ise kendisi ile birlikte değil- bizzat kendisinin bir kentsel mekân tariflemesi nedeniyle farklı bir kentsel kamusal olgu taşımaktadır. Çalışmanın 3. bölümünde yer alan ''İslam Coğrafyasında Kent ve Namazgâh'' başlığında bu konu irdelenecektir.

3. İSLAM COĞRAFYASINDA KENT VE NAMAZGÂH

İslamiyet, bir din olarak dönemin önemli merkezlerinden bir olan Mekke kentinde doğmuştur. Bu nedenle İslamiyet ve kent ilişkisini daha iyi anlayabilmek için, İslamiyet'in ortaya çıktığı Arap Yarımadası'ndaki topluluğu, kültürel ve sosyal yapıyı bilmek önemlidir.

İslamiyet'in ortaya çıktığı ilk yıllarda Araplar kabileler halinde yaşamaktaydı. Her kabilenin kendi düzeni, kanunu vardı ve her kabile kendi inanç ve putlarına sahipti. Siyasi birliğin de olmadığı bu kabileler arasında sürekli anlaşmazlıklar ve çatışmalar çıkmakta ve bu durum uzun yıllar etkisini göstermekteydi **[Arcan, 2014].**

''Kapalı bir cemaat anlayışı'' ile var olan Arap kabileciliği yerine, İslamiyet'in ortaya çıkması ile daha bütüncül olan ve tüm topluma hitap eden cemaat anlayışı gelmiştir. Fakat kabilecilik anlayışı İslamiyet'le birlikte biraz yumuşamasına rağmen tamamen yok olmamıştır. Hatta bazı dönemlerde bu anlayışın güçlendiği zamanlarda olmuştur **[Can, 2021].**

İslamiyet'in Arap Yarımadası'ndan çıkarak Suriye, Filistin, Mısır ve Mezopotamya'ya sonradan da Frank hudutlarından Çin Seddi'ne kadar geniş bir coğrafyaya yayılmasıyla kentleşme faaliyetleri hızlanmıştır **[Gül, 2010].** Antik şehirlerde, Müslüman halkın yerleşmesi ile yeni atılımlar gerçekleşirken, Atlantik'ten Çin Seddi'ne kadar olan alanda yeni İslam kentleri kurulmuştur **[Demirci, 2003].** İslam dini ile yaygınlaşan kentleşme o kadar hızlı olmuştur ki bu durum şu şekilde ifade edilmektedir: ''İslam aleminin her yerinde şehirler, bir bitki ve çiçek gibi birdenbire ortaya çıkıyor, tomurcuklanıyor ve çatlayıp açılıyordu.'' **[Miquel, 1991].** Bu hızlı kentleşme hareketinin askeri, siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal birçok nedeni olmasına rağmen en temelde yer alan unsur İslamiyet'in yayılmacı politikasıdır. Aynı zamanda İslamiyet'in gerekliliklerini tam olarak yaşamak ve yaşatmak için kentsel ortama ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı ilahi mesajı ulaştıracak peygamberler, insanların toplu halde yaşadığı ve gönderilen ilahi emirleri alıp kolayca uygulayabilecekleri bir ortam olan kentlere gönderilmiştir **[Küçükaşçı, 2010].**

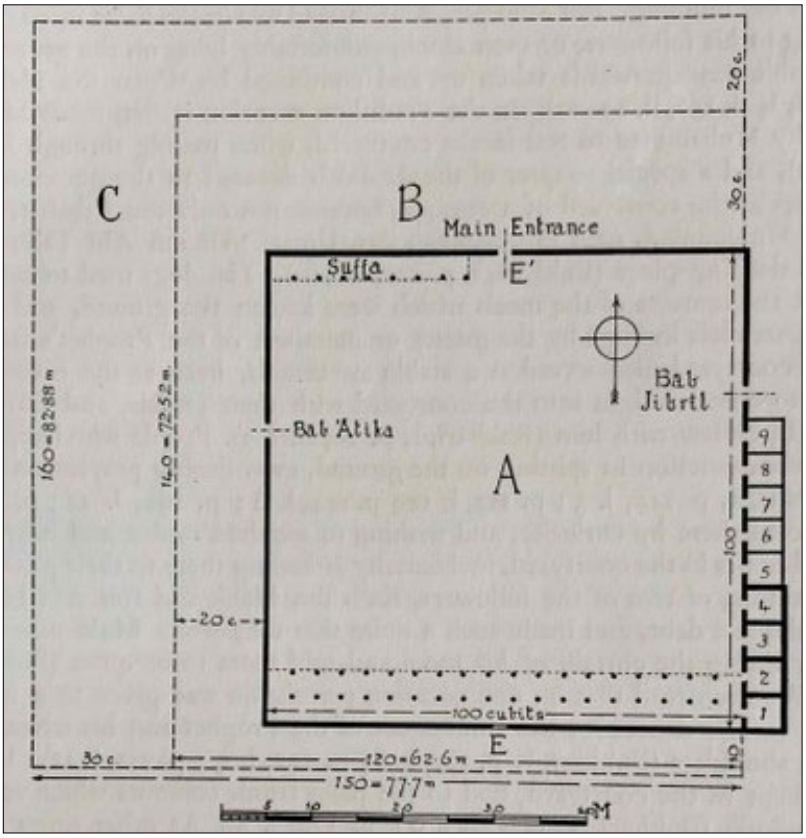
Kentin inşasında, kentin yapıları ve fiziki yapısı her yönüyle bulunduğu toplumun inanç ve adetlerinin, toplumsal örgütleniş biçimlerinin bir yansıması olarak ortaya

çıkmaktadır **[Demirci, 2003].** İslamiyet'in getirdiği kurallar bu kentlerin oluşmasındaki en önemli etkendir. İslamiyet, ilk olarak yerel düzeyde cemaat ve evrensel olarak da ümmet bilincine sahiptir ve bu durum ibadetler ile teşvik edilmektedir **[Can, 2012].** İslam'ın en önemli hususu olan namaz ibadeti bu durumu en iyi şekilde özetlemektedir. Namaz ibadetinin, cemaatle kılınması kişinin tek başına kılmasından daha uygun ve faziletli görülmektedir. Yine benzer bir şekilde Cuma namazının cemaatle ve şehir hükmünde bir yerde kılınması gerekmektedir. Bu nedenle namaz ibadeti, kentleşmeyi gerekli kılarak, cemaatin bir mekân arayışına girmesine ve bu mekânın çevre unsurları barındırması ile kentin şekillenmesine katkı sunmaktadır.

İslamiyet'te ilk kentleşme hareketi Hz. Muhammed ve Mekkeli Müslümanların Medine'ye hicret etmesi sonucu başlamıştır. Medine şehri, Arap yarımadasının batısında Hicaz bölgesinde ve Mekke'nin kuzeyinde yer almaktadır. İlk olarak Yesrib adıyla adlandırılan şehre, sonraki yıllarda ''şehir'' anlamına gelen Medine adı verilmiştir. Medine kelimesi Arapça'da ''şehre gelmek, ikamet etmek, yerleşmek'' anlamına gelmesine karşılık sonradan ''şehir'' anlamında kullanılmaktadır **[Bozkurt, Küçükaşçı, 2003].**

Hicret esnasında ilk olarak konaklamak amacıyla Kuba'da kalan Hz. Muhammed, buradan ayrılmadan önce İslamiyet'in ilk mescidi olan Kuba Mescidi'nin temellerini atmıştır. Kuba'dan ayrılıp Medine'ye geldiklerinde de ilk olarak mescid yapımına başlanılmıştır. Mescidin bitirilmesine yakın bir zamanda, Hz. Muhammed'in emri ile mescidin doğu duvarına bitişik, ailesi için iki oda eklenmiştir **[Lings, 2012].** İbadet mekânı olmanın yanında barınma, eğitim-öğretim, toplumsal ve siyasi faaliyetlerin de yürütüldüğü bir mekân olan Mescid-i Nebevi, yeni kurulacak diğer kentler için cami merkezli kent modelinin başlamasında önemli bir adım olmuştur.

Bu bağlamda İslam kentleri incelendiğinde merkezi oluşturan ana yapının cami ya da mescit olduğu görülmektedir. Merkezi oluşturan bu ibadet mekanları, mahalleleri, çarşıyı ve medreseyi birbirine bağlayarak dini işlevinin yanı sıra toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik faaliyetleri de barındırmaktadır. Dolayısıyla İslam kentleri kamusal ve dini hayatın kesiştiği bir model sunmaktadır.

Şekil 3.1: Mescid-i Nebevi ve Hz. Muhammed'in evi **[K. A. C. Creswell].**

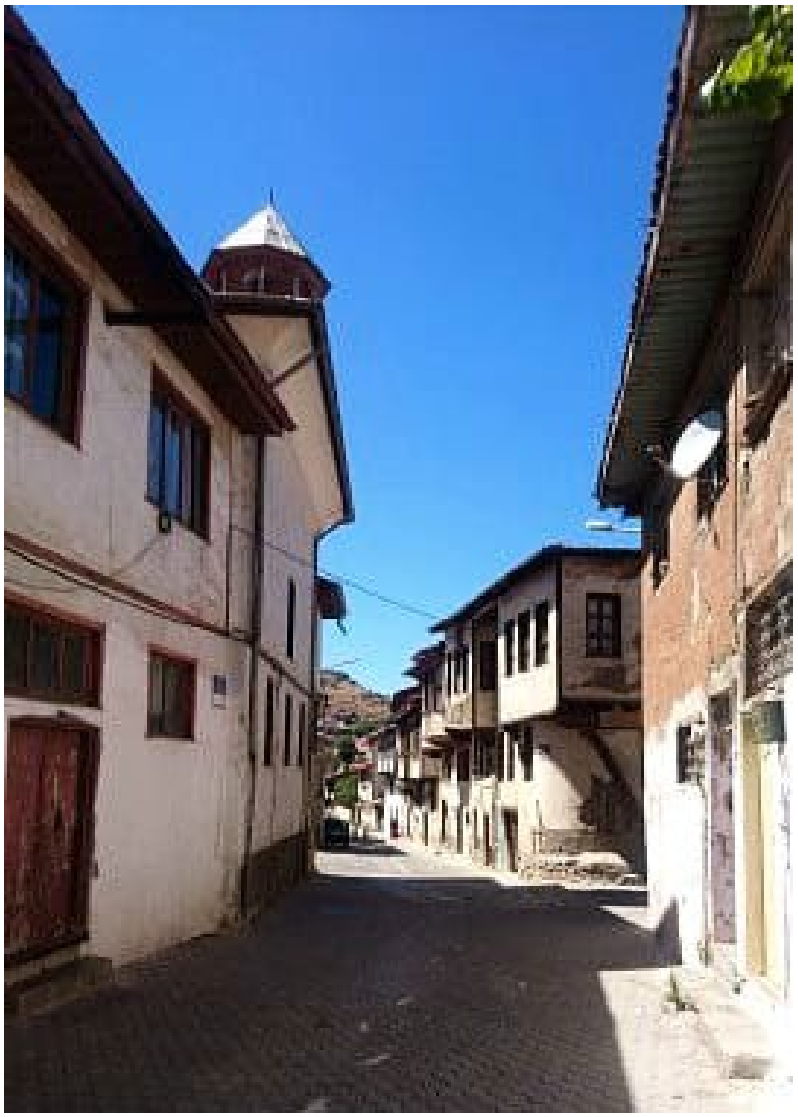

Şekil 3.2: Mescid-i Nebevi **[Web 1].**

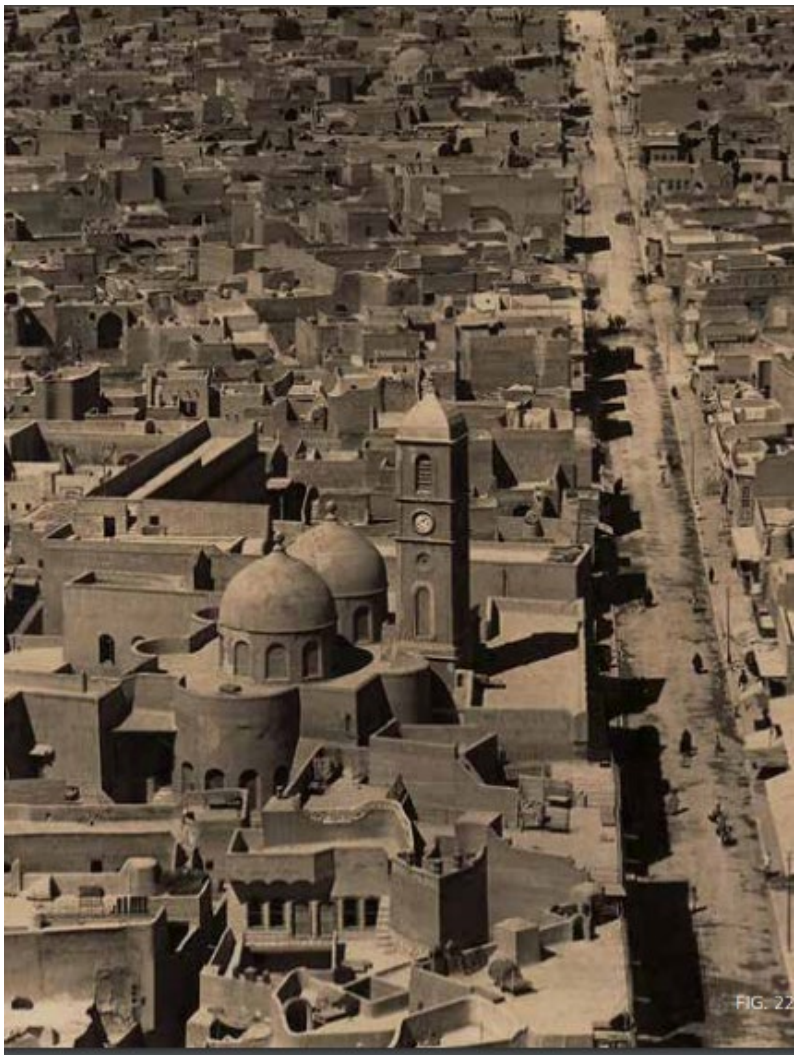
İbadet ve kamusal hayatın kesiştiği camiler, en kalabalık ve kent hayatının dini işlev dışında diğer yönlerini de yansıtan merkezdir. Özellikle Cuma namazının kılındığı cuma camii ya da ulu camii adıyla anılan büyük camiler, toplumsal faaliyetler için kentteki tüm halkın toplanma yeridir. Böylece büyük camiler tüm halkı daha yüksek bir kademede birleştirmektedir. Bu durum caminin maddi ve manevi tüm yönleriyle kentsel ağırlıklı niteliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır **[Grabar, 1988].** Cami,

çevresinde bulunan ve canlılığını camiden alan çarşı, imaret, hamam, medrese gibi diğer sosyal fonksiyonlu yapılar kentin oluşumunda da son derece önemlidir.

Mahalleler İslam'ın gerektirdiği mahremiyet ilkesine bağlı kalarak kenti şekillendirirken, kente ait kimliği de biçimlendiren bir diğer unsurdur. İnsani bağlar üzerinde kurulu olan mahalleler, komşuluk ilişkisinin en belirgin görüldüğü yerlerdir. Mahalle, cami ve cami etrafında şekillenen diğer unsurlar ile kendi içerisinde merkezileşmekte ve aynı zamanda mahallelide yüksek aidiyet duygusunun gelişmesini de sağlamaktadır **[Demirci, 2003].**

Şekil 3:3: Tokat Soğukpınar Mahallesi **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2018].**

Şekil 3.4: Musul Kenti **[Reconstruction and Rehabilitation of the Al Nouri Complex in Mosul].**

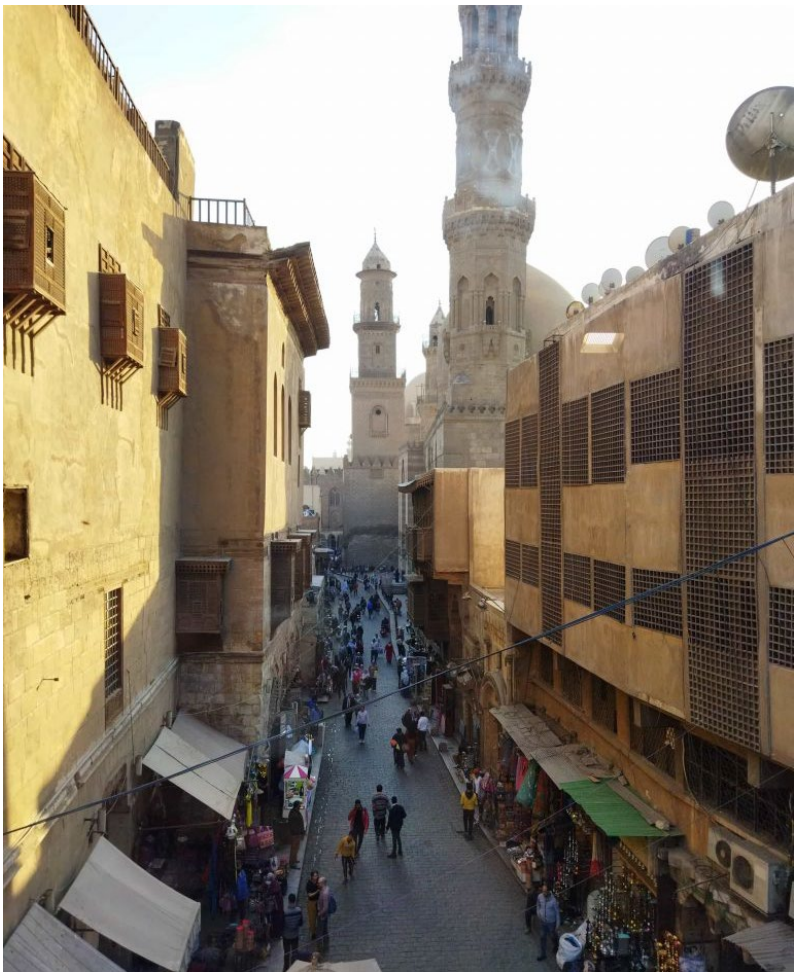
Kent toplumu için oldukça önemli bir unsur olan ticaret, İslam kentlerindeki kamusallığın ortaya çıkmasında ve kenti şekillendirmede önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle İslam kentlerinin çoğunluğu su kaynağına yakın yerlere ve ticaret yolları üzerine kurulmuştur. Özellikle Abbasiler döneminden itibaren kentlerde, daha önce görülmemiş iktisadi canlılık ve sosyal hareketlilik hakîm olmuştur **[Demirci, 2003].** Genellikle kentin merkezini oluşturan caminin hemen karşısında bir pazar yeri ya da çarşı yer almış ve böylece ticari hayatın İslami kurallar çerçevesinde düzenlenmesi amaçlanmıştır **[Demirci, 2003].**

Şekil 3.5: Ticari merkezde bulunan Tokat Takyeciler Cami. [**E. Beyza Öztürk Arşivi, 2022].**

Şekil 3.6: Kayrevan kenti ve Kayrevan Cami **[Web 2].**

Şekil 3.7: Kahire El Muizz Caddesi **[Web 3].**

Yukarıdaki ifadeler doğrultusunda örnek İslam kentleri üzerinden, birtakım okumalar yapmak, konunun daha net anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde bazı İslam kentleri ele alınacaktır.

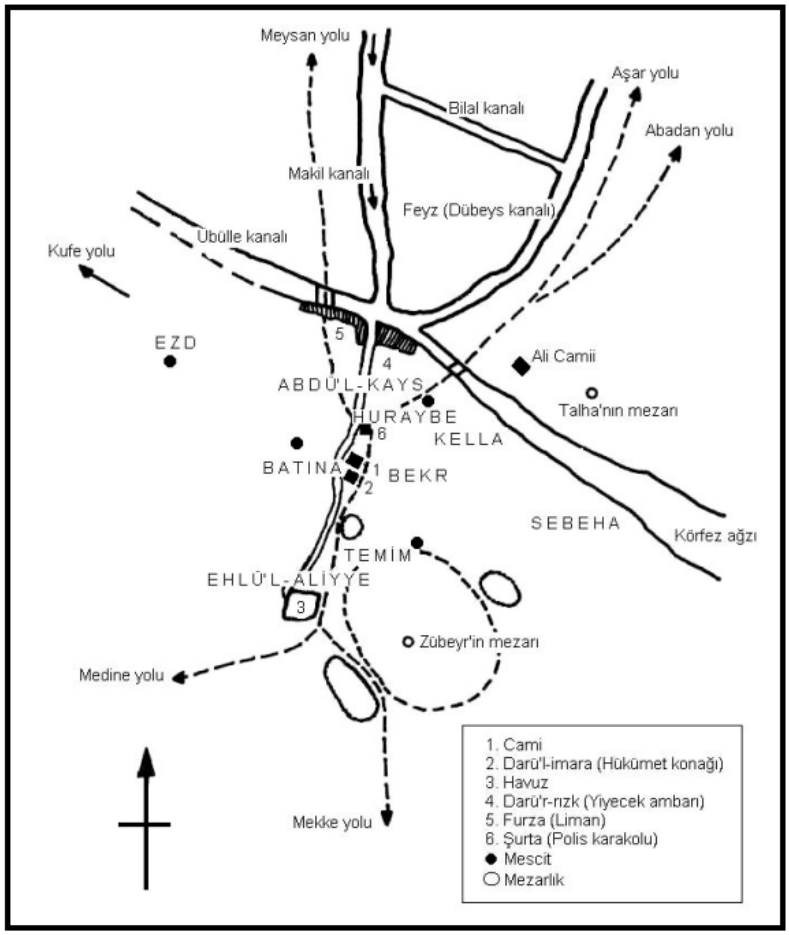
3.1. İslam Kentleri ve İslam Tapınma Mekânları

Çalışmanın bu bölümünde yer alan İslam kentleri bazı kriterler dikkate alınarak seçilmiştir. Bu kriterleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

- İslam şehircilik anlayışına uygunluk
- İlk İslam kent modeline uygunluk
- Tarihsel ve kültürel belleğe sahip olarak İslam medeniyetine katkı sağlama
- Dini ve sosyal yaşamın birbirini desteklediği bir ortama sahip olma
- İslamiyet'teki kamusallığın okunabilir olması

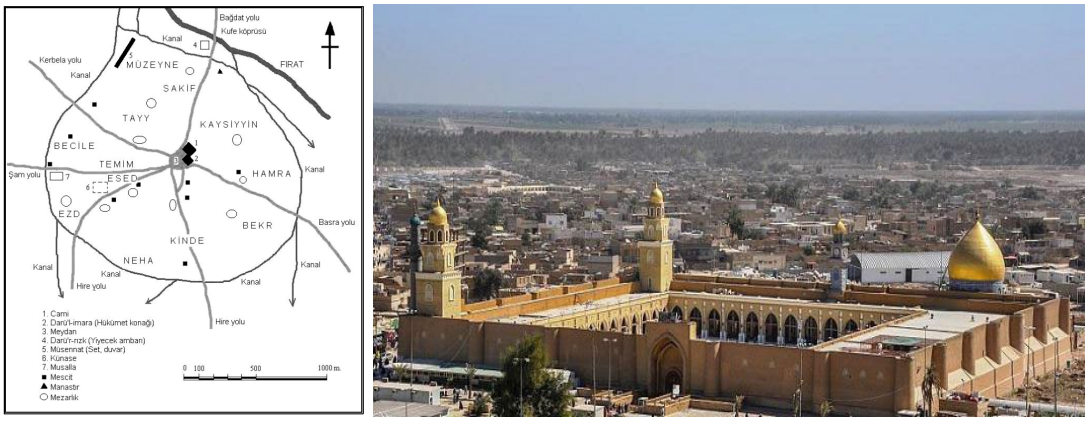
Basra; Müslümanlar tarafından inşa edilmiş ilk kent olarak Halife Hz. Ömer döneminde Utbe bin Gazvan tarafından Irak sınırlarında, Şattü'l-Arap'ın batısında ordugâh bir kent olarak kurulmuştur **[Bakır, 1992; Can, 2021].** Konumundan dolayı kısa süre içerisinde önemli ticaret merkezi haline gelen kent aynı zamanda ilme önem verilen bir merkez olma özelliği de göstermektedir.

Kentte yaşayan halk kabileler halinde mahallelere ayrılmış ve bu mahallelerin merkezinde bir cami ve caminin yakınında da dârülimâra (hükümet konağı) bulunmaktaydı. Merkezde bulunan bu caminin kentte Cuma namazı kılınan tek cami olduğu ve daha sonraki yıllarda her kabilenin kendine ait mescidi olduğu kaydedilmektedir. Ayrıca cami ve mescit dışında Cebbân Mezarlığı'na inşa edilmiş bir namazgâhın (musalla) olduğu da bilinmektedir **[Can, 2021].**

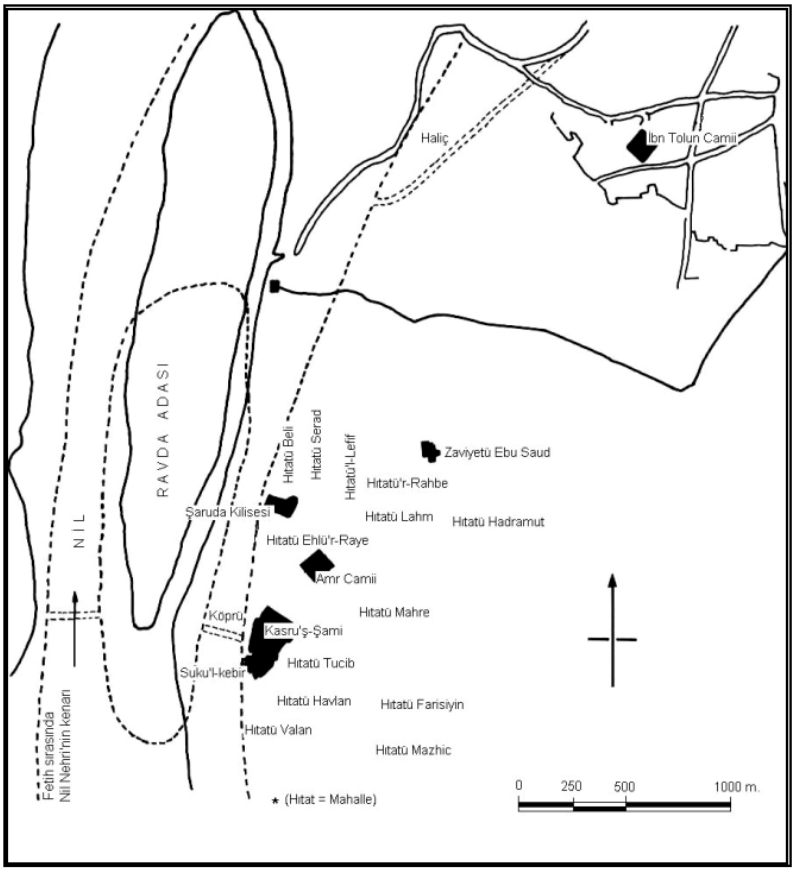
Şekil 3.8: Hicri (H)I-IV/Miladi (M)VII.-X. yüzyılda Basra kent planı **[Can, 2005].**

Kufe; Müslümanlar tarafından Irak topraklarında kurulmuştur. Hz. Ömer döneminde, Sa'd bin Ebî Vakkas tarafından Basra kentinin kuzeyinde Fırat'ın batı tarafına kurulmuştur. Dairesel plan tipine sahip olan kentin merkezinde cami, dârülimâra ve pazar yeri bulunmakta ve kentin tüm ana caddeleri bu merkeze açılmaktadır **[Avcı, 2002]**. Basra kentinde olduğu gibi bu kentte de Cuma cami dışında her kabilenin kendine ait mescidi bulunmaktadır **[Can, 2021].**

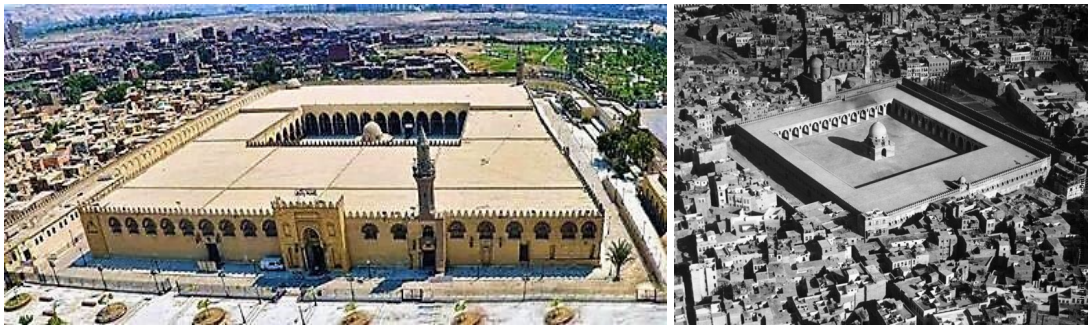

Şekil 3.9: H.I.-III./M.VII.-IX. yüzyılda Kûfe kent planı **[Can, 2005]**; Kufe Mescidi ve Kentsel Doku **[Web 4].**

Fustat; Müslümanların Mısır topraklarında kurdukları ilk kenttir. Amr bin Âs tarafından 641-642 yıllarında bugünkü Kahire ve Eski Mısır arasında kurulmuştur. Kentte ilk olarak cami ve dârülimâra inşa edilerek kent bu iki merkez çevresinde genişlemiştir. Kentte yalnızca Amr Camii ile İbn Tolun Camii'nde Cuma namazı kılındığı, diğer vakit namazları için her mahallenin kendi mescidi bulunduğu ve bir de namazgâh olduğu bilinmektedir **[Can, 2021].**

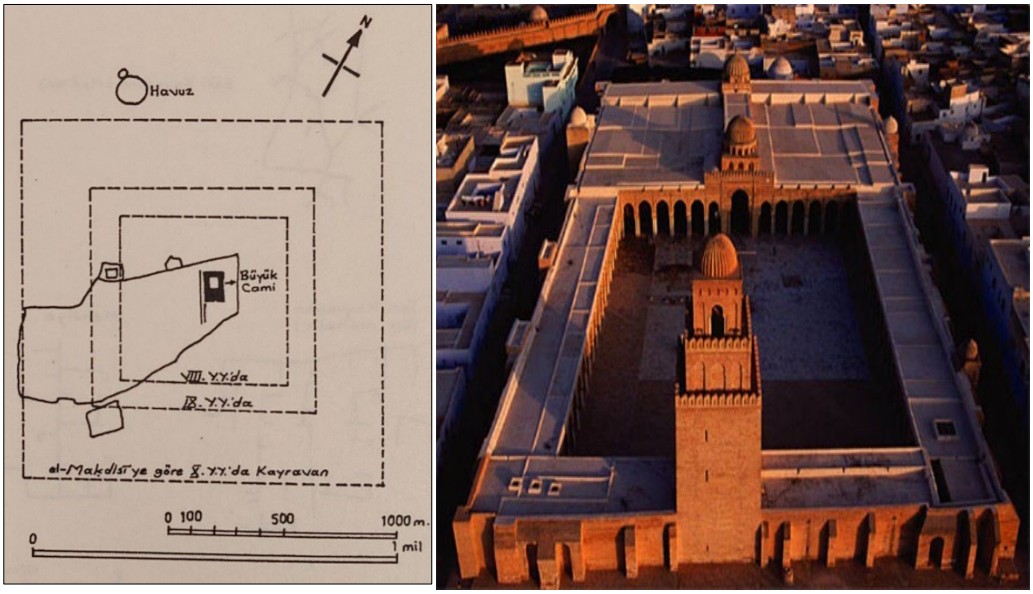
Şekil 3.10: İlk yıllarda Fustat kent planı **[Can, 2005].**

Şekil 3.11: Fustat Amr Camii **[Web 5]** ve İbn Tolun Camii plan ve görünüş **[Web 6].**

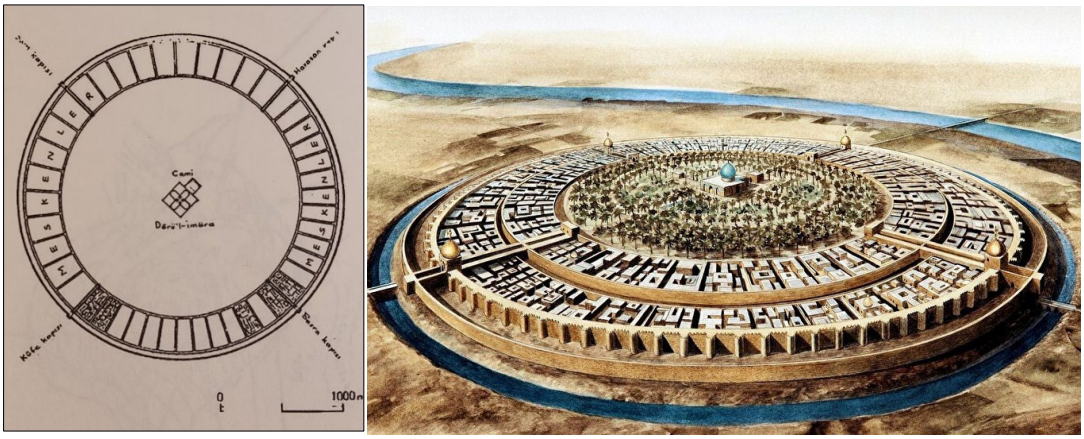
Kayrevan; Emeviler döneminde fethedilen ve günümüzde Tunus topraklarında yer alan kent, 670 yılında Ukbe bin Nâfi tarafından kurulmuştur **[Yver, 1977].** Kayrevan kenti de yukarıda bahsedilen diğer kentler de olduğu gibi cami ve dârülimârayı merkezine alan yerleşim planına sahiptir. Kentin kurucusu ilk olarak cami ve dârülimârayı inşa ettirdikten sonra halkı kendi kabilesine göre cami etrafına yerleştirmiştir. Ukbe Camii ya da Kayrevan Ulu Camii olarak adlandırılan yapı, kentin

merkezini oluşturmaktadır fakat kentin zamanla batı tarafına yayılmasıyla kentin merkezi değişmiştir **[Can, 2021].**

Şekil 3.12: Kayrevan'ın eski kent planı **[Can, 2021]** ve Kayrevan Ulu Camii **[Web 7].**

Bağdat; Irak topraklarında Abbasi Halifesi Mânsur tarafından 762 yılında inşasına başlanmıştır **[Can, 2021].** Abbasiler dönemi boyunca başkentlik yapan Bağdat, İslam şehirciliği için oldukça önemli bir yere sahiptir. Daire biçiminde tasarlanan bu şehir yaklaşık 2 kilometre (km) çapındadır. Etrafı surlarla çevrili ve merkezi diğer şehirlerde olduğu cami ve dârülimâra oluşturmaktadır. Merkez bölgesi ayrı bir duvarla çevrelenmiş olup tüm şehir iç içe geçmiş üç yuvarlak duvara sahiptir **[Can, 2021].**

Şekil 3.13: Bağdat kent planı **[Can, 2021; Web 8].**

Samarra; Bağdat'ın kuzeyine, Dicle Nehri'nin doğu kıyısına Müslümanlar tarafından kurulan bir diğer İslam kentidir. 836 yılında Abbasi Halifesi Mu'tasım tarafından inşa edilmiştir. Samarra, birkaç kentin bir araya gelmesi ile kurulmuştur ve her kentin kendi merkezi bulunmaktadır. Fakat Halife Mu'tasım tarafından kurulan asıl Samarra kentinin merkezini Eski Camii oluşturmaktadır. Bu caminin zamanla yetersiz kalması sonucu kentin biraz dışına yeni bir cami yaptırılmış ve burada yeni bir kent kurulmuştur. Bu cami, Halife Mütevekkil tarafından yaptırılan ve büyüklüğüyle İslam dünyası için oldukça önemli bir yere sahip olan Samarra Ulu Cami'dir. Bağdat kentinde görülen planlama sistemi Samarra kentinde de mevcuttur. Oldukça düzenli bir planla kurulmuştur ve kentin en dikkat çekici özelliği kenti oluşturan tüm fiziki unsurların diğer İslam kentlerinden farklı olarak daha büyük boyutta inşa edilmiş olmasıdır **[Can, 2021].**

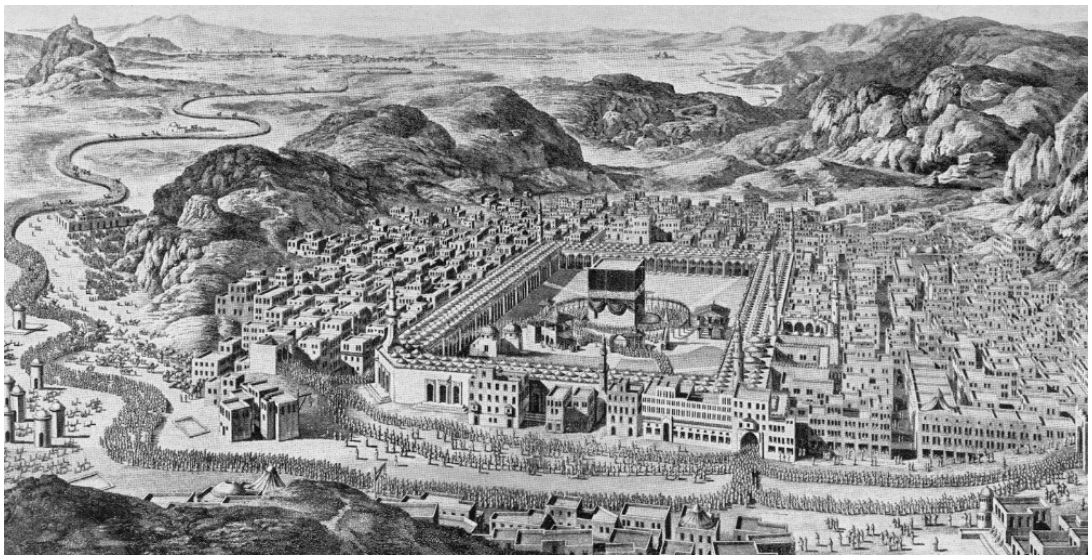

Şekil 3.14: Samarra Ulu Camii **[Web 9].**

Mekke; İslamiyet'in doğduğu yerdir. İslamiyet'ten önceki dönemde de Kabe'nin burada olmasından dolayı oldukça önemlidir. Kentin yerleşim birimi olarak bir merkez oluşturmasında ki en önemli etken yine Kabe'nin burada olmasıdır. Bu nedenle Mekke'de kent hayatı Kâbe ile başlamıştır **[Bozkurt ve Küçükaşçı, 2003].**

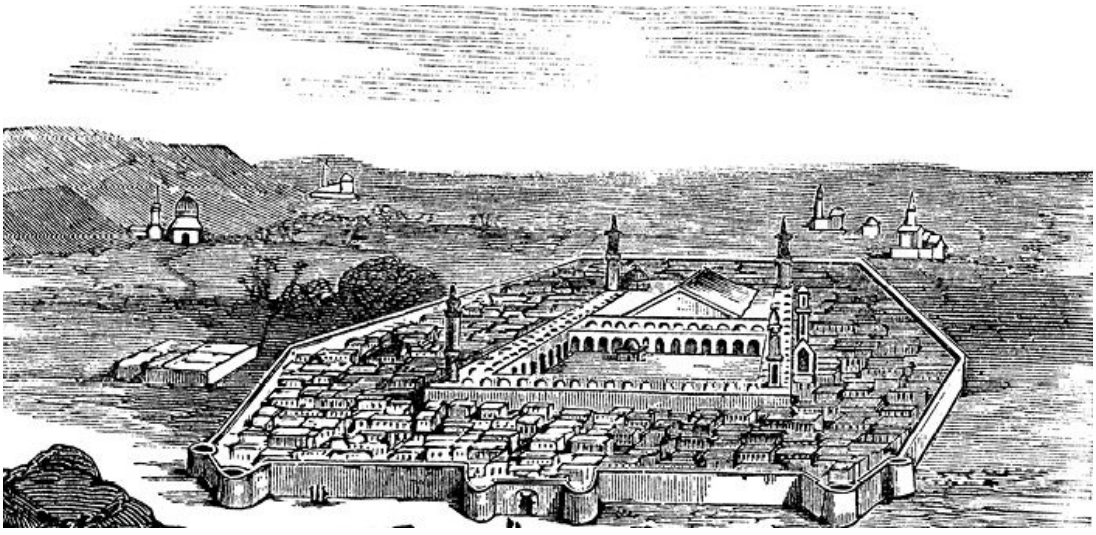
Kâbe, Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından yapılmış olan oldukça sade, küp şeklinde tasarlanmış bir yapıdır. Kentin merkezinde bulunan bu yapının çevresi İslamiyet'ten

sonra mescit olarak düzenlenmiştir. Hz. Ömer tarafından genişletilerek etrafı alçak duvarla çevrelenmiştir **[Can, 2021].**

Şekil 3.15: Mekke Kenti Gravürü **[Web 10].**

Medine; Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicret etmesi ile hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Kent, Hz. Muhammed'in kendisi için yaptırdığı ve bir bölümü mescit olarak düzenlenen Mescid-i Nebevi etrafında şekillenmiştir. Yapıldığı ilk yıllarda sadece Müslümanların yaşadığı konumda bulunmasına rağmen sonraki yıllarda merkezi bir konuma sahip olarak tüm kentin merkezini oluşturmuştur.

Şekil 3.16: Medine Kenti Gravürü **[Web 11].**

Şam; Müslümanlar tarafından 636 yılında fethedilmiştir. Fethedilen bu bölgeye ilk olarak musalla tarzından basit bir cami inşa edilmiştir. Fethin ilk yıllarında azınlık olan Müslüman halk bölgede hâkim duruma geldiğinde Ümeyye Camii'ni (Emeviyye Camii) inşa etmişlerdir.

Şekil 3.17: Emeviyye Cami ve Şam Kenti **[Web 12].**

Sonuç olarak; İslamiyet'te kamusallık, yalnızca fiziki bir mekân anlayışı olmayıp dini yaşamın gündelik hayatta görünür kılınmasını sağlamaktadır. Tapınma eyleminin özel alanlarla sınırlı kalmayıp kentin ekonomik, sosyal, kültürel bileşenlerinin dengelendiği bir düzeni ifade etmektedir. Bu durum tapınma mekânlarının hem görünür olmasını hem de kentsel kamusal bir olgu taşımasını sağlamaktadır.

İslam kentleri incelendiğinde, bu kentlerin mekânsal örgütlenişlerinde tapınma mekânlarının merkezi bir rolü olduğu görülmektedir. Medine'den alınan kent modeli, cami, mescid, namazgâh etrafında gelişen ve diğer kamusal unsurların bu merkeze göre konumlandığı bir anlayış, benimsenmiştir. İncelenen örneklerde de görüldüğü gibi, kentsel büyüme bir tapınma mekânı etrafında başlamış ve bu yapı etrafında şekillenmiştir. Bu tapınma mekânları işlevsel farklılıklar gösterse de kent oluşumunda belirleyici olan rolü ortak özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, İslamiyet'te kamusallığın mekân üzerinden kurduğu ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu bağlamda

tapınma mekânları yalnızca dini işlevli olmayıp kentin kamusal bileşeni olduğunu göstermektedir.

Çalışma kapsamında İslam kentlerinin şekillenmesinde ve gelişmesinde önemli olan İslam tapınma mekânlarının kentsel dokuda ki konumu ele alınırken, bu mekânların oluşmasının temelinde yer alan ‘‘tapınma eylemi’’nin ne anlama geldiği üzerinde durulması gerekmektedir. İnsanoğlunun varoluşundan beri tek ya da toplu halde kendisinden daha yüce olan varlıklara ve doğa güçlerine inanç ve bağlılıklarını göstermek amacıyla, belirli bir düzen, zaman ve mekân aralığında tekrarlanarak oluşturdukları davranış şekilleri tapınma eylemini oluşturmaktadır **[Türkeri, 2016].** İslamiyet’te tapınma eylemi yerine ‘‘boyun eğme, itaat etme, kulluk, tapma’’ anlamlarına gelen ve daha genel bir ifade olan ibadet terimi de kullanılmaktadır. İbadet terimi kişinin yaratıcıya olan sevgisini, saygısını, şükrünü, itaatini göstermek amacıyla gerçekleştirdiği her türlü davranış, düşünüş ve söz anlamlarına gelmektedir.

İnsanlar yerleşik hayata geçmeye başladıkça, tapınma eylemini gerçekleştirmek için mekânlar oluşturmaya başlamışlardır **[Türkeri, 2016].** Kişilerin belirli zamanlarda toplu ya da kendi başına tapınma eylemini gerçekleştirmeleri için yaptıkları bu özelleştirilmiş mekânlar tapınma mekânlarını oluşturmaktadır. Bütün dinlerin tapınma mekânlarını ifade eden farklı kavramları vardır ve bu mekânlar, dinlerin sahip olduğu ritüellere, ayinlere, inanç ve kutsal mekân anlayışlarına göre farklı şekilde kurgulanmakta ve işlev kazanmaktadır.

Şekil 3.18: Cami, Kilise ve Sinagog **[Web 13].**

İslam tapınma mekânlarını ifade etmek için kullanılan ilk kelime ‘‘mescid’’tir. Mescid kelimesi ‘‘eğilmek, alnı yere koymak’’ anlamında kullanılan sücud kökünden ‘‘secde edilen yer’’ anlamında kullanılan mekân ismidir **[Önkal ve Bozkurt, 1993].** Kuran-ı Kerim’de tüm ibadet yerlerini ifade etmek için kullanılan mescid kelimesi, Türkiye’de

minberi bulunmayan ve yalnızca beş vakit namazın kılındığı küçük ibadet mekânları olarak adlandırılmaktadır. İran, Hindistan, Arabistan gibi diğer coğrafyalarda, mescid kelimesi çok daha genel bir anlama sahip olup, beş vakit namazın, Bayram ve Cuma namazlarının kılındığı mekânı tanımlamak için kullanılmaktadır.

Cami ise mescid kelimesinden türeyen bir kavramdır **[Grabar, 1988].** ‘‘Toplayan, bir araya getiren’’ cem kökünden gelmektedir **[Develliоğlu, 2006].** Camiler İslam kentlerinin çekirdeğini oluşturan en önemli ve en belirgin yapılardır **[Can, 2021].**

Bir diğer İslam tapınma mekânı olan namazgâh (musalla) ‘‘namaz kılmak için ayrılmış, geniş ve üstü açık bir yer’’ olarak tanımlanmaktadır **[Akmaydalı, 1994].** Grabar’ın ifade ettiği üzere Hz. Muhammed döneminde çevre yerleşimlerde, dış duvarı olmayan, sınırların hendeklerle belirlendiği ve dışarı ile ilişkinin çeşitli açıklıklardan sağlandığı ibadet yapıları vardı **[Grabar, 1988].** Bu yapılar musalla olarak adlandırılmaktadır. Hz. Muhammed zamanında bayram ve cenaze namazlarının bu açık hava ibadet mekânlarında kılındığı bilinmektedir.

Şekil 3:19: Namazgâh gravürü **[Web 14].**

İslam tapınma mekânları arasında oldukça önemli ve kutsal kabul edilen tapınma yeri Kâbe’dir. Kâbe’ye, mescid ve ‘‘Allah’a ibadet etmek için tahsis edilmiş şanı yüce ev’’ anlamına gelen ‘‘beyt’’ denilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de yeryüzünde ibadet etmek için inşa edilen ilk evden bahsedilirken beyt kelimesi kullanılmıştır. Bu bağlamda beyt

ve mescid kelimeleri aynı fonksiyonu gerçekleştirmek için kullanılmıştır. Fakat beyt, sınırları olan, kapalı ve belirli bir ibadet mekânını ifade ederken, mescid ise sınırsız, açık ya da kapalı olan her yeri kapsamaktadır **[Güç, 2003].** Hz. Muhammed'in yeryüzünün tamamının mescid kılındığını ifade etmesi de bu bağlamı destekler niteliktedir.

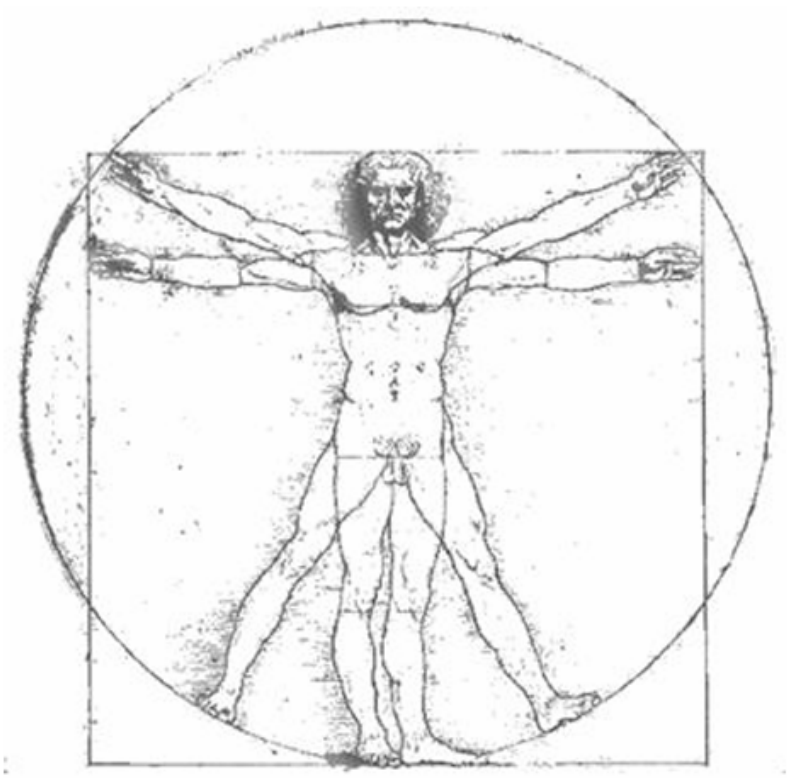
Yukarıda ifade edilen İslam tapınma mekânlarının biçimlenmesine sebep olan birtakım eylemler mevcuttur: namaz, secde, hutbe, dua gibi dini ritüeller. Bunların içerisinde en belirleyici role sahip olan namaz ibadetidir. Namazın kişiye özel bir eylem olmasının yanı sıra cemaatin tümünü kapsayan kolektif bir eylem olduğunu ifade eden Grabar, namazın aldığı biçimlerin ve kolektif bir eyleme dönüşmesinin Müslüman topluluğunun 622-632 yıllarında sürdürdüğü yaşam sonucu ortaya çıktığını söylemektedir. Bununla birlikte cami kurumunun ortaya çıktığını da şu şekilde ifade etmektedir: ''İslam tapınma mekânı içerisinde namaz kılma eylemi için gerçekleştirilen bütün ritüellerin ortak bir özelliği vardır: Müslüman topluluğun üyeleri arasındaki formel bağları güçlendirmek ve topluluğu Musevi, Hristiyan ve putperest topluluklardan ayırmak amacını taşımaktadır'' **[Grabar, 2010].**

Bütün Semavi dinlerde bulunan ''yönelim'' İslam tapınma mekânlarını biçimlendiren bir kavramdır. İslam dininin gerekli gördüğü kurallardan biri, kişinin tüm bedeni ile birlikte belirli bir tarafa yönelmesidir. Bu yönelim kutsal olana doğru olmaktadır. Müslümanlar tarafından kabul edilen ve tapınma eylemi sırasında yönelinen ve kıble olarak adlandırılan istikamet Kâbe'dir. Bu açıdan İslam tapınma mekânları kurgulanırken daima Kâbe göz önünde bulundurulmaktadır.

İslam tapınma mekânlarını biçimlendiren bir diğer unsur insan vücudu ve oranıdır. Bu oran, cemaat ile kılınan namaz ibadeti sırasında, iki saf arasındaki mesafenin insan bedeni üzerinden hesaplanmasını ve dolayısıyla mekânın biçimlenmesini sağlamaktadır **[Türkeri, 2016].**

Şekil 3.20: Kâbe'ye yönelim **[Web 15].**

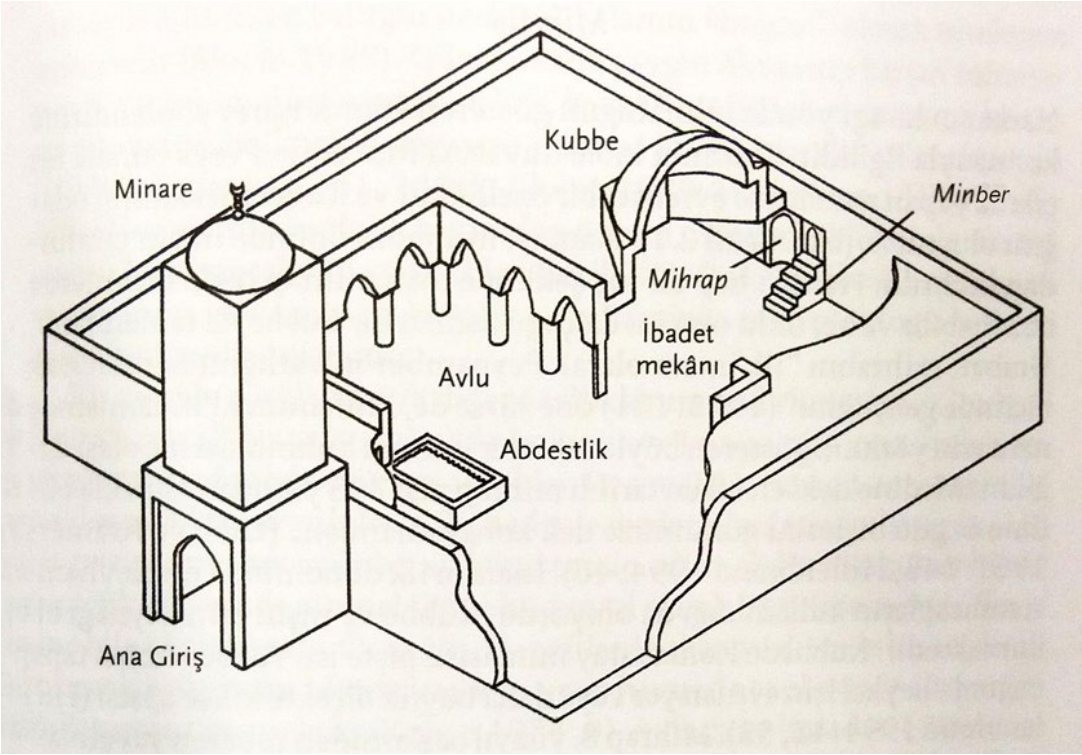

Şekil 3.21: The Vitruviun Man **[Web 16].**

İfade edilen unsurlar neticesinde biçim kazanan İslam tapınma mekânları, İslamiyet'in kurallarından ziyade kültürel olarak var olan öğeler barındırmaktadır. Bu öğeler gerek

sosyolojik gerek toplumsal gerekse siyasi nedenler ile zaman içerisinde belirli simgelere dönüşmüş durumdadır.

İslam tapınma yapısını oluşturan öğeler, litürjik öğeler (mihrap, minber, minare, şadırvan, kıble duvarı), mekânsal öğeler (avlu, kadınlar mahfili, son cemaat yeri) ve strüktürel öğeler (kubbe) olarak sınıflandırılmaktadır **[Özel, 2012].** Günümüz İslam tapınma mekânlarının kurucu öğeleri olan bu mimari elemanlardan bazıları ilk İslam tapınma mekânlarında bulunmamakla birlikte, bu elemanların yüklendiği fonksiyonları gerçekleştiren başka unsurlar mevcuttur **[Can, 2008].**

Şekil 3.22: İslam Tapınma Yapısını Oluşturan Öğeler **[Insoll, 2007].**

Litürjik öğeler:

Litürji kavramı, bir dine ait ibadetlerin ve ritüellerin ne şekilde ve nasıl yapılacağını belirleyen yöntemler ve prosedürler bütünüdür **[Türkeri, 2016].**

- Mihrap, İslam tapınma yapısının iç mekân odağını oluşturan ve bu mekânın Mekke'ye doğru ''dünyasal hizada'' olmasını sağlayan mimari elemandır. Mihrap öğesi ilk camilerin hiçbirinde bulunmamaktadır **[Ardalan, 1980; Grabar, 1988].** Fakat bu mekânlarda bir işaretin ya da bir taşın (kıble taşı)

kıble yönünü ve imamın namaza durduğu yeri gösterdiği bilinmektedir **[Can, 2008].**

- Minber, okunan hutbenin tüm cemaat tarafından daha iyi duyulması amacıyla yapılan basamaklı bir öğedir. Hz. Muhammed zamanında hutbenin bir kütüğün üzerinde ya da toprak bir seki üzerinde gerçekleştiği bilinmektedir.
- Minare, halen İslam tapınma mekânlarının en vazgeçilmez ve simgesel elemanıdır. İlk cami örneklerinde yer almaması sebebiyle bu görevi yerine getirmek için genellikle tapınma yapısının ya da yakınlardaki evin çatısına çıkılarak inanan kimselerin namaza davet edildiği bilinmektedir **[Can, 2008; Özel, 2012].**
- Şadırvan, genellikle cami avlusunda ya da mescidin yakınlarına inşa edilen, insanların abdest almaları için yapılmış mimari öğedir. İlk İslam tapınma mekânlarına bakıldığında abdest alınacak yere dair bilgi yer almamaktadır **[Grabar, 1998].** Fakat süreç içerisinde İslam tapınma mekânları incelendiğinde su öğesinin İslam tapınma yapısının önemli bir öğesi olduğu anlaşılmaktadır.
- Kıble duvarı, Hz. Muhammed'in evi dahil tüm İslam tapınma mekânlarında yapı kurucu ve anlam belirleyici bir öğe olarak bulunmaktadır. Yapının yönünü belirleyen kıble duvarı aynı zamanda mekânın sınırlarını da belirlemektedir **[Özel, 2012].**

Mekânsal öğeler:

- Avlu, İslam tapınma yapısının en önemli mekânsal öğelerinden biridir. Birçok görev üstlenen avlu öğesinin ilk örneği Mescid-i Nebevi yapısında görülmektedir. Bu yapı etrafı çevrili bir avluya sahip olmakla beraber yapının planı kareye yakın bir alanı kapsamaktadır.
- Kadınlar mahfili, cami içerisinde kadınların ibadet etmeleri için ayrılmış bölüme denilmektedir. Hz. Muhammed döneminde de harimin (iç mekân) arka bölümünde kadınlar için özel olarak ayrılmış bir bölüm olduğu bilinmektedir **[Aycan, 2013].**
- Son cemaat yeri, dış mekân ile iç mekân arısındaki geçişi sağlayan bir ara mekân olarak Osmanlı cami mimarlığına özel bir öğedir **[Özel, 2012].**

Strüktürel öğe:

- Kubbe, İslam tapınma mekânı içinde bir odak haline gelen mihrap öğesinin dini, politik, mimari anlamlarını güçlendiren ve zaman içerisinde de mihraptan bağımsızlaşarak mekân kurucu elemana dönüşen mimari bir öğedir **[Özel, 2012].**

Tablo 3.1: İslam tapınma mekânlarını (cami, mescid, namazgâh) oluşturan öğeler.

LİTÜRJİK ÖĞELER	MEKÂNSAL ÖĞELER	STRÜKTÜREL ÖĞELER
Mihrap Minber Minare Şadırvan Çeşme Su kuyusu Kıble duvarı Kıble taşı Musalla taşı	Avlu Kadınlar mahfili Son cemaat yeri	Kubbe

İslam tapınma mekânları tarihi süreç içerisinde incelendiğinde, bu mekânlar ilk olarak tapınma eyleminin yapılabilmesi ihtiyacı sonucunda ortaya çıkarak gündelik hayatı düzenlerken, sonraki İslami topluluklarda ait olduğu coğrafyanın kültürüne göre ayinsel, siyasi ve sosyal olayları örgütleyen ‘‘cami’’ olarak kurumsallaştığı görülmektedir **[Türkeri, 2016].**

Hz. Muhammed’den sonraki dönemde de mescidin yaygın kullanımı devam etmektedir. Dört halife döneminde hız kazanan fetih hareketleri neticesinde İslam dini yayılarak yeni fethedilen kentlerde İslamlaştırma siyaseti uygulanmıştır. İslamlaştırma siyasetinin merkezini cami ya da mescid oluşturmuştur. Yine bu dönemde camiler devlet işlerinin yürütüldüğü, ilim adamlarının toplandığı yer olmaya devam etmiştir. **[Güç, 1992].** Hz. Muhammed dönemi ve dört halife döneminde gerçekleşen İslamlaştırma siyaseti bağlamında yapılan yapılar, sembolik olmaktan uzak, daha

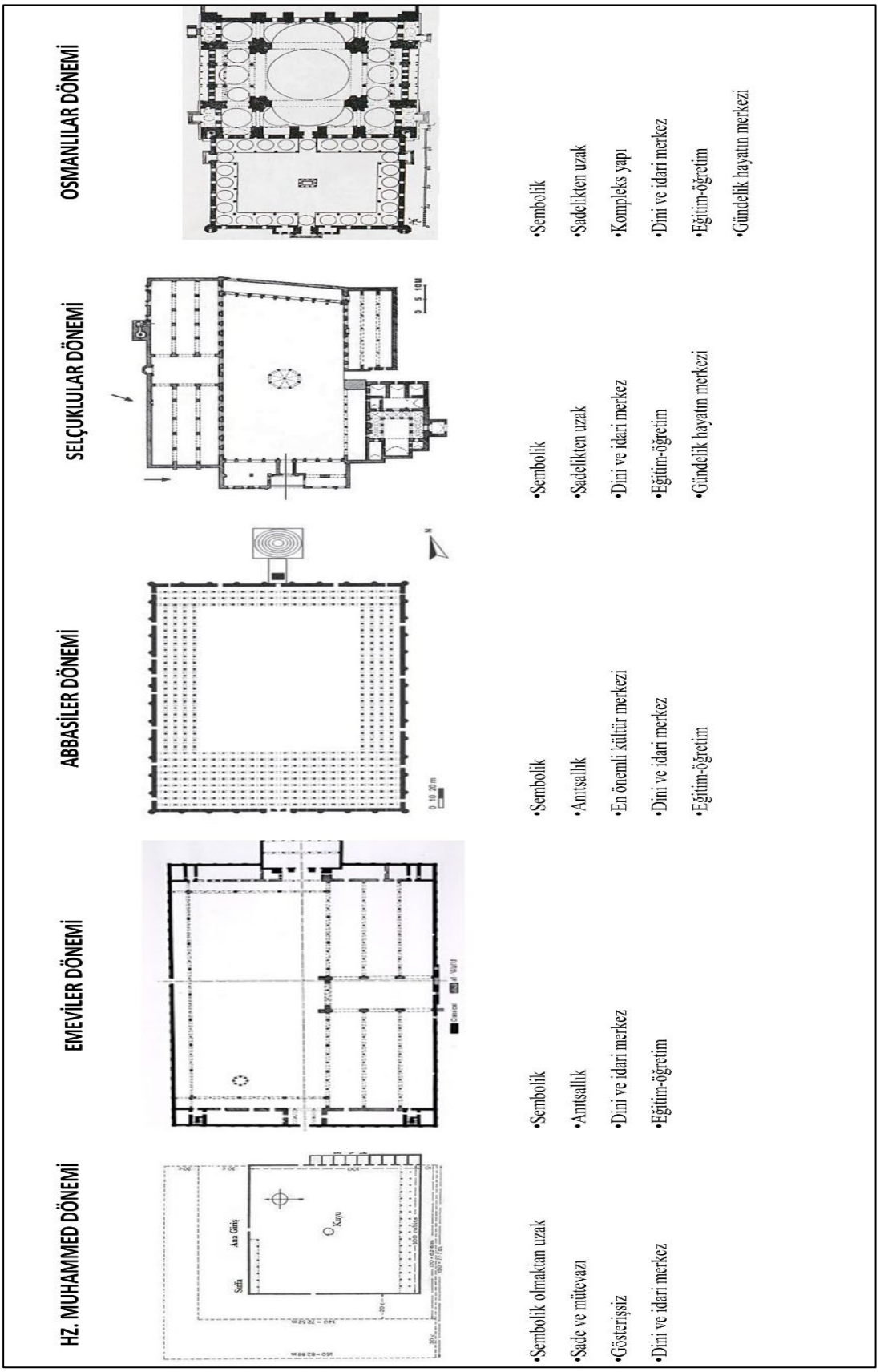
gösterişsiz ve mütevazı kalarak hiçbir anıtsallık iddiası taşımamaktadır **[Biçakçı ve Yıldırım, 2018].**

Bu dönemi takip eden Emeviler döneminde mescidin dini ve idari merkez olma özelliği devam etmiştir **[Güç, 1992].**

Hilafetin Emevilerden sonra Abbasilere geçmesiyle hilafetin merkezi Şam'dan Bağdat'a taşınmıştır. Bu değişim idari, siyasi ve sosyal alanda birçok farklılıklara sebep olurken dini mimari de bu değişimden etkilenmiştir **[Yetkin, 1965].** Bu dönemde eğitim-öğretim ve kültürel faaliyetler yoğunlaşarak mescitler en önemli kültür merkezi olma özelliğini göstermiştir **[Güç, 1992].** Abbasiler de Emeviler döneminde olduğu gibi mimarideki anıtsallığı devam ettirseler de daha hoşgörülü bir yönetim benimsemişlerdir **[Yetkin, 1965; Biçakçı ve Yıldırım, 2018].**

Türk İslam devletleri incelendiğinde camiler, dini ve gündelik hayatın şekillenmesindeki rolünü Selçuklular döneminde de devam ettirmektedir. İslamlaştırma faaliyetleri kapsamında Anadolu'da yeni fethedilen yerlere cami yaptırmanın oldukça önemli olduğu görülmektedir **[Güç, 1992].** Bu dönemde yapılan camiler ve çevresinde gelişen ana ticaret alanları, çarşı ve pazarlar kentin merkezini oluşturmaktadır. Selçuklular döneminde sosyal ve ekonomik gelişmeler bağlamında gelişme gösteren kentler, kapalı kent modelinden daha çok medrese-cami odaklı açık kent modeline dönüşmüştür. Bu kentlerin mekânsal kurgusu incelendiğinde cami-medrese ya da cami-medrese-türbe kompozisyonlarından oluşan yapılar eşliğinde örgütlendiği görülmektedir **[Özcan ve Yenen, 2010].**

Osmanlılar döneminde de Hz. Muhammed'in başlattığı ve İslam tarihinde gelenekselleşen cami yaptırma ve onu topluma kazandırma anlayışı devam etmiştir. Bu dönemde, eğitimin yapıtaşını oluşturan medreseler caminin ayrılmaz birer parçası haline gelmiş ve toplum hayatına eklenen birtakım yeni görevleri de beraberinde getirmiştir. Yine Osmanlılar döneminde inşa edilen ve caminin merkezinde bulunduğu kurumlardan biri, külliyelerdir. Külliyeler, esas yapı cami olmakla birlikte çevresinde imarethane, hamam, medrese gibi çeşitli görevleri olan kompleks yapılardan oluşmaktadır **[Güç, 1992].**

Şekil 3.23: İslam Tapınma Mekânlarının Tarihsel Analizi (Yazar tarafından hazırlanmıştır).

İslam tapınma mekânları tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde işlevsel olarak aynı özellikleri göstermelerine rağmen birtakım özelleşmiş mimari formlara sahip olarak gelişmektedir. Oysaki İslam tapınma mekânlarının temelini oluşturan ve İslamiyet'in sonraki yıllarında da yaygın olarak kullanılan namazgâh tipolojisi özelleşmiş mimari formlardan uzak, oldukça yalın ve işlevsel olarak kentsel dokuda kendine yer edinmiştir. Çalışmanın bu bölümünde namazgâh tipolojisi ve kent ile olan ilişkisi detaylı bir şekilde incelenecektir.

3.2. Namazgâh Tipolojisi ve Kentteki Konumu

İslam tapınma mekânlarından biri olan namazgâhlar, kesin ve net olarak tanımlaması ve arketipi olmayan ve Uğur Tanyeli'nin de bahsettiği gibi ''tanımsız bir mimari olgu'' olarak karşımıza çıkan eşsiz bir tipolojidir **[Tanyeli, 1999].** Tanımı muğlak olmakla birlikte namazgâhların kesin bir işlevi vardır: namaz kılmak için ayrılmış alan. Fakat bu işlev, namazgâhları diğer İslam tapınma mekânlarından ayırmak ve anlamak için yeterli değildir. Bu nedenle ilk olarak ''namazgâh'' kelimesinin etimolojik anlamı ele alınarak, bazı tanımlar üzerinde durmak konunun anlaşılması için önemli olacaktır. Namazgâh tipolojisi araştırılırken aşağıda yer alan sorular üzerinden bu konseptin kapsamlı olarak açıklanması da bu tanımları desteklemesi açısından değerlidir.

- İslam kentlerinde, tüm nüfusu içine alabilecek tek bir cami varken neden namazgâh yapma gereği duyuluyor?
- Namazgâh yapıları, en basit şekliyle açık hava ibadet yerleri olarak tanımlanırken neden kapalı hacme sahip bazı yapılara namazgâh denilmektedir ya da namazgâhın tanımına uyan bir yapı neden cami olarak adlandırılmaktadır?
- Kentsel kamusal bir mekân olarak bu yapılara hangi fonksiyonlar yüklenmektedir?

Farsça ''namaz'' kelimesi ile ''gâh'' (yer) ekinin birleşmesi ile oluşan ''namazgâh'' terimi, namaz kılınan yer anlamına gelmektedir.

Şekil 3.24: Tokat Abdülmecid-i Şirvani Alaattin Büyükkaya Namazgâhı **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2024].**

M. Sinan Genim, namazgâhları ‘‘açık havada namaz kılmak için hazırlanmış mekân’’ olarak ifade ederken **(Genim, 1976)**, Hüdavendigâr Akmaydalı, ‘‘namaz kılmak için ayrılmış, geniş ve üstü açık bir yer’’ olarak tanımlar **[Akmaydalı, 1994].** Uğur Tanyeli ve Yavuz Tiryaki ise namazgâhları ‘‘açık hava camisi’’ olarak tarif etmektedir **[Tanyeli, 1999; Tiryaki, 2006].** Namazgâhlar için çok genel bir tanım kullanan Nebi Bozkurt, bu mekânları ‘‘namaz kılınan her yer’’ ifadesiyle açıklamaktadır **[Bozkurt, 2006].** Fakat bu tanım namazgâhları anlamak için çok yetersizdir. Çünkü namaz ibadeti temiz olan her yerde yapılabilmekte ve İslam dini yeryüzünün tamamını mescit kabul etmektedir. Dolayısıyla namazgâhları ‘‘namaz kılınan her yer’’ olarak tanımlamak bu yapıları diğer İslam tapınma mekânlarından ayırt etmeyi zorlaştırmaktadır.

Namazgâh yapıları için anlam olarak birbirinden çok az fark ile ayrılan musalla ve idgâh terimleri de kullanılmaktadır. Musalla, Arapça kökenli olup ‘‘namaz kılmak için ayrılmış yer’’ anlamına gelmektedir. İdgâh ise Farsça kökenlidir ve (id) bayram yeri anlamına gelerek, bayram namazlarının kılınması için özel olarak belirlenmiş alanı tanımlamaktadır. Tüm bu tanımlar neticesinde namazgâh teriminin yalın bir işlevi olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu tanımlar bu yapının işlevselliği hakkındaki belirsizlikleri ortadan kaldırmaya yetmemektedir. Dolayısıyla, İslam’ın ilk yıllarında her kentte tek bir cami bulunduğu dikkate alınırsa, neden ayrı olarak bir musalla yapma gereği duyulduğunu açıklamak da zorlaşmaktadır. Çünkü, tek caminin kentin tüm erkek nüfusunu içine alabilecek genişlikte olduğu göz önünde bulundurulursa, bayram

namazlarını da aynı yerde kılmanın mümkün olduğu açık bir gerçektir **[Tanyeli, 1999].**

Böyle bir durumda ‘‘namazgâhın inşa edilmesine neden ihtiyaç duyuldu?’’ sorusu çıkmaktadır. Wensinck, musallanın geçmişinin İslam öncesindeki animist inançlara dayandığını, İslam öncesi Arabistan’da açık havada topluca ibadet etmek için belirlenen alanlarının olduğunu ve musalla kavramının da o zamandan gelen bir gelenek olduğunu düşünmektedir **[Wensinck, 1979].** Hz. Muhammed’in bazı zamanlarda ibadet için cemaatiyle beraber Medine dışındaki kutsal alanlara gitmesi, bayram namazını ve kurbanını burada kesmesi bu durumu geçerli kılmaktadır.

Namazgâhlar, İslamiyet’in erken dönemlerinden itibaren Müslümanlar tarafından yapılmış ve İslamiyet’in yayılmasıyla birlikte diğer coğrafyalarda görülmeye başlamıştır. İslamiyet’in ilk yıllarında ibadet amacıyla inşa edilen çoğu tapınma mekânı namazgâh tarzında inşa edilmiştir. Örneğin; Müslümanların ilk mescidi olarak kabul edilen Kuba Mescid-i ve Rânunâ vadisinde bulunan, Cuma namazı kılınan Benî Sâlim Mescidi (Mescid-i Atike) bu tarzda inşa edilmiş örneklerdendir.

Şekil 3.25: Kuba Mescidi'nin günümüz görünümü **[Web 17].**

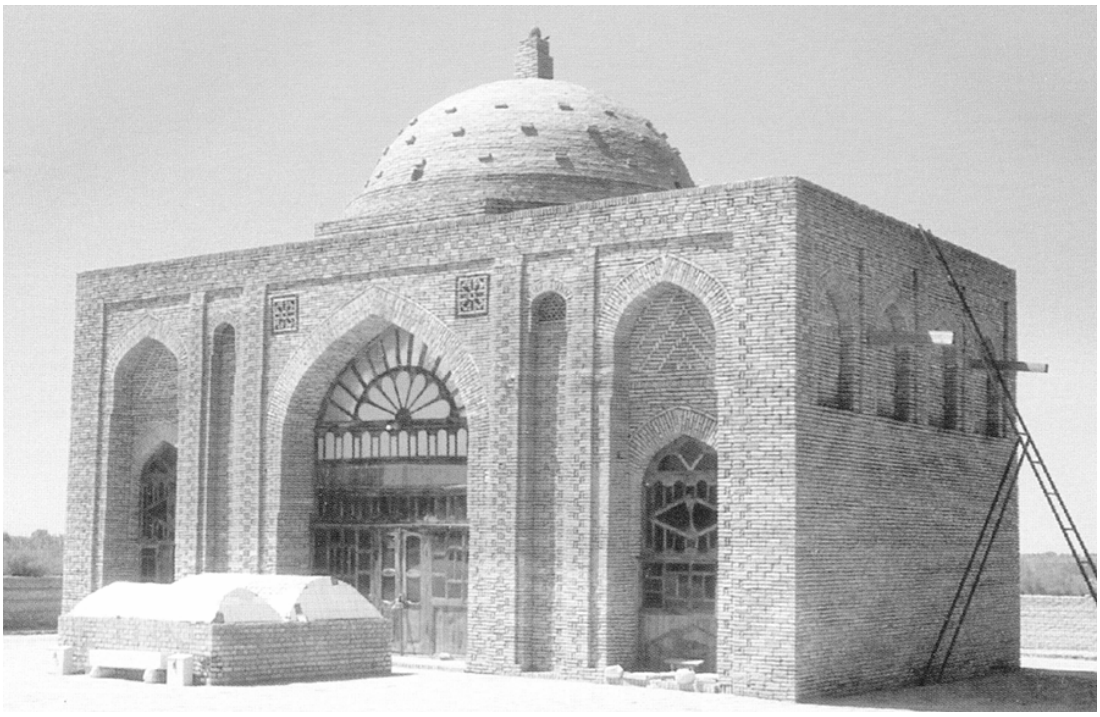
Talha Uğurluel, İslam mimarisinde bilinen ilk namazgâhın Gamame Mescidi’nin bulunduğu yer olduğu ifade etmektedir **[Uğurluel, 2022].** Bu namazgâh, büyük

katılımlı namazlarda cemaatin mescide sığmaması sonucu inşa edilmiştir. Hz. Muhammed'in bayram namazlarını Mescid-i Nebevi yerine Musalla Mescidi (Medine Musallası) olarak da bilinen bu alanda gerçekleştirdiği ve kurbanını da burada kestiği bilinmektedir. İslam tarihinde bu gelenek yüzyıllar boyu devam ederek namazgâhların yaygınlaşmasına ve namazgâh inşa etme geleneğinin devam etmesine ortam hazırlamıştır.

Yine aynı kaynaktan edinilen bilgiye göre **(Uğurluel, 2022)**, en eski ikinci namazgâh, Musul Kalesi civarında, namaz dışında birtakım toplu insan faaliyetlerinin gerçekleşmesi için kale surları dışına inşa edilmiştir. Bu namazgâh alanı asker uğurlama, bayram ve sünnet törenleri, yönetici halk görüşmeleri gibi toplu katılımların olduğu durumlarda kullanılmıştır.

Tarihte bilinen en eski üçüncü namazgâh İpek Yolu üzerine inşa edilmiştir **[Uğurluel, 2022].** Yolcuların ibadet amaçlı kullanımının yanı sıra dinlenme ve konaklama amacıyla inşa edilen bu tür namazgâhlar Menzil Namazgâhları olarak adlandırılmaktadır.

İslam coğrafyalarındaki bazı musalla örneklerine bakıldığında bunlar cami olacak kadar hatta camiden bile daha büyük iç mekânlara sahipken ‘‘Neden cami olarak adlandırılmamaktadır?’’ sorusu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Turuk Musallası, çoğu İran camisinden daha büyük iç mekâna sahiptir **[Tanyeli, 1999].** Büyük kapalı bir iç mekâna sahip olmasına rağmen bu yapı cami olarak değil de musalla olarak adlandırılmaktadır. Başka bir örnek ise; Buhara Musallası ile Talhatan Baba Camii. Bu iki yapı birbirine çok yakın planimetrik kurguya sahipken birinin musalla diğerinin cami olarak adlandırılması kafa karıştırıcı diğer bir durumdur.

Şekil 3.26: Talhatan Camii **[Çeşmeli, 2005].**

Şekil 3.27: Buhara Namazgâhı **[Çeşmeli, 2005].**

Benzer bir soru Kufe Camisi için de sorulabilir. Kufe Camisi açık bir alandan oluşan, uzun süre toprak zemine sahip bir yapıdır. Namazgâhların en belirgin özelliği açık

havada, gökyüzü ile sınır oluşturacak herhangi bir elemanın bulunmaması ise bu yapı neden cami yerine musalla olarak adlandırılmamıştır?

Şekil 3.28: Kufe Camii **[Web 18].**

Bu sorular namazgâh tanımlarının dönemsel yapılması gerektiğini de ortaya koyarken namazgâh tipolojisini anlamayı da zorlaştırmaktadır. Fakat söz konusu Osmanlı camileri olduğunda ibadet alanının tamamen kapalı iç mekândan oluştuğu mimari farklılaşma söz konusudur. Dolayısıyla Selçuklu ve Osmanlı zamanı inşa edilen namazgâh yapıları, camiler ile bir karışıklık oluşturacak niteliğe sahip değildir ve bu iki yapı keskin çizgilerle birbirinden ayrılmaktadır.

Ancak namazgâh yapıları genel olarak ele alındığında bu yapılar İslam dininin benimsediği yalın, mütevazı ve gösterişten uzak yaşam modelinin mimari eserlere yansıyan bir ifadesi olarak var olmaktadır. Bu yapılar, doğa ve kutsal olan arasına sınır koymadan yeryüzü ile gökyüzü arasındaki ilişkinin sürekliliğini sağlayan yapılardır. Kapalı mekân olmanın ötesinde kentsel açık alan oluşturan namazgâhlar, ibadet eyleminin belirli bir mekâna indirgenmeden gerçekleşebileceğini göstermektedir. Hz. Muhammed'in ''yeryüzü bana mescit kılındı'' hadisi şerifi, bu yapıların sahip olduğu biçimsel ifadeye vurgu yapar niteliktedir. Böyle bir yalın mimari ifadeye sahip namazgâhlar, temiz bir alan oluşturmak ve namaz kılınan alanda, namaz kılan kişinin

önünden geçmenin günah olduğu inancı doğrultusunda sütre görevi görmesi için duvarla çevrilmiş ya da yerden yüksekte inşa edilmiş yapılardır.

Diğer İslam tapınma mekânlarında olduğu gibi namazgâhlar da birtakım unsurlar etkisiyle biçim kazanmaktadır. Bu unsurlar arasında ‘‘su’’ oldukça önemli bir öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. Temizliğin ve arınmanın sembolü olarak kabul edilen su, İslam mimarisinin de ayrılmaz bir parçasıdır. Abdest, İslam dininde belirli ibadetlerin uygulanabilmesi için su ile yapılan bir ritüel temizliktir. Bu nedenle çeşmeler abdest almak, temizlik ve su ihtiyacını karşılamak için bir namazgâha bitişik şekilde ya da namazgâh alanı çeşmeye fevkâni olarak inşa edilmiştir. Namazgâh yapılarında ön planda olan su öğesi, estetik işlevi ile insana huzur ve sükûnet hissi vererek, kutsal olanda huzuru bulmada ve ibadet eyleminin derinliklerine inmede önemli bir rol oynamaktadır. Temizlik ve estetik işlevlerinin yanı sıra su öğesi, toplanma alanı oluşturarak insanların bir araya gelmesine ve sosyalleşmesine de yardımcı olmaktadır.

Şekil 3.29: Esma Sultan Namazgâhı **[Web 19]**, İbnül Emin Ahmet Ağa Namazgâhı **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

İslam dininde yapılacak olan ibadetin yönü oldukça önemlidir. Namazgâh yapılarında ibadet yönünü belirten kıble taşı/mihrap taşı, namaz kılınan alana dikilen ve mezar taşını andıran, namazgâhların en önemli litürjik öğesidir. Hatta bazı alanlar namazgâh yapılamayacak kadar küçük olduğundan dolayı, bu yerlere yalnızca kıble taşı dikilmiş ve bir mekânın tanımlanması için dikili bir taşın yeterli olacağı düşünülmüştür. Daha büyük bir alana sahip namazgâhlarda kıble taşı yerine kıble yönü, mihrap duvarı ile belirtilmiştir.

Şekil 3.30: Tokat Abdülmecid-i Şirvani Alaattin Büyükkaya Namazgâhı ve Ayşe Hatun Namazgâhı **[E. Beyza Öztürk Arşivi].**

İslam tapınma mekanlarında İslam öğretilerini tebliğ etmek ve toplumu bilgilendirmek için verilen mesajlar, o dönemin din adamları ya da yöneticileri tarafından yapılmaktaydı. Dini mesajlar ya da cuma ve bayram namazlarının kılındığı namazgâhlarda okunacak olan hutbe, minber adı verilen mimari öğede yapılmaktadır. Bu bağlamda minberler, namazgâhların şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Genellikle ordugâh tipi namazgâhlar olarak da tanımlanan mihrap ve minberli namazgâhlar Osmanlı döneminde daha fazla benimsenmiştir. Küçük bir alandan oluşan ya da yalnızca vakit namazları kılınacak olan namazgâhlarda minber öğesi inşa edilmemiştir.

Şekil 3.31: Tokat Abdülmecid-i Şirvani Alaattin Büyükkaya Namazgâhı
[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2024].

Namazgâhlar kırsal güzergahlar ile birlikte kent içerisinde de kentsel ortamın işlevselliğini karşılamak üzere kurgulanmıştır. İbadet mekânı ihtiyacı sonucu ortaya çıkan bir tipoloji olmakla birlikte asker ve hacı uğurlama, bayramlaşma törenleri, toplu yağmur duasına çıkma, eğlence ve oyun alanı, yönetici ve halk görüşmeleri gibi halkın toplu faaliyetlerini gerçekleştirdiği yerler olarak kullanılmıştır. Namazgâh alanlarının bazı durumlarda mahkeme yeri olarak kullanıldığı ve idam cezalarının burada gerçekleştiği bilinmektedir. Özetle denilebilir ki; namazgâh yapıları asli işlevi olan namaz ibadeti dışında, toplumun ihtiyacına göre çeşitli amaçlar doğrultusunda hizmet vermiştir. Fakat namazgâhların üstlendiği bu işlevlerin hiçbiri namazgâha özgü olmamakla birlikte bu işlevlerin hepsini üstlenen de tek yapıdır **[Dağlı, 2024].**

Zaman içerisinde kentler geliştikçe namazgâhın üstlendiği işlevler için uygun özel mekânlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumda namazgâhlar kentsel konumda işlevlerini kaybetmekte ve gereksiz kaldığı düşünülerek zaman içerisinde sayıları azalmaktadır. Dolayısıyla günümüzde bu yapılar yok olma tehlikesiyle karşılaşan korunması gerekli birer nesneye dönüşmektedir.

Namazgâhların inşa yerine göre ve inşa tarzına göre sınıflandırmak bu tipolojiyi daha kolay anlamaya ve kavramsal olarak incelemeye yardımcı olmaktadır. Bu amaç doğrultusunda **Tablo 3.2** hazırlanmıştır.[1]

Tablo 3. 2: Namazgâh tipolojisinin inşa yerine ve tarzına göre sınıflandırılması (Yavuz Tiryaki'nin namazgâh tipolojisi sınıflandırması dikkate alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır).

<table>
<tr><th>İNŞA YERİNE GÖRE</th><th colspan="2">İNŞA TARZINA GÖRE</th></tr>
<tr><td>Musalla
(Konya Musalla Namazgâhı)</td><td colspan="2">Mihraplı-minberli namazgâhlar
(Gelibolu Azepler Namazgâhı, Bursa Umurbey Namazgâhı, Konya Musalla Namazgâhı, Malatya Battalgazi Ali Baba Namazgâhı, Kosova Prizren Namazgâhı)</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Menzil
(Malatya Battalgazi Ali Baba Namazgâhı)</td><td rowspan="2">Çeşmeli namazgâhlar
(Esma Sultan Namazgâhı)</td><td>Bir yüzü mihraplı olan namazgâh çeşmeleri</td></tr>
<tr><td>Fevkâni olarak inşa edilen namazgâh çeşmeleri</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Mesire
(Küçüksu Namazgâhı)</td><td colspan="2">Bir çeşme yanına inşa edilen namazgâhlar
(Küçüksu Namazgâhı)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Kıble taşlı namazgâhlar
(Küçüksu Namazgâhı)</td></tr>
</table>

İnşa edildiği yere göre adlandırılan namazgâhlardan biri ''Musalla Namazgâhlarıdır''. Musalla, daha çok cenaze namazının kılındığı yer olarak bilinir. Fakat bazı musalla örneklerinde minber öğesinin bulunması bu mekânlarda bayram ve cuma namazlarının da kılındığını göstermektedir. Musalla namazgâhlarına en sık rastlanılan yerler türbe ve mezarlıklardır. Bu mekânlar namaz ibadetinin daha seyrek olarak yapıldığı ve gelen ziyaretçilerin uzun vakitler kaldığı yerlerdir. Bu doğrultuda ortaya çıkan ibadet mekânı ihtiyacı namazgâh inşa edilerek çözülmüştür.

[1] Bu tabloda örnek olarak verilen namazgâhlar günümüzde de kültürel miras olarak varlığını sürdüren, namazgâh tipolojisinin işlevselliğini, tarihini ve kültürel özelliklerini en iyi şekilde temsil ettiği düşünülen örneklerden seçilmiştir.

Konya Musalla Mezarlığı içerisinde yer alan Konya Musalla Namazgâhı, Anadolu'nun en eski ve en büyük musalla namazgâhlarından biridir. Mihrap ve minberli olan namazgâhta çoğu örnekte rastlanılmayan müezzin mahfili ve vaaz kürsüsü yer almaktadır. Halk arasında bayram yeri denilen bu alanda Konyalılar yüzyıllar boyunca asker uğurlamış, toplu yağmur duası yapmış ve toplu namazlar kılmıştır **[Konyalı, 1965].**

Şekil 3.32: Konya Musalla Namazgâhı mihrap ve kürsü **[Uğurluel, 2022].**

Dinlenme ve konaklama amacıyla kervan ve ticaret yollarına yakın yerlere inşa edilen namazgâhlar ise ‘‘Menzil Namazgâhları’’ olarak adlandırılır ve tarih içerisinde sayıları oldukça fazladır. Bu namazgâhların amacı, yolculuk yapmakta olan kişiye temiz bir ortamda ibadet etme imkânı sunarken aynı zamanda dinlenme, yeme-içme, temizlik ihtiyaçlarını karşılama gibi imkanlar sunmaktır. Menzil yolu güzergahında inşa edilen bu namazgâhlar, yolcular için önceden tespit edilen bir buluşma yeri ve ilk defa karşılaşanlar için de yeni dostlukların kurulduğu mekânlardı. Menzil namazgâhlarının açık bir alandan oluşması, yolculuk yapan kişilerin mal güvenliğini ve ibadet huzurunu sağlama endişesinden kaynaklanmaktadır **[Öztürk, 2006].** Çünkü dönemin önemli vasıtası olan hayvanları bırakıp kapalı bir alanda ibadet etmek ve dinlenmek güvenlik tehdidi oluşturabilmekteydi. Bu nedenle namazgâh alanında hayvanların bağlanması için de halkalar bulunmaktaydı.

Mihrap ve minberli olarak inşa edilen Malatya Battalgazi Ali Baba Namazgâhı, Selçuklular döneminde, yolcuların rahatlıkla ibadet etmeleri ve dinlenmeleri için menzil yolu üzerine inşa edilmiş menzil namazgâhlarındandır. Mihrap duvarı bulunan namazgâhın sağ tarafında yedi basamaklı taş minber ve önünde set duvarları ile çevrilmiş ibadet alanı bulunmaktadır.

Şekil 3.33: Malatya Battalgazi Ali Baba Namazgâhı **[Arslan, 2020; Web 20].**

Namazgâhların inşa edildiği bir diğer yer mesire ve piknik alanlarıdır. Kaynaklarda piknik alanlarına inşa edilen namazgâhlar, gezip dolaşmak anlamında ‘‘tenezzüh namazgâhları’’ şeklinde adlandırılırken bazı kaynaklarda bu yerlerde bulunan namazgâhlara ferahlatıcı, dinlendirici, gezinti anlamlarına gelen ‘‘teferrüç namazgâhları’’ denilmektedir.

Küçüksu Namazgâhı, Mihrişah Valide Sultan tarafından özellikle Küçüksu çayırına piknik yapmak ve gezmek için gelen kadınların ibadetlerini yapabilmeleri için inşa ettirilen mesire namazgâhlarındandır. Kadınların buluşma yeri olan Küçüksu çayırı sultanlardan batılı gezginlere kadar çoğu kişinin en gözde mesire yeri olmuştur. Burada yer alan köşk, padişahlar tarafından tüfekle atışlar ya da okçuluk yapmak için kullanılmış, özellikle cuma günleri buraya büyük topluluklar gelmiştir. Piknik için gelen ailelerden kadınlar çeşme etrafında toplanırken, erkekler ağaçların altında toplanmıştır **[Ocak, 2006].** Dört yüzlü çeşmenin her iki yanında kıble taşı ve set halinde çevrilmiş namazgâh alanı bulunmaktadır.

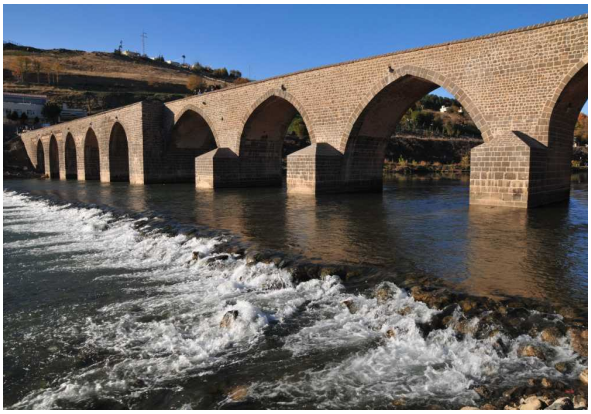
Şekil 3.34: Küçüksu Namazgâhı **[Web 21].**

Namazgâhlar, sadece yerleşik halk ya da yolcular için değil, toplu insan hareketlerinin cereyan ettiği bir takım yol güzergahlarında **(Özdamar, 1988)** ve yol güzergahı üzerinde yer alan köprülere inşa edilmiştir. Menzil namazgâhları ile aynı işleve sahip

köprü üzerinde yer alan bu namazgâhlarda, alan darlığından dolayı sadece kıble yönünü gösteren bir eleman bulundurmaktadır.

Şekil 3.35: Afyon, Bolvadin Kırkgöz Köprüsü Namazgâhı **[Uğurluel, 2022].**

Şekil 3.36: Diyarbakır Ongözlü Köprüsü genel görünümü **[Web, 22]** ve namazgâhı **[Uğurluel, 2022].**

Şekil 3.37: Sivas Eğri Köprü genel görünümü **[Web, 23]** ve namazgâhı **[Acun, 2012].**

İslam mimarisinde, mihrap duvarı ve önünde yüksek eyvanlı yapı olarak inşa edilen namazgâh örnekleri bulunmasına rağmen Türkiye'de, özellikle Osmanlı döneminde yapılan namazgâhlarda, bu geleneksel form yerine mihraplı ve minberli, ordugâh tipi namazgâh daha fazla benimsenmiştir.

Çanakkale Gelibolu'da bulunan Gelibolu Azepler Namazgâhı mihraplı ve minberli olarak inşa edilmiş namazgâhlar arasında yer almaktadır. Namazgâh, Beşe oğlu İskender tarafından, Çanakkale Boğazı'nın girişine, tepe üzerine 1407 (H. 810) yılında namazgâha da ismini veren Azepler (Osmanlı'da donanma erleri) için inşa ettirilmiştir. Gelibolu şehri, Osmanlı'nın hem deniz üslerinden biri olması yönüyle hem de Avrupa ile geçişi sağlaması ile oldukça önemli bir konumda yer almaktadır. Bu nedenle sefere çıkan donanmalar namazgâhında bulunduğu bu alandan uğurlanmaktadır. Azepler için inşa edilen dikdörtgen plana sahip namazgâh, mermerden yapılmış mihrap duvarı ve bu duvarın iki köşesinde biri külahlı diğeri külahsız olarak inşa edilmiş iki adet taş minbere sahiptir. Aynı zamanda simetrik olarak yerleştirilmiş iki adet pencere, sefere çıkmadan önce burada ibadet eden askerlerin denize bakarak Allah'a sığınmaları ve dua etmeleri için yapılmıştır **[Ayverdi, 1972].**

Şekil 3.38: Gelibolu Azepler Namazgâhı **[Web 24].**

Gelibolu Azepler Namazgâhı'na oldukça benzeyen Bursa Umurbey Namazgâhı, Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Bey tarafından 1439 yılında inşa ettirilmiştir. Mihraplı ve minberli namazgâhlar sınıfında yer alan namazgâh, Bursa merkezde, Namazgâh semtinde, Işıklar Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Meydan musallası olarak işlev gören namazgâh, kare planlı olarak tasarlanmıştır. Mihrap duvarının tam ortasında mihrap yer alırken mihrap duvarının sağ ve sol köşelerinde biri külahlı diğeri külahsız olarak tasarlanmış iki adet minber bulunmaktadır.

Şekil 3.39: Bursa Umurbey Namazgâhı **[Web 25]**, mihrap ve minber **[Uğurluel, 2022].**

Osmanlı'nın uzun süre hüküm sürdüğü Kosova'nın Prizren şehrinde bulunan ve Kırık Camii adıyla da anılan Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı, bu tipte inşa edilen örnekler arasındadır. Bu yapı, şehrin ilk Osmanlı eseri olması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Fatih Sultan Mehmet'in emri ile 1455 yılında, fetihten sonra dini görevleri yerine getirmek amacıyla yaptırılmıştır. Mihraplı ve minberli olarak inşa edilen namazgâh, kentsel konumu dolayısıyla ikincil kent meydanı görevini üstlenmektedir.

Şekil 3.40: Kosova Prizren Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı **[Web 26].**

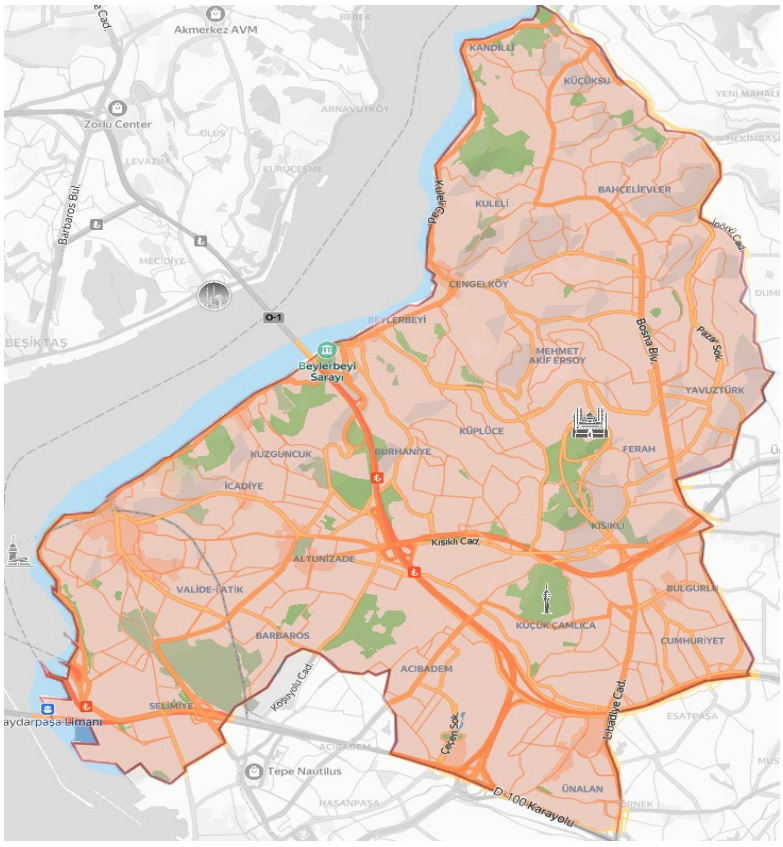
Kadırga meydanına Esma Sultan tarafından inşa ettirilen Esma Sultan Namazgâhı, çeşmeli namazgâhlardandır. İlk bakıldığında dört cepheli meydan çeşmesi olduğu düşünülen yapının üst katı namazgâh olarak düzenlenmiştir. Fevkâni olarak inşa edilen namazgâh alanına, çeşmenin kuzey cephesinde çeşmeye bitişik olarak inşa edilen merdivenler ile çıkılmaktadır. Günümüzde namazgâhın çevresi park olarak düzenlenmiştir.

Şekil 3.41: Esma Sultan Namazgâhı **[Gül, 2014].**

4. KENTSEL KAMUSAL BİR MEKÂN OLARAK NAMAZGÂH TİPOLOJİSİNİN İRDELENMESİ: ÜSKÜDAR ÖRNEĞİ

Üsküdar, İstanbul'un Asya kıtasında yer almaktadır. Marmara Denizi ve Boğaz'ın birleştiği yerde, Kocaeli Yarımadasının ucunda, Kadıköy, Beykoz ve Ümraniye ile sınır oluşturmaktadır. İstanbul'un Asya kıtasına açılan kapısı olarak önemli bir eşik mekân olmaktadır. Coğrafi konumu itibariyle yıllardır önemli bir merkez konumunda olan kent, özellikle Osmanlı Devleti'nin Yükseliş Dönemi yapılan çalışmalar ile imar faaliyetlerinin yoğunlaştığı ve kıyı kenti olması sebebiyle de ticaretin yoğun olarak yapıldığı bir merkez olmuştur. Tarihsel bellek ve kültürel çeşitlilik açısından önemli eserler barındıran Üsküdar, kentsel belleğinde namazgâh tipolojisinin izlerini taşıyarak geniş bir örneklem aralığı sunmaktadır. Bu doğrultuda namazgâh tipolojisi için envanter oluşturmayı hedefleyen bu çalışma kapsamında**,** alan çalışması seçilmiştir.

Şekil 4.1: Üsküdar Haritası **[Web 27].**

Şekil 4.2: Günümüz Üsküdar Kent Meydanı **[Web 28].**

Namazgâh tipolojisi tarihsel perspektifte okunduğunda, Üsküdar'ın çalışma için seçilmesinin gerekçeleri daha net anlaşılacaktır. Bundan dolayı, çalışmanın bu bölümünde**,** Üsküdar'ın tarihsel süreç içerisindeki gelişimi incelenirken aynı zamanda kentin bu tipoloji için örneklem olarak seçilmesi çok katmanlı bir yaklaşım ile ele alınacaktır.

4.1. Üsküdar'ın Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi

İstanbul, tarih içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir kenttir. Bu kenti oluşturan üç önemli yerleşim yerinden (Galata, Üsküdar, Eyüp) biri olan Üsküdar, İstanbul'un Asya kıtasındaki en eski yerleşim yeridir. Üsküdar'da ilk kent oluşumu, Fenikelilerin Kalhedon (Kadıköy) ve Moda Burnu'nda iki liman kenti kurmasıyla başlamaktadır. Kurulan bu iki kent, Fenikelilerin Karadeniz kıyılarında kurdukları diğer kentlere gitmek için kullandıkları bir durak ve dinlenme yeri olmuştur. Aynı zamanda Üsküdar sahillerinde ticaret için kullanılan iskeleler de inşa edilmiştir **[Haskan, 2001].**

Şekil 4.3: 19. yüzyılda Üsküdar İskele Meydanı **[Özbek, 2005].**

İlk kent oluşumunun ardından yaklaşık 300 yıl sonra Akalar'ın yönetiminde bulunan Üsküdar'da, Anadolu'dan gelenlerin iskân hareketleri faaliyet göstermiştir. Bu dönemden sonra Persler, Büyük İskender, Bitinya ve Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti sürmüştür **[Haskan, 2001].**

M.S. 395 tarihinde Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi ile başlayan Bizans Devri'nde Üsküdar önemli bir konaklama ve ticaret merkezi olmuştur. Bu durum Üsküdar'ı, farklı tarihlerde, İstanbul'a karşı gerçekleşen fetih hareketlerinin odağı konumuna getirerek kuşatmalarda önemli bir karargâh görevi üstlenmesine sebep olmuştur **[Haskan, 2001].**

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra, Üsküdar'da erken dönem Türk yerleşmeleri görülmeye başlanmıştır. İstanbul'un 1453 yılında, Türkler tarafından fethedilmesinden sonraki dönemde Üsküdar, hızlı bir şekilde gelişerek kent dokusu oluşmaya başlamıştır. Bu kentleşme bağlamında ilk olarak Müslüman nüfusun yoğun olduğu yerlerde cami yaptırılarak cami etrafında mahalleler şekillenmeye başlamıştır. 16. yüzyıldan itibaren Üsküdar'da 91 cami veya mescit, 51 tekke, 12 hamam, 11 kervansaray, 7 medrese, 2 imaret, 260 çeşme, 5 iskele, 2 darüşşifa, 2 menzilhane, tabhane, sıbyan mektebi, kütüphane, darülhadis, sebil ve posta teşkilatı ile padişah, sultan, paşa ve devlet adamlarına ait saray, yalı ve köşkler yapılmıştır **[Haskan, 2001].**

Üsküdar, Musevi halk tarafından, özellikle de Kuzguncuk ve çevresi, Kudüs toprağı, Müslüman halk tarafından Kâbe toprağı kabul edilerek önemli bir kent konumuna sahip olmuştur. Bu öneminden dolayı Üsküdar, hac yolculuğunun ilk durağı olmuş ve Sürre Alayları buradan büyük törenler ile uğurlanmıştır.

Aynı zamanda Üsküdar'da çok sayıda sahabe ve önemli şahsiyetlerin türbelerinin olması da bu kenti önemli bir dini merkez haline getirmiştir. Aziz Mahmut Hüdayi gibi büyük şahsiyetlerin Üsküdar'da bulunması, Müslüman halkın yolculukları esnasında helallik almak için burada duraklamasına sebep olmuştur.

Üsküdar'ın bir diğer önemi, Anadolu'ya giden menzil yolunun başlangıç noktası olmasıdır. Bundan dolayı Üsküdar, Hicaz, Mısır, İran, Irak, Kafkasya, Suriye üzerine yapılan seferlerde konaklama ve toplanma merkezi görevi görmüştür. Anadolu'nun Avrupa'ya açılan kapısı olarak önemli konumda bulunan Üsküdar, İstanbul-Anadolu, Avrupa, Asya ve Afrika bağlantısının da ilk noktasıdır **[Çetin, 2018].**

Üsküdar, çok sayıda kervansaray bulundurmasıyla da dikkat çekmektedir. Nitekim İstanbul'da bulunan 12 adet kervansarayın 11 tanesinin Üsküdar'da olması, bu yerleşim yerinin önemli bir konaklama ve ticaret merkezi olduğunu göstermektedir **[Demirarslan, 2004].**

Şekil 4.4: Üsküdar İskelesi Gravürü **[Üsküdar Belediyesi].**

Üsküdar'ın en büyük hazinelerinden biri de Osmanlı'nın en büyük mezarlığı olan Karacaahmet Mezarlığının burada bulunmasıdır. Burada çok sayıda Osmanlı padişahı, önemli devlet adamları, alim, sanatkâr ve sanatçının mezarı bulunmaktadır. Bu nedenle Karacaahmet Mezarlığı, Müslüman halk tarafından manevi bir sığınak olarak görülmüş ve oldukça sık ziyaret edilen bir merkez olmuştur. Oldukça büyük bir alandan oluşan mezarlık yaklaşık 750 dönümlük bir alanı kaplamaktadır ve 12 bölümden oluşmaktadır. Bu alanı İnadiye, Tunusbağı, Çiçekçi, Talimhane, Haydarpaşa, İbrahimağa, Seyyid Ahmed Deresi, Harmanlık, Nuhkuyusu ve Aşçıbaşı mahalleleri ve semtleri çevrelemektedir. Bu mezarlığın başlangıç ve önemli bir noktasını oluşturan ve günümüzde Gündoğumu Caddesi olarak adlandırılan, Menzilhane Yokuşu kullanıldığı dönemde hacıların, yolcuların dinlenme ve durak yeri olmuştur. Aynı zamanda Menzilhane Yokuşu'ndan başlayarak Ayrılık Çeşmesi'ne gitmekte olan güzergâh, Sürre Alaylarının uğurlandığı ve ordunun sefere çıktığı yoldur **[İşli, 2001].**

Şekil 4.5: Karacaahmet Mezarlığı, Tunusbağı Çiçekçi arası **[Web 29].**

Şekil 4.6: 1854 yılında Menzilhane Yokuşu **[Web 30].**

Şekil 4.7: 1934 yılında Menzilhane Yokuşu **[Web 30].**

Mezarlığın etrafını saran bir diğer yol Tıbbiye Caddesi'dir. Üsküdar'dan Doğancılar'a gelen yolcuların Hüdayî Aziz Mahmut Efendi'yi ziyaret ettikten sonra bu cadde üzerinde bulunan Çiçekçi Camii, Sultan III. Selim Çeşmesi ve Çiçekçi Namazgâhı önünden geçerek Duvardibi'nden Gündoğumu Caddesine ulaştığı bilinmektedir. **[Haskan, 2001].**

Şekil 4.8: Karacaahmet Mezarlığı Gravürü **[Üsküdar Belediyesi].**

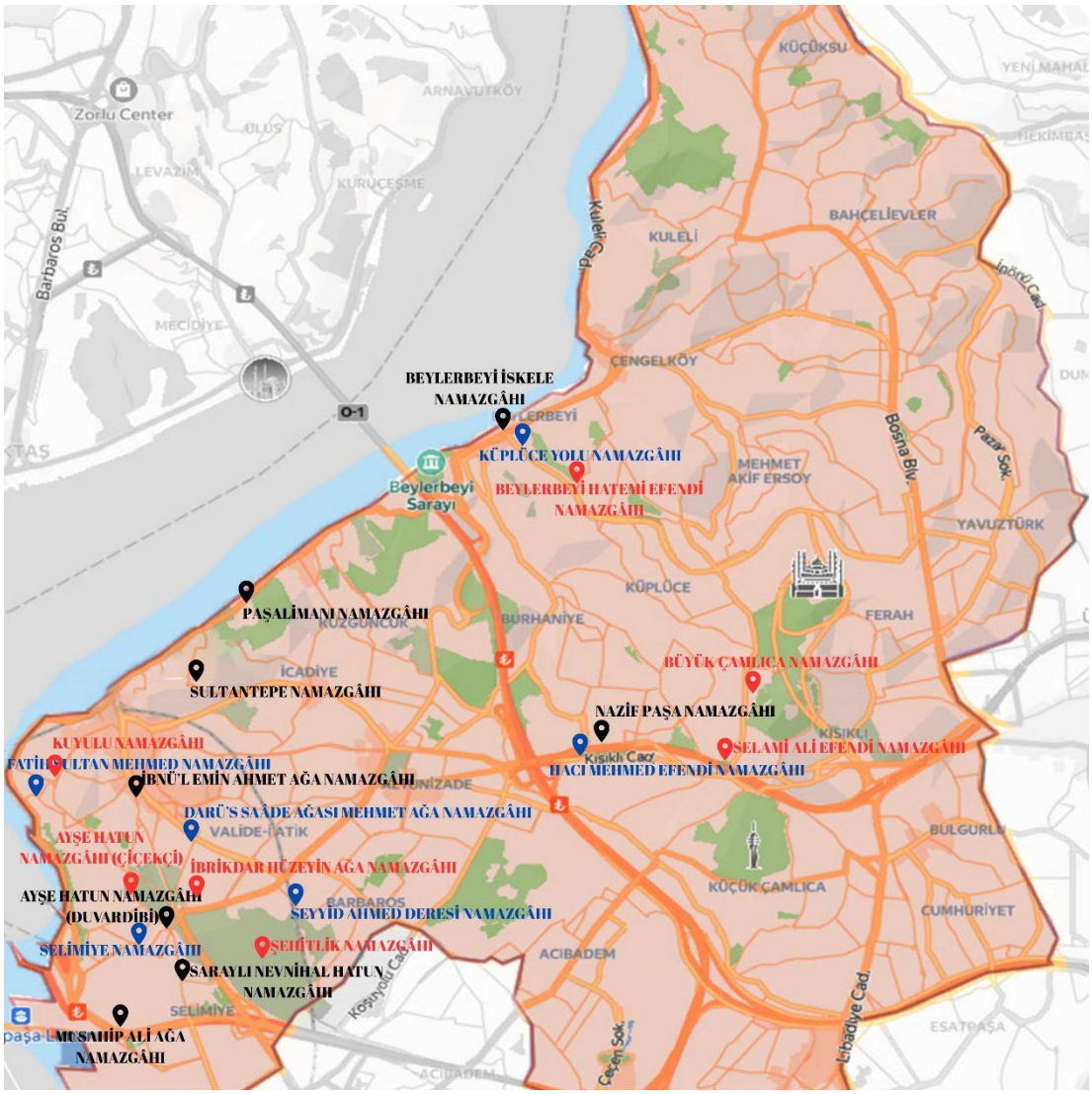
Üsküdar'da çok sayıda namazgâhın bulunmasının bir diğer nedeni ise, namazgâhların inşa edildiği yerlerden biri olan mesire alanı ve korulukların burada çok sayıda yer almasıdır.

Dolayısıyla tarihi kimliği, coğrafi yapısı, dini ve kültürel merkez olması vb. tüm bu nedenler, Üsküdar'ı bu çalışma için ideal yerleşim yeri haline getirmektedir. Çalışmanın bu bölümünde yapılan alan çalışması sonucu ulaşılan namazgahlar, yerinde tespit edilerek görselleri ile birlikte sunulmaktadır.

4.2. Üsküdar Namazgâhları

İstanbul'da bulunan 228 namazgâhtan günümüze 85 tanesi ulaşmıştır **(Gül, 2014)** ve bu namazgâhların çoğu Üsküdar'da yer almaktadır. Çalışmanın bu bölümünde

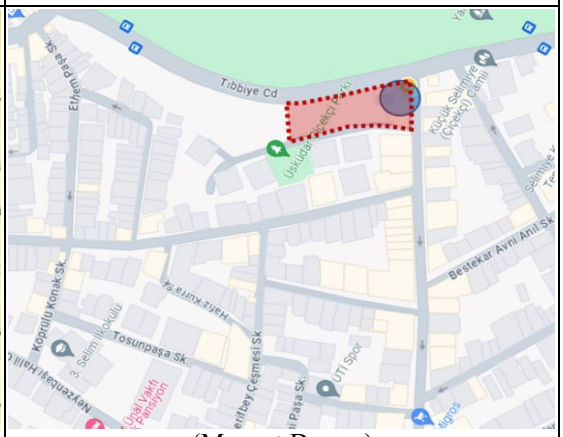
günümüze ulaşan ve yerinde tespit edilen 21 namazgâh, alan çalışması ile birlikte detaylı olarak incelenmektedir.

Şekil 4.9: Üsküdar Namazgâhları.

Tablo 4.1: Ayşe Hatun Namazgâhı (Çiçekçi Namazgâhı).

<table>
<tr><th colspan="2">AYŞE HATUN NAMAZGÂHI (ÇİÇEKÇİ NAMAZGÂHI)</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: 1767/1768 (H.1181)</td></tr>
<tr><td>Banisi: Silahşör Ahmed Bey.</td><td>Konum: Üsküdar/Salacak</td></tr>
<tr><td>

(Pervititch Harita)</td><td>

(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td>
(Kıble taşı)</td><td>Kıble taşının ön yüzünde ‘‘Kûlle mâ dehale aleynâ Zekeriyye’l-mihrap (Zekeriyya Meryem’in bulunduğu mihraba her girdiğinde...)’’ ayeti yazmaktadır. Kitabenin arka yüzünde ‘‘Sahib’ül hayrat Merhume veliyettü Ayişe Hanım ruhu şerifine mukaddes ola âmin.’’ yazmaktadır [Haskan, 2001].</td></tr>
</table>

Namazgâh, Üsküdar'ın Çiçekçi semtinde, Tıbbiye Caddesi ile Harem İskele Sokağı'nın kesiştiği yerdeki köşe başında bir parkın içerisinde yer almaktadır. Namazgâh, sokağın diğer köşesinde bulunan III. Selim'in 1802 yılında yaptırdığı büyük çeşme ve arka tarafında yer alan Karacaahmet Mezarlığı gibi tarihi yapılar ile de ilişkilidir. Sol tarafında yer aldığı bilinen meşhur Çiçekçi Kahvehanesi günümüzde mevcut olmamakla birlikte kullanıldığı dönemde Üsküdar halkının toplandığı en uğrak mekânlardan olduğu ve Üsküdar'ın alîm, sanatkâr ve şairlerinin buraya geldiği bilinmektedir **[Tiryaki, 2010].** Namazgâha ait olan kıble taşının önceden Çiçekçi Kahvehanesi'nin bitişiğindeki namazgâh alanında bulunduğu ve bu alanın aynı zamanda çiçek tarlası olduğu bilinmektedir **[Turgut, 2007].** Namazgâha ait su kuyusu olduğu fakat günümüze ulaşmamıştır. 1974 yılına kadar namaz kılınan seddi, kıble taşı ve etrafındaki parmaklıkları dururken, bu tarihten sonra sökülüp yerine fıskiyeli havuz yaptırılmıştır **[Özdamar, 1988].**

Namazgâhın bulunduğu alan, geçmişte menzil yolunun üzerinde yer almaktadır. Eskiden develerle hacca giden yolcular için konaklama amacıyla kullanılan yapı **(Turgut, 2007)**, çevresindeki diğer yapılarla işlevsel bir bütünlük sağlayarak bu yapının yalnızca ibadet amaçlı kullanılmadığını da göstermektedir. Günümüzde de insan ve araç yoğunluğunun bulunduğu kentsel doku içerisinde yer alan namazgâh geçmişteki işleviyle kullanılmamasına rağmen, kentsel kamusal mekânın bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir.

Günümüzde yeşile boyanmış kıble taşı ve mermer levha ile kaplı 5.5 x 6.1 m ölçülerinde namazgâh seddi, Üsküdar Belediyesi tarafından restore edilmiştir ve parkın içerisinde bulunmaktadır.

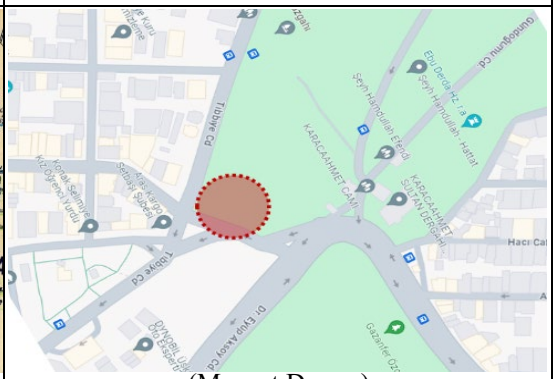
Şekil 4.10: Çiçekçi Kahvehanesi **[Ünver, 1996].**

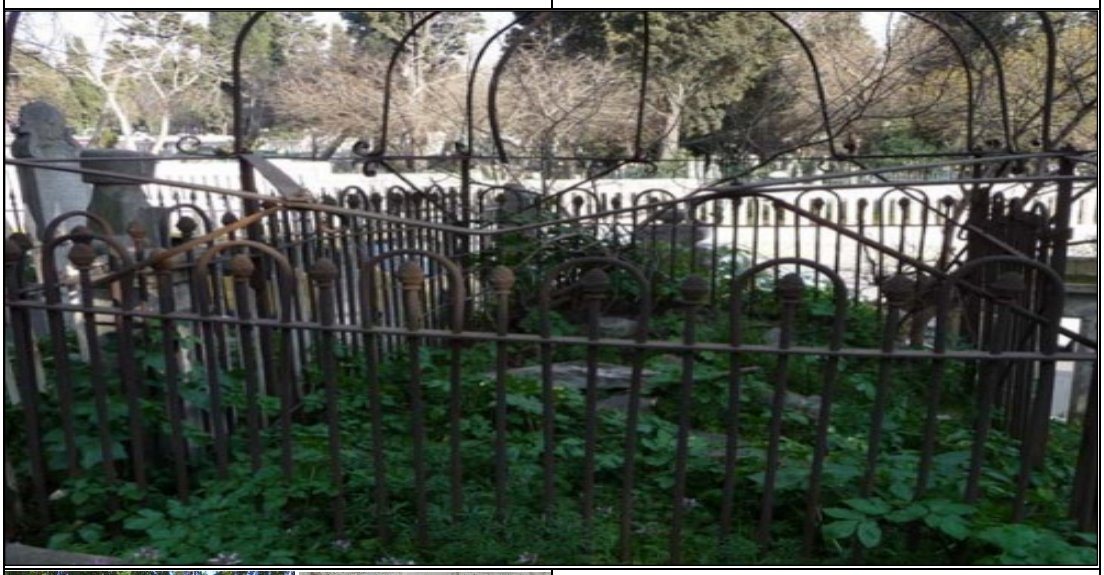

Şekil 4.11: Çiçekçi Namazgâhı **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

Tablo 4.2: Ayşe Hatun Namazgâhı (Duvardibi Namazgâhı).

<table>
<tr><th colspan="2">AYŞE HATUN NAMAZGÂHI (DUVARDİBİ NAMAZGÂHI)</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: 1794/1795 (H. 1209)</td></tr>
<tr><td>Banisi: Ayşe Hatun.</td><td>Konum: Üsküdar/Zeynep Kâmil</td></tr>
<tr><td>

(Pervititch Harita)</td><td>

(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td>

(Namazgâh çeşmesi ve kitabesi)</td><td>Çeşme üzerindeki kitabede ‘‘Berây-ı şâdânî-i rûh-i sâhibetü’l-hayrât merhum Aişe Hatun Bint-i Hasanü’r- Rodosî ruhu içün El-Fatiha Sene 1209’’ yazmaktadır [Orman, 2005].

Çeşmenin arka cephesindeki kitabede ‘‘Kûlle mâ dehale aleynâ Zekeriyye’l-mihrap (Zekeriyya Meryem’in bulunduğu mihraba her girdiğinde...)’’ ayeti yazmaktadır [Orman, 2005].</td></tr>
</table>

Tıbbiye Caddesi ile Selimiye Kışla Caddesi'nin kesiştiği köşede, Duvardibi Su Terazisi'nin solunda yer alan namazgâh çeşmesi, sütun şeklinde inşa edilmiştir. Namazgâh alanı çeşmenin arkasında, yükseltilmiş bir set üzerindedir fakat bu alan günümüzde mezarlıklar arasında kalarak yok olmuştur. Çeşmenin arka yüzü mihrap olarak işlev görmektedir. Namazgâhın sol tarafında bulunan merdivenler ile namazgâha ulaşılmaktaydı fakat bu merdivenler günümüzde mevcut değildir **[Orman, 2005].**

Namazgâhın bulunduğu ve Karacaahmet Mezarlığının önemli bir kısmını oluşturan Duvardibi mevkiinin bir zamanlar bayram yeri olarak adlandırıldığı bilinmektedir **[Haskan, 2001].** Yoğun insan hareketinin yaşandığı bu mevkii aynı zamanda menzil yolunu da içermektedir. Yapıya bu bağlamda yaklaşıldığında kullanıldığı dönemde kentlinin ortak hafıza mekânı, geçici bir buluşma yeri, konaklama ve dinlenme merkezi olarak işlevlendirilmektedir.

Namazgâh, vaziyet planında çevresindeki yapılar ile değerlendirildiğinde yapıldığı ve kullanıldığı dönemin mahalle ölçeğinde kamusal- dini mekân anlayışını da göstermektedir. Bu anlayışa göre namazgâh yapıları mahallelinin ortak paylaşım mekânı olan kamusal alan haline gelmektedir. Günümüzde ise bu yapı kent yoğunluğu nedeniyle sıkışmış durumda bulunmaktadır.

Şekil 4.12: Ayşe Hatun Namazgâhı vaziyet planı **[Haskan, 2001].**

Şekil 4.13: Karacaahmet Mezarlığı Duvardibi Mevkii **[Haskan, 2001].**

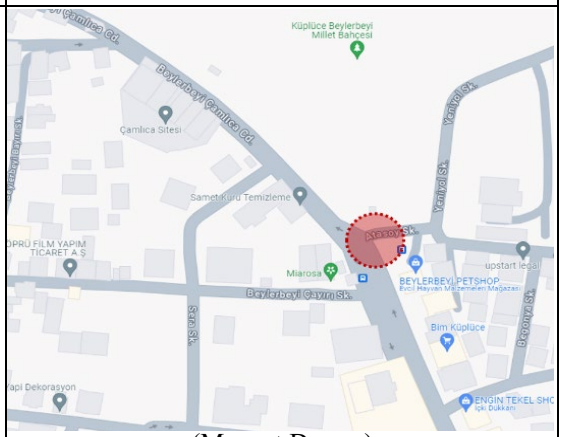

Şekil 4. 14: Ayşe Hatun Namazgâhı **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

Şekil 4.15: Ayşe Hatun Namazgâhı mihrabı **[Orman, 2005].**

Tablo 4.3: Beylerbeyi Hâtemi Efendi Namazgâhı (Küplüce Namazgâhı).

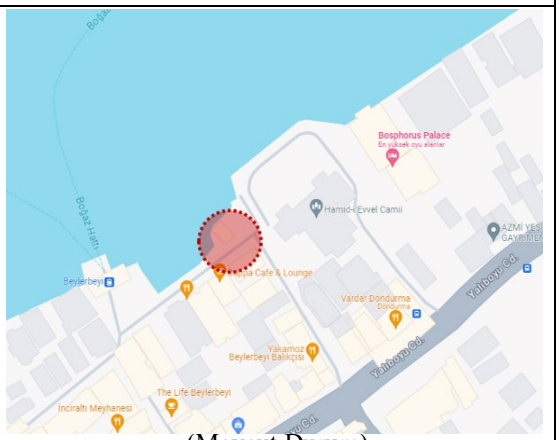
<table>
<tr><th colspan="2">BEYLERBEYİ HÂTEMİ EFENDİ NAMAZGÂHI (KÜPLÜCE NAMAZGÂHI)</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: Bilinmiyor.</td></tr>
<tr><td>Banisi: Hâtemi Efendi.</td><td>Konum: Üsküdar/Beylerbeyi</td></tr>
<tr><td>Pervititch harita verilerine ulaşılamamıştır.</td><td>

(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td>
(Kıble taşı)</td><td>Kıble taşı üzerindeki kitabede ‘‘Kûlle mâ dehale aleynâ Zekeriyye’l-mihrap (Zekeriyya Meryem’in bulunduğu mihraba her girdiğinde...)’’ ayeti yazmaktadır [Gül, 2014].</td></tr>
</table>

Beylerbeyi'nden Küplüce'ye giden Çamlıca Caddesi üzerinde, Atasoy Sokağı'nın girişinde, otobüs durağının yanında yer almaktadır. Namazgâhtan günümüze yalnızca kıble taşı gelmiştir ve etrafı bir duvar ile çevrelenmektedir. Namazgâha ait kuyu bileziği olduğu kaynaklarda geçse de günümüzde bu yapı bulunmamaktadır.

Bu namazgâh örneğinde de görüldüğü gibi günümüzde yalnızca kıble taşı bulunan namazgâhlar mezar taşı zannedilerek koruma altına alınmıştır.

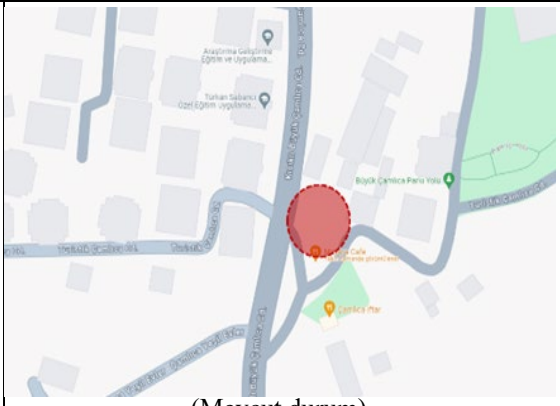
Tablo 4.4: Beylerbeyi İskele Namazgâhı.

BEYLERBEYİ İSKELE NAMAZGÂHI	
Mimarı: Bilinmiyor.	**Tarihi:** (1757-1774 (H.1170/71-1187/88)
Banisi: Yenişehirli Osman Efendi	**Konum:** Üsküdar/Beylerbeyi
Pervititch harita verilerine ulaşılamamıştır.	 (Mevcut Durum)
 (Namazgâh alanında bulunan Sultan II. Mahmud Çeşmesi)	

Liman kenti olan Üsküdar'da ticaret amacıyla birden fazla iskele inşa edilmiştir. İskelede inşa edilmiş bir namazgâh olan Beylerbeyi İskele Namazgâhı da bu amaçla kurulan iskele namazgâhlarından biridir.

Namazgâha ait plan ve mimari özellikleri hakkında bilgilere ulaşılamamıştır. Eski namazgâhın bulunduğu alanda, günümüzde Sultan II. Mahmud tarafından yaptırılan meydan çeşmesi bulunmaktadır. Bu çeşme dört cepheli sütun çeşme şeklindedir. Çeşmeli alan günümüzde restoran olarak kullanılmaktadır.

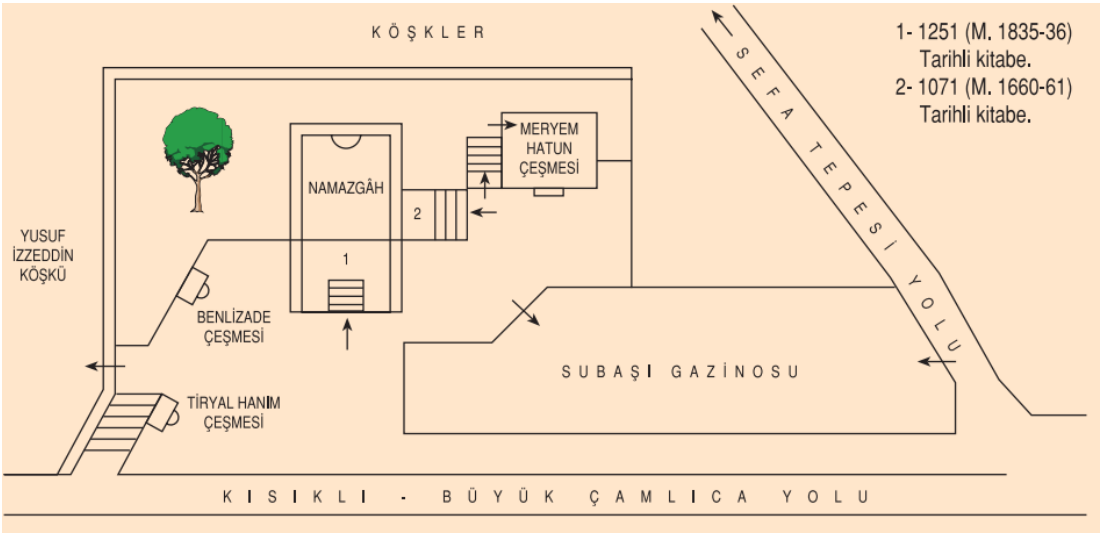
Tablo 4.5: Büyük Çamlıca Namazgâhı (Subaşı Namazgâhı).

<table>
<tr><td colspan="2">BÜYÜK ÇAMLICA NAMAZGÂHI</td></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: 1660/1661 (H.1071)</td></tr>
<tr><td>Banisi: Sultan IV. Mehmet.</td><td>Konum: Üsküdar/Kısıklı</td></tr>
<tr><td>Pervititch harita verilerine ulaşılamamıştır.</td><td>
(Mevcut durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td>
(Namazgâh çeşmesi)</td><td>Kıble taşında inşa tarihi ile birlikte şair Nâli’ye ait yirmi sıra olarak yazılan kitabe yer almaktadır [Haskan, 2001; Gül, 2014].</td></tr>
</table>

Namazgâh, Kısıklı'da Büyük Çamlıca yolunda yer almaktadır. Subaşı mesiresi olarak bilinen bu alan, Çamlıca Suyu'nun çıktığı yerdir. Eski Subaşı Gazinosu'nun burada bulunmasından dolayı, Sultan IV. Mehmet buraya çeşme yaptırmıştır **[Haskan, 2001].**

Namazgâh sofa biçiminde inşa edilmiş ve çeşmenin arkasında yer almaktadır. Namaz sofasına merdiven ile çıkılmaktadır. Günümüzde Subaşı Gazinosu olarak bilinen alan restoran olarak kullanılmakta ve namazgâh alanı da bu restoranın bahçesi ve otoparkı olarak hizmet vermektedir. Vaziyet planında yer alan ulu çınar günümüzde de mevcuttur ve namazgâhla yaşıt olduğu düşünülmektedir.

Namazgâh, çevresindeki tarihi yapılar ile okunduğunda (Benlizade Çeşmesi, Tiryal Hanım Çeşmesi, Meryem Hatun Çeşmesi, Subaşı Gazinozu ve Yusuf İzzeddin Köşkü) dini işlevi ile tanımlanan namazgâh yapısının sosyal ve kültürel açıdan da desteklendiği görülmektedir. Bu bağlamda Büyük Çamlıca Namazgâhı kamusal alanda dini-toplumsal-kültürel pratiklerin bir arada bulunduğu ortak bir alan sunmaktadır. Yusuf İzzeddin Köşkü gibi özel mülkiyete ait yapıların böyle bir kamusal alanın yanında bulunması da bir mekânın, özel-kamusal alan etkileşimini ortaya koymaktadır.

Şekil 4.16: Büyük Çamlıca Namazgâhı çevresi vaziyet planı **[Haskan, 2001].**

Şekil 4.17: Büyük Çamlıca Namazgâhı çeşmesi (Mehmet Han Çeşmesi) ve kıble taşı **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

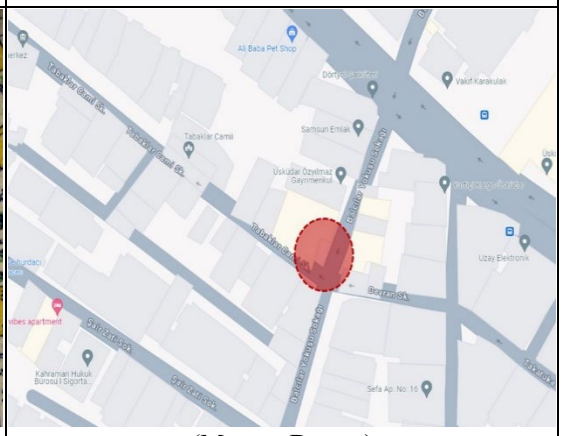
Şekil 4.18: Büyük Çamlıca Namazgâhı ve Meryem Hatun Çeşmesi **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

Şekil 4.19: Tiryal Hanım Çeşmesi **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

Tablo 4.6: Darü's-saâde Ağası Mehmet Ağa Namazgâhı.

<table>
<tr><th colspan="2">DARÜ'S-SAÂDE AĞASI MEHMET AĞA NAMAZGÂHI</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: 1586/1587 (H.995)</td></tr>
<tr><td>Banisi: Darü's-saâde Ağası Mehmed Ağa</td><td>Konum: Üsküdar/Zeynep Kâmil</td></tr>
<tr><td>

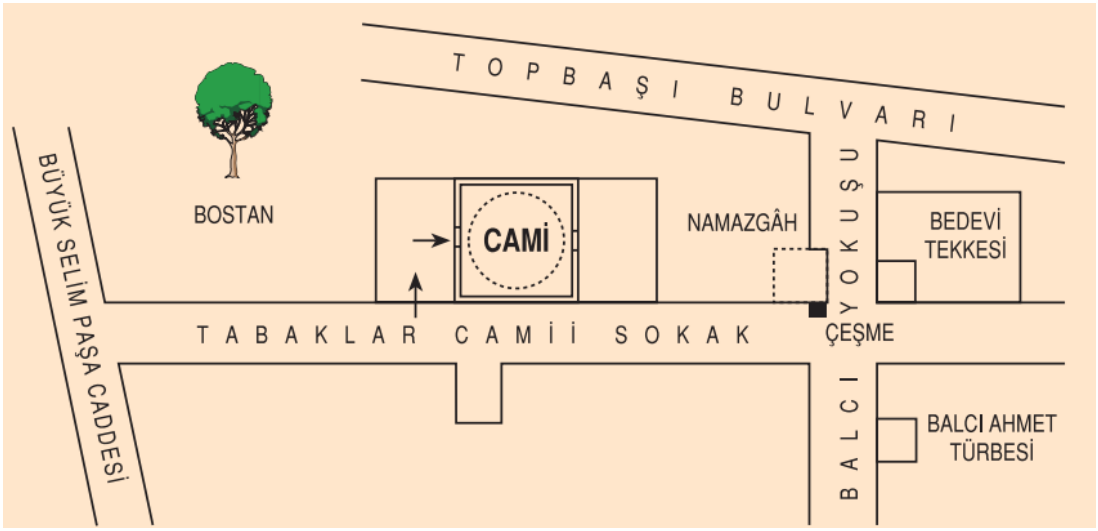
(Pervititch Harita)</td><td>

(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td>
(Namazgâh çesmesi)</td><td>Çeşme kitabesinde ''Sahib'ül hayrat Darü's-saâde Ağası Merhum ve mağfur Mehmed Ağa'nın âsar-ı celilesidir Sene 995'' yazmaktadır [Gül, 2014].</td></tr>
</table>

Namazgâh alanı, Üsküdar Zeynep Kâmil'de, Karacaahmet Mezarlığı'nın kuzey tarafında bulunan Toptaşı, Tabakçılar Mahallesi ve Balcılar Yokuşu'nda yer almaktadır. Dört cepheli çeşmenin arkası namazgâh olarak inşa edilmiştir fakat bu alan günümüzde mevcut değildir. Çeşmenin karşısında Bedevi Tekkesi ve Balcı Ahmet Türbesi ile yanında Tabaklar Camii yer almaktadır.

Çeşmesi ile birlikte inşa edildiği düşünülen namazgâh, Üsküdar'da bilinen ilk namazgâhtır. Çeşmenin arkasında yer alan namazgâha ait kıble taşı günümüzde mevcut değildir. Kıble taşı kaybolan namazgâhın, çeşme ve su terazisinin yanında 6x6 metrelik sofası ve sofa etrafını çevreleyen kesme taş duvarı yakın bir tarihe kadar mevcut olduğu bilinmektedir **[Haskan, 2001].** Elde edilen verilere göre namazgâh işgal edilirken çeşmesi de asıl yerinden taşınmıştır **[Tiryaki, 2010].** Muhtemelen bu taşıma esnasında namaz kılınan sofa ve su terazisi yok olmuştur.

Vaziyet planı incelendiğinde, İslam kentlerinde görülen cami merkezli şehircilik anlayışının Tabaklar Camii çevresinde de ortaya çıktığı görülmektedir. Cami yakınında yer alan namazgâh, türbe ve tekke yapıları gündelik yaşam pratiklerini ortaya çıkarırken kamusal alanın devamlılığını da sağlamaktadır. Bu bağlamda Darü's-saâde Ağası Mehmet Ağa Namazgâhı, çevresindeki yapılar ile ele alındığında mahalle ölçeğinde kamusal alan-dini mekân ilişkisi okunabilmektedir.

Şekil 4.20: Darü's-saâde Ağası Mehmet Ağa Namazgâhı vaziyet planı **[Haskan, 2001].**

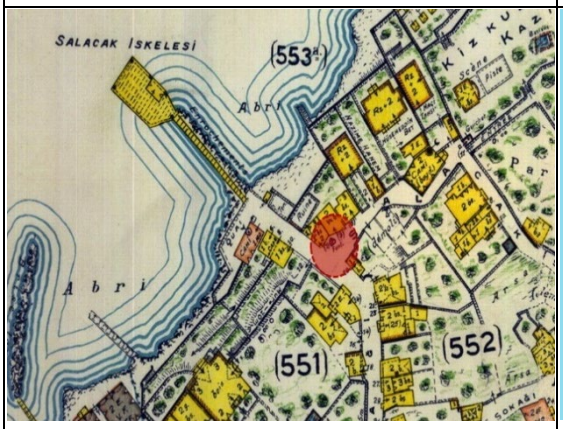

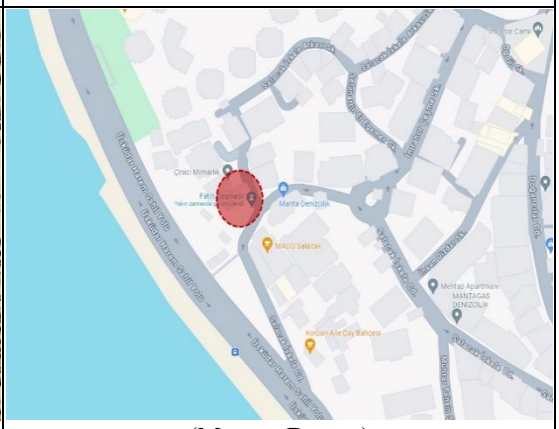
Şekil 4.21: Darü's-saâde Ağası Mehmet Ağa Namazgâhı, namazgâh çeşmesi arka cephe **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

Şekil 4.22: Dar'üs-saâde Ağası Mehmed Ağa Namazgâhı ve Hüseyin Baba Türbesi **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

Tablo 4.7: Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı.

<table>
<tr><th colspan="2">FATİH SULTAN MEHMET NAMAZGÂHI</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: XV. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.</td></tr>
<tr><td>Banisi: Bilinmiyor.</td><td>Konum: Üsküdar/Salacak</td></tr>
<tr><td>

(Pervititch Harita)</td><td>
(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td> </td><td>Namazgâha ait kitabe mevcut değildir.</td></tr>
</table>

İskelede bulunan namazgâha ait çeşme, Salacak İskele Caddesi üzerinde, köşe başında yer almaktadır. Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı günümüze ulaşamasa da namazgâh alanının, bu çeşmenin arka tarafında bulunduğu ve çeşmenin arka yüzünün, namazgâha mihrap olarak işlevlendirildiği bilinmektedir **[Orman, 2005].** Çeşme tamamen kesme küfeki taşı ile oluşturulmuş dört cephelidir.

Şekil 4.23 incelendiğinde iskele, ticaret, sosyalleşme, duraklama, dinlenme gibi kamusal işlevler taşımaktadır. İskele yanında bulunan namazgâh alanı bu kamusallığın bir parçası olarak iskelenin işlevselliğinin devamı niteliğinde değerlendirilebilmektedir. Namazgâhın kuzeybatı yönünde bulunan Salacak Fatih Cami ile etkileşim halinde olması da namazgâh yapısının dini-kamusal alan kurgusunun bir parçası olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla mekânsal olarak belirli bir eksen üzerine konumlanmış bu üç yapı (iskele-namazgâh-cami), gündelik yaşam ve dini yaşamın bir arada bulunduğu kentsel kamusal alanı ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 4.23: Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı **[Orman, 2005].**

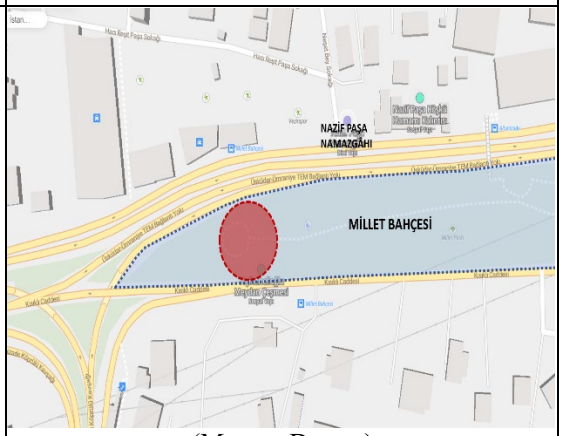
Şekil 4.24: Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

Şekil 4.25: Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

.

Tablo 4.8: Hacı Mehmet Efendi Namazgâhı (Tophanelioğlu Namazgâhı).

<table>
<tr><td colspan="2">HACI MEHMET EFENDİ NAMAZGÂHI
(TOPHANELİOĞLU NAMAZGÂHI)</td></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: 1870/1871 (H.1287)</td></tr>
<tr><td>Banisi: Bilinmiyor.</td><td>Konum: Üsküdar/Burhaniye</td></tr>
<tr><td>Pervititch harita verilerine ulaşılamamıştır.</td><td>

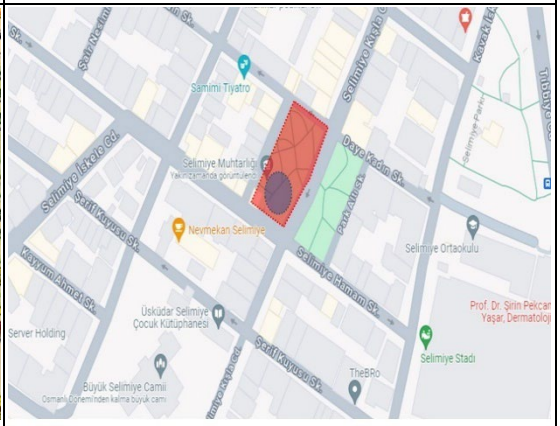
(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Kıble taşının arka yüzünde ‘‘Kûlle mâ dehale aleynâ Zekeriyye’l-mihrap (Zekeriyya Meryem’in bulunduğu mihraba her girdiğinde...)’’ ayeti ve 9 Muharrem 1287 tarihi yazmaktadır [Haskan, 2001].</td></tr>
</table>

Namazgâha ait kıble taşı Burhaniye'de, Millet Bahçesi içinde yer alan, Abdullah Ağa Çeşmesi'nin sol tarafında bulunmaktadır. Yol düzenleme çalışmaları sırasında asıl yerinden kaldırılıp günümüzde mevcut olan yere taşındığı düşünülmektedir. Kıble taşı, kabir taşı sanıldığı için arkasına kabir şekli yaptırılarak korunmaktadır**.**

Mehmet Nermi Haskan, namazgâhın Tophanelioğlu mevkiinde ve Bağlarbaşı-Tophanelioğlu Yolu üzerinde bulunan Tophanelioğlu Çeşmesi'nin karşısındaki kır kahvesi önünde yer aldığını, namazgâhın önünde, Tophanelioğlu Meydanı ve 1727/1728 (H. 1140) yılında inşa edilen bir de çeşmenin yer aldığını kaydetmektedir. Aynı zamanda namazgâhın sol tarafında Tophanelioğlu mevkiinin küçük çarşısının bulunduğunu da ifade etmektedir. Namazgâh alanı önünde bulunan kuyusu ile beraber Boğaziçi Köprüsü yaptırılırken buradan kaldırılmıştır **[Haskan, 2001].**

Tablo 4.9: Hacı Mustafa Ağa Namazgâhı (Selimiye Namazgâhı).

<table>
<tr><th colspan="2">HACI MUSTAFA AĞA NAMAZGÂHI (SELİMİYE NAMAZGÂHI)</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: 1823/1823 (H.1239)</td></tr>
<tr><td>Banisi: Hacı Mustafa Ağa</td><td>Konum: Üsküdar/Selimiye</td></tr>
<tr><td>

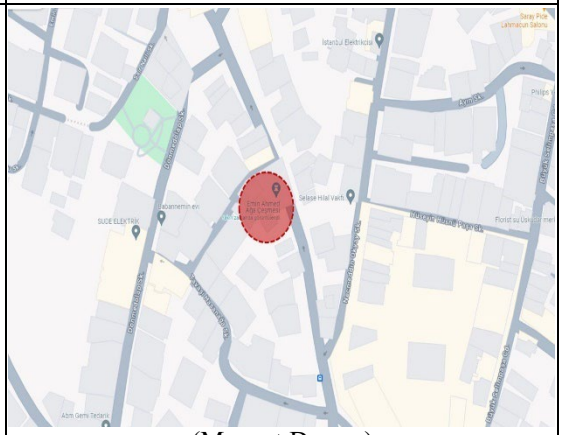
(Pervititch Harita)</td><td>

(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td>
(Kıble taşı)</td><td>Kıble taşında yer alan kitabede, ‘‘Kûlle mâ dehale aleynâ Zekeriyye’l-mihrap (Zekeriyya Meryem’in bulunduğu mihraba her girdiğinde...)’’ ayeti ve ‘‘1239 Sâhibu’l- hayrat merhum El-hac Mustafa ağa ruhuna Fatiha” yazmaktadır [Haskan, 2001].</td></tr>
</table>

Selimiye Namazgâhı, Sultan III. Selim'in, Selimiye Kışlası ve Selimiye Camii'ni yaptırdığı sırada, Çatmahane'nin yanında bulunmaktaydı. Bu namazgâh Çatmahane'de çalışan kumaş imalatçıları tarafından yaz aylarında ibadet etmek amacıyla kullanılmaktaydı. Namazgâhın, set duvarları ile çevrili bir alan olduğu kayıtlarda geçse de **(Haskan, 2001)** günümüze yalnızca kıble taşı ulaşmıştır ve Selimiye Kışlası'na giden sokağın sağ tarafındaki parkın içerisinde yer almaktadır.

Namazgâh, çevresinde bulunan askeri hastane ve kışla gibi yapılar ile askeri dokuyla; mahalle ölçeği yerleşimi ile sivil doku ile; Çatmahane ve çevresinde gelişen ticari mekânları ile ticari dokunun birleşiminde yer almaktadır. Bu bağlamda namazgâh yapısı hem dini yaşamın hem de kamusallığın ortaya çıktığı odak noktası olarak çok katmanlı mekân olma özelliği göstermektedir.

Tablo 4.10: İbnü'l-Emin Ahmet Ağa Namazgâhı (Menzilhane Yokuşu Namazgâhı).

<table>
<tr><th colspan="2">İBNÜ'L-EMİN AHMET AĞA NAMAZGÂHI (MENZİLHANE YOKUŞU NAMAZGÂHI)</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: 1721/1722 (H. 1134)</td></tr>
<tr><td>Banisi: İbnü'l-Emin Ahmet Ağa</td><td>Konum: Üsküdar/Ahmediye</td></tr>
<tr><td>Pervititch harita verilerine ulaşılamamıştır.</td><td>
(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td> </td><td>Mihrapta kitabe bulunmamaktadır.</td></tr>
</table>

Ahmediye'den Karacaahmet'e doğru çıkan ve günümüzde Menzilhane Yokuşu olarak adlandırılan yol, eski zamanlarda Anadolu'ya gidecek kimselerin sık sık uğradığı bir yerdi. Burada bulunan menzilhanede yolcular istirahat ederek yollarına devam etmekteydi **[Web 31].** İbnü'l Emin Namazgâhı da bu yokuş üzerinde bulunan Tavaşî Hasan Camii haziresine bitişik olarak inşa edilmiştir. Namazgâh alanı 3.35 m x 3.48 m ölçülerinde ve zeminden 1.50 m yüksektedir. Namazgâha kuzeybatı tarafındaki yer alan 11 basamak ile çıkılmaktadır. Namazgâhın kıblesi mihraba oyularak yerleştirilmiştir.

Cami bitişiğine inşa edilen bu tür namazgâhlar, cemaatin camiye sığmaması sonucu inşa edildiği gibi güvenlik amacıyla da inşa edilmiştir. Namazgâhın hemen yanında bulunan Tavaşî Hasan Camii eskiden yolculuk yapan ve camiye ibadet etmeye gelen insanların kullandığı, oldukça işlek bir yol üzerinde yer almaktadır. Yolcu kimselerin camiye ibadet etmeye geldiklerinde, o dönemin önemli vasıtaları olan hayvanlarını bırakmaları güvenlik tehdidi oluşturmaktaydı. Bu nedenle namazgâh duvarında hayvanların bağlanması için halkalar da yer almaktaydı. Böylece dinlenmeye ya da ibadet etmeye gelen yolcular güven içerisinde hayvanlarını buraya bırakabilmekteydi.

Şekil 4.26: İbnü'l-Emin Ahmet Ağa Namazgâhı **[İ. Fazıl Ayanoğlu].**

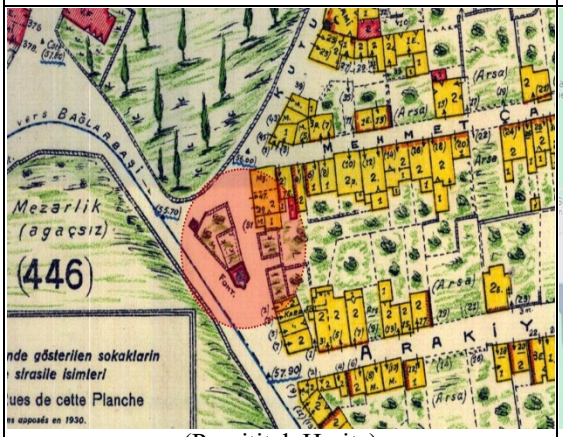

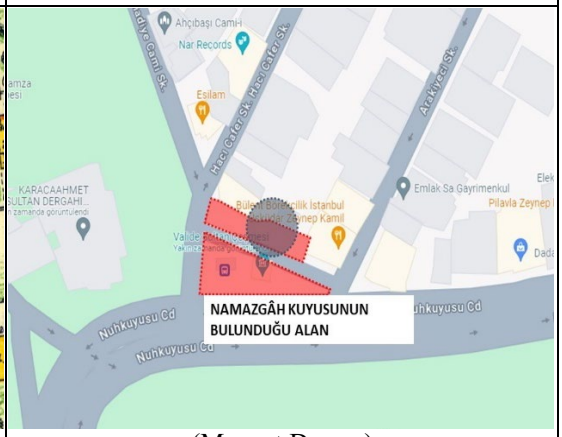
Şekil 4.27: İbnü'l-Emin Ahmet Ağa Namazgâhı **[Web 31].**

Şekil 4.28: İbnü'l-Emin Ahmet Ağa Namazgâhı **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

Tablo 4.11: İbrikdar Hüseyin Ağa Namazgâhı (Kapıağası Mevkii Namazgâhı).

<table>
<tr><th colspan="2">İBRİKDAR HÜSEYİN AĞA NAMAZGÂHI (KAPIAĞASI MEVKİİ NAMAZGÂHI)</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: Bilinmiyor.</td></tr>
<tr><td>Banisi: Hüseyin Kocacık Ağa</td><td>Konum: Üsküdar/Karacaahmet</td></tr>
<tr><td>

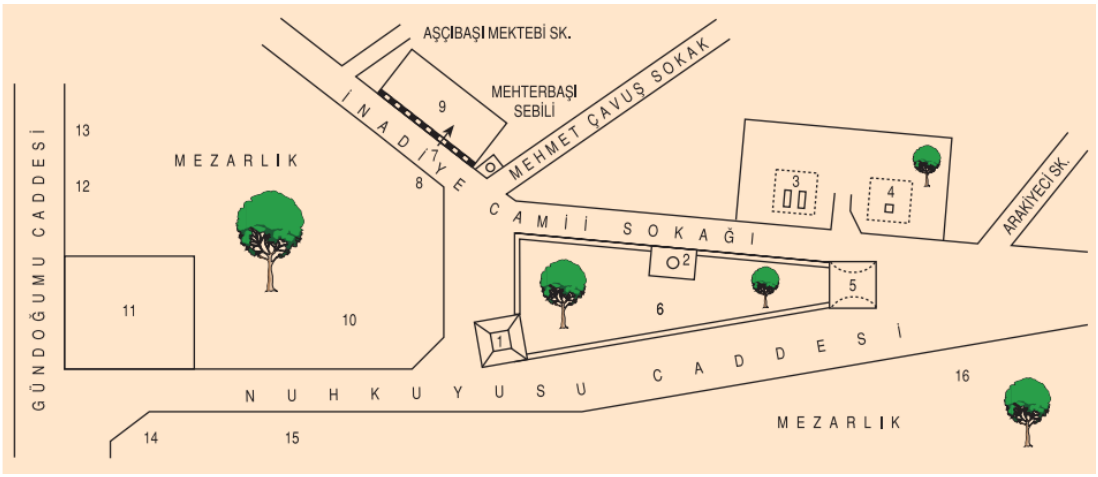
(Pervititch Harita)</td><td>

(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td>
(Kıble taşı)</td><td>Kıble taşında yer alan kitabenin yarısı yoktur ve okunmaz haldedir.</td></tr>
</table>

Namazgâh, Karacaahmet Mezarlığı yanında bulunan Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi'nin sağ tarafında bir set üzerinde bulunmaktaydı **[Haskan, 2001].** Namazgâh ait olduğu bilinen su kuyusu Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi'nin arka tarafında, park olarak düzenlenmiş alanda bulunmaktadır. Günümüzde bu alanın üzeri kapatılmıştır. Hasodalılar İbrikdarı Hüseyin Kocacık Ağa'nın kabrinin olduğu dört numara ile gösterilen taş, aynı zamanda namazgâhın kıble taşıdır ve namazgâhtan günümüze yalnızca bu taş gelmiştir.

Nuhkuyusu Caddesi ile İnadiye Camii Sokağı arasında bulunan avluda (altı numara ile gösterilen alan) Eski Kır Kahvesi bulunmaktaydı **[Haskan, 2001].**

İbrikdar Hüseyin Ağa Namazgâhı hem kutsal hem sivil hem de sosyal işlevlerin bir arada bulunduğu çok katmanlı kentsel doku içerisinde yer almaktadır. Aynı zamanda bu yapının menzil yolu güzergahında yer alması geçiş, ulaşım, konaklama ve dinlenme mekânı olarak namazgâhın kentsel kamusal mekân olarak önemini artırmaktadır. Kentsel dokuda böyle bir konumda yer alan namazgâh yapıları, toplumsal sürekliliğin bir parçası olmaktadır. Bu durum, namazgâhların yalnızca ibadet amaçlı değil, sosyal, kültürel ve toplumsal amaçlara hizmet eden çok işlevli kamusal alanlar olarak kentsel ortamda yer edinmesini mümkün kılmaktadır.

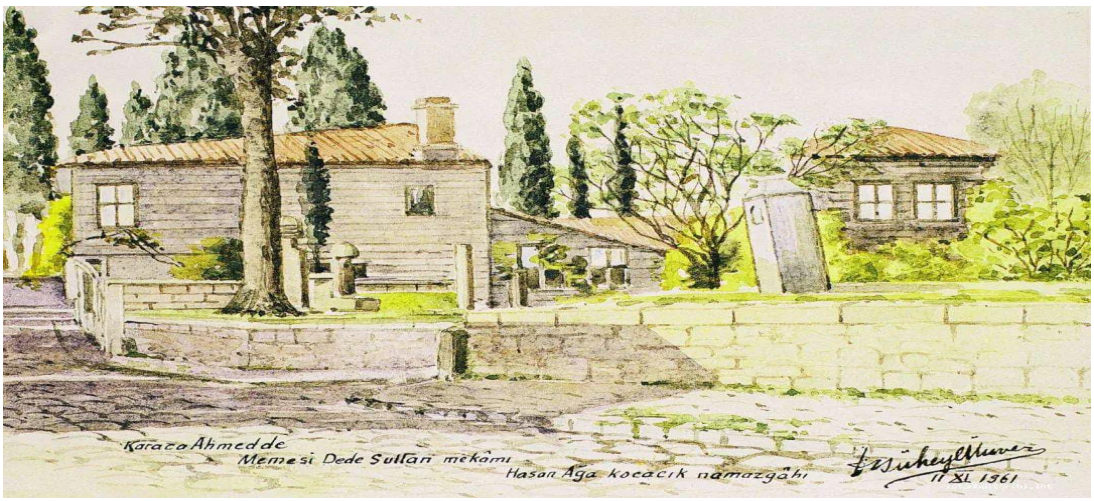
Şekil 4.29: İbrikdar Hüseyin Ağa Namazgâhı ve çevresi **[Haskan, 2001].**

Şekil 4.30: Namazgâh kuyusunun bulunduğu alan **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

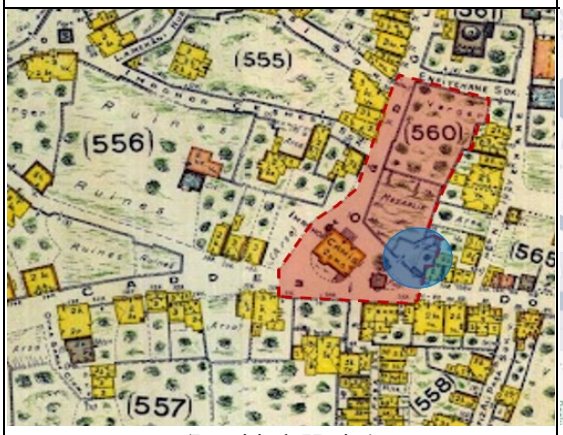

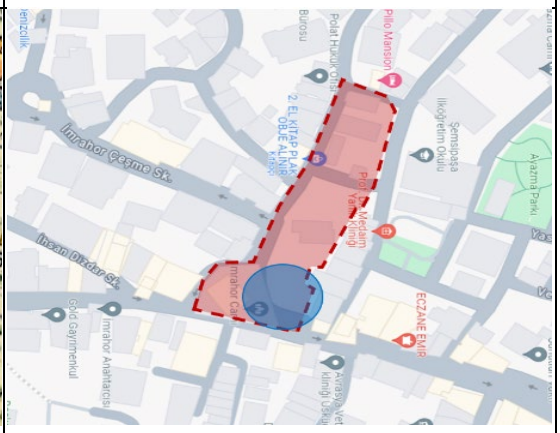
Şekil 4.31: Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi ve İbrikdar Hüseyin Ağa Namazgâhı **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

Şekil 4.32: İbrikdar Hüseyin Ağa Namazgâhı **[Web 32].**

Tablo 4.12: Kuyulu Namazgâhı (İmrahor Namazgâhı).

<table>
<tr><th colspan="2">KUYULU NAMAZGÂHI (İMRAHOR NAMAZGÂHI)</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: 1598-1599 (H.1007)</td></tr>
<tr><td>Banisi: Mihrimâh Sultan ve Rüstem Paşa’nın kızı Ayşe Sultan</td><td>Konum: Üsküdar/Salacak</td></tr>
<tr><td>

(Pervititch Harita)</td><td>

(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td>
(Namazgâh çeşmesi)</td><td>Çeşme kitabesinde ‘‘Cenab-ı Hazret-i Âişe Sultan Çün ihya etti bu ‘azb-ı Fırâtı Dedim ta’rihin anın kıldı icrâ Zülâl-ı çeşme-i ‘aynü’l hayâtı 1007’’ yazmaktadır [Orman, 2005].</td></tr>
</table>

Namazgâh alanı, Salacak'da, Doğancılar Caddesi ile Öğdül Sokağı'nın birleştiği köşede, İmrahor Camii'nin karşısında bulunmaktadır. Bu alanın arkasında, günümüzde mevcut olmayan Ayşe Sultan Celveti Tekkesi bulunmaktaydı **[Haskan, 2001].** Karşısında Rüstem Paşa'nın yaptırmış olduğu Sıbyan Mektebi, güney tarafında İmrahor Camii ve mezarlığı ile Başkadın Çeşmesi bulunmaktadır. Namazgâh, çeşmeye bitişik ve çeşmenin arka cephesi namazgâh alanı olarak inşa edilmiştir. Bu alan günümüzde park olarak hizmet etmektedir. Çeşmenin arka cephesinde bulunan mihrap nişi, geçirdiği onarım sonrası kapatılarak, önüne tekne yerleştirilmiştir. Çeşme haznesinin kenarında bulunan kemer konsol, dârü'l kurra ve tekkeden oluşan küçük bir külliyenin, namazgâha ulaşmayı sağlayan kapısının yanında bulunduğu kayıtlarda geçse de günümüze bu yapıların hiçbiri ulaşamamıştır **[Orman, 2005].**

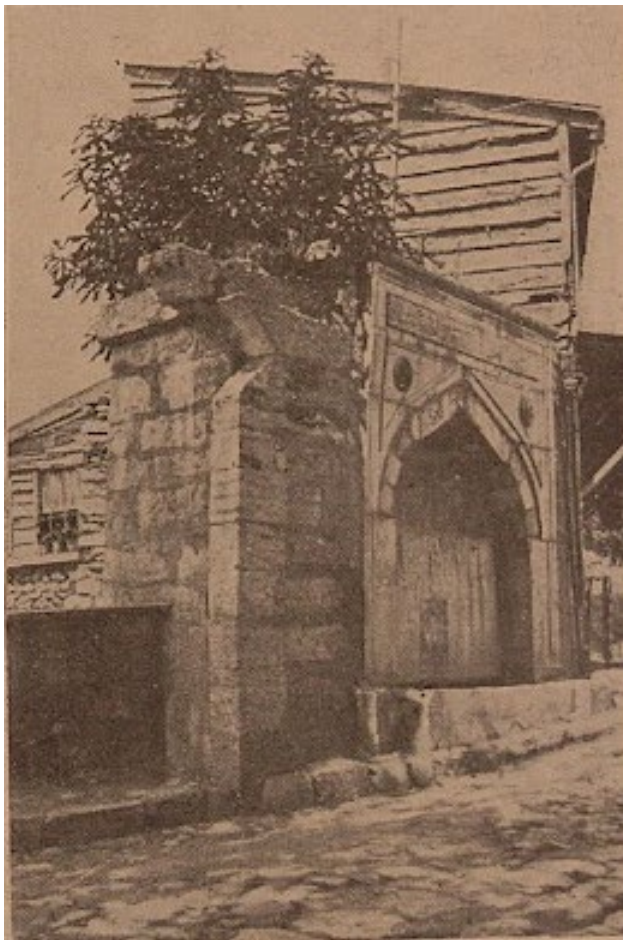
Namazgâh, çevresinde bulunan cami, mektep, tekke yapıları ile dini ve sosyal yaşam pratiklerinin bir araya geldiği odak noktası konumundadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Kuyulu Namazgâhı da incelenen diğer örneklerin birçoğunda olduğu gibi, dini yaşamın kamusal alana entegre edildiği, çevre halkının ibadet ihtiyacı ve sosyal etkileşimlerinin pekiştiği kesişim mekânı olma özelliği taşımaktadır.

Şekil 4.33: Kuyulu Namazgâhı **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

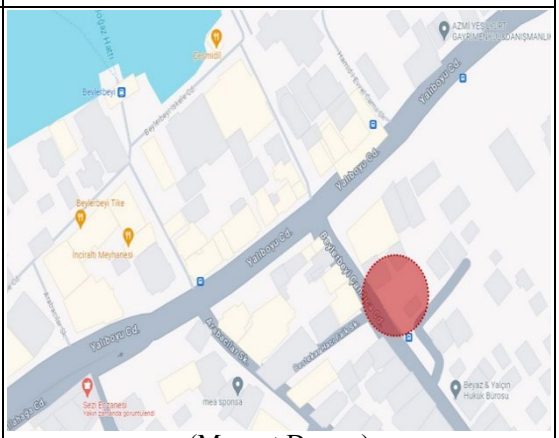

Şekil 4.34: Kuyulu Namazgâhı çeşmesi arka cephe **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

Şekil 4.35: Kuyulu Namazgâhı ve çeşmesi **[İbrahim Hilmi Tanışık].**

Tablo 4.13: Küplüce Yolu Namazgâhı.

<table>
<tr><th colspan="2">KÜPLÜCE YOLU NAMAZGÂHI</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: 19. yüzyıl sonu-20. Yüzyıl başı</td></tr>
<tr><td>Banisi: Bilinmiyor.</td><td>Konum: Üsküdar/Beylerbeyi</td></tr>
<tr><td>Pervititch harita verilerine ulaşılamamıştır.</td><td>

(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td> </td><td>Namazgâha ait kitabe bulunmamaktadır.</td></tr>
</table>

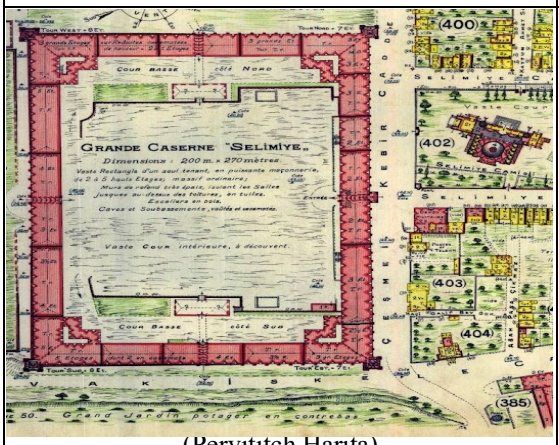
Küplüce Yolu Namazgâhı, Beylerbeyi Camii'nin güneydoğusunda, Küplüce'ye giden Çamlıca Caddesi üzerinde, yol kenarında yer almaktadır. Yapının sağ tarafı yeşil alan ve park olarak kullanılmaktadır. Karşısında ise otobüs durağı bulunmaktadır. Üç yüzlü duvar çeşmesinin arkasında yer alan namazgâh sofası, 5 x 6 m ölçülerine sahiptir. Çeşmenin arka cephesi mihrap olarak düzenlenmiştir. Bu alanın hemen yanında bulunan ulu çınar, namazgâha gölgelik sağlamaktadır.

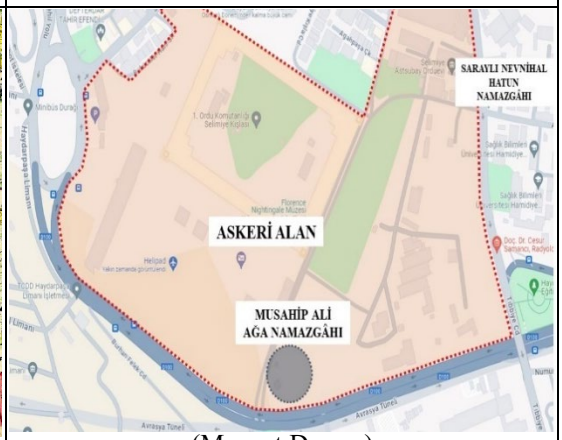
Küplüce Yolu Namazgâhının ulaşımın yoğun olduğu bir noktada yer alması, bu mekânı sürekliliğin hâkim olduğu kamusal bir alana dönüştürmektedir. Aynı zamanda hemen karşısında otobüs durağının bulunuyor olması da yapıyı günümüz ile etkileşimi olan kamusal alan haline getirmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde sadece tarihi bir yapı olmaktan öte, günümüz kentsel yaşamına entegre edilerek, gündelik hayatta duraklama, dinlenme, ibadet etme gibi çok katmanlı işlevler sunan mekân haline gelebilmektedir. Dolayısıyla namazgâh birtakım düzenlemeler ile dini ve sosyal işlevlerini sürdürecek niteliktedir.

Şekil 4.36: Küplüce Yolu Namazgâhı mihrabı ve çeşmesi **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

Tablo 4.14: Musahip Ali Ağa Namazgâhı.

<table>
<tr><th colspan="2">MUSAHİP ALİ AĞA NAMAZGÂHI</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: 1654 (H.1064)</td></tr>
<tr><td>Banisi: Musahip Ali Ağa</td><td>Konum: Üsküdar/Selimiye</td></tr>
<tr><td>

(Pervititch Harita)</td><td>

(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2">
Kitabe üzerinde "Bârekallâh ol 'Ali Ağa Musâhib-i haznedâr, Bu makama e tdi hayrât ehl-i 'atşân zevkine, Selsebîlin aynıdır gûyâ ki yapdırmış hemân, Çeşme-i âb-ı zülâli teşne-diller şevkine, Kerbelâ cengin anub Hâtif dedi an'çün tarih, Dâima suyun içen içsun imâmeyn 'aşkine, 1064" yazmaktadır [Gül, 2014].</td></tr>
</table>

Namazgâh, Selimiye Kışlası'nın güney tarafında ve nizamiye kapısının iç tarafında yer almaktadır. Fevkani olarak inşa edilen bu namazgâh, Ali Paşa Çeşmesi'nin üzerinde bulunmakta ve çeşmenin yüksek alınlığı mihrap görevi görmektedir. Mehmet Mermi Haskan, bu tarz yüksek alınlıklı yapılmış bütün çeşmelerin namazgâh alanı olduğunu ifade etmektedir.

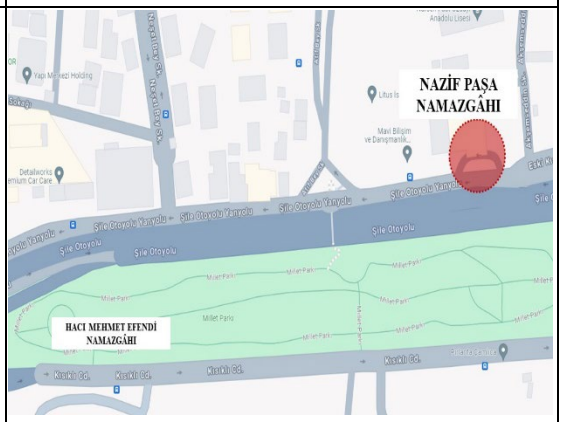
Namazgâha, çeşmenin arka cephesinde bulunan taş merdiven ile çıkılmaktadır. Nakil sırasında bu taş merdiven kaldırılarak namazgâh bölümü iptal edilmiştir. Fakat kıble yönü korunmuş ve eski duruşunda kalmıştır **[Tiryaki, 2010].**

Namazgâhın arkasında bulunan Selimiye Kışlası, II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra modern orduya geçiş sürecinde inşa edilmiş Üsküdar'ın en önemli askeri yapılarından biridir **[Tanman, 2006; Eyice 1979].** Namazgâh bu bağlamda değerlendirildiğinde hem halk hem de askeri birlikler tarafından kullanılan ibadet mekânı, toplanma ve sosyal etkileşim alanı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla Musahip Ali Ağa Namazgâhı, sivil ve askeri kesişimin ortaya çıktığı odak merkezi konumundadır. Fakat günümüzde bu yapı kışla sınırları içerisinde yer aldığı için halk tarafından kullanımı ve ulaşımı mümkün değildir.

Şekil 4.37: Musahip Ali Ağa Namazgâhı **[İbrahim Hilmi Tanışık].**

Tablo 4.15: Nazif Paşa Namazgâhı.

<table>
<tr><th colspan="2">NAZİF PAŞA NAMAZGÂHI</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: 1887/1888 (H.1305)</td></tr>
<tr><td>Banisi: Bilinmiyor.</td><td>Konum: Üsküdar/Burhaniye</td></tr>
<tr><td>Pervititch harita verilerine ulaşılamamıştır.</td><td>

(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td>
(Kıble taşı)</td><td>Kıble taşında bulunan kitabede ‘‘Kûlle mâ dehale aleynâ Zekeriyye’l-mihrap (Zekeriyya Meryem’in bulunduğu mihraba her girdiğinde...)’’ ayeti ve ‘‘Sene 1305 15 Şaban-ı şerif’’ yazmaktadır [Tiryaki, 2010].</td></tr>
</table>

Namazgâhtan günümüze ulaşabilen kıble taşı, Burhaniye Millet Bahçesi'nin karşısında, Nazif Paşa Konağı'nın önünde bulunmaktadır. Asıl yerinden oynatıldığı düşünülen kıble taşı, yol düzenleme çalışmaları sırasında bulunmuştur ve yolun kenarına kıbleyi gösterir şekilde, setsiz olarak dikilmiştir **[Tiryaki, 2010].**

Nazif Paşa Namazgâhı, bulunduğu konum ve çevresel unsurlar ile çevre halkı tarafından fark edilemeyecek bir noktada bulunmaktadır. Fakat yanına yerleştirilen bilgilendirme levhası ile namazgâh olduğu belirtilerek koruma altına alınmıştır.

Şekil 4.38: Nazif Paşa Namazgâhı **[Web 33].**

Tablo 4.16: Paşalimanı Namazgâhı (Hüseyin Avni Paşa Namazgâhı).

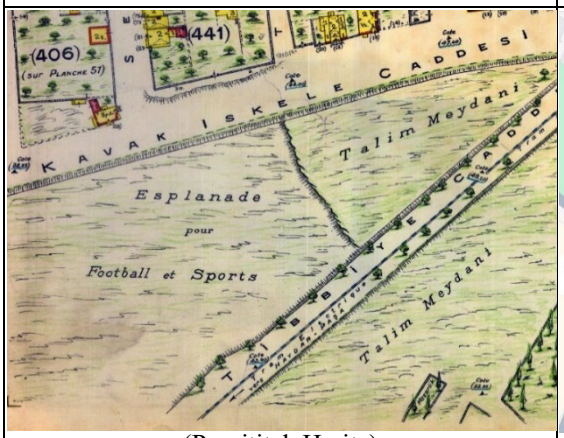
<table>
<tr><td colspan="2">PAŞALİMANI NAMAZGÂHI
(HÜSEYİN AVNİ PAŞA NAMAZGÂHI)</td></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: Bilinmiyor.</td></tr>
<tr><td>Banisi: Bilinmiyor.</td><td>Konum: Üsküdar/Paşalimanı</td></tr>
<tr><td>Pervititch harita verilerine ulaşılamamıştır.</td><td>

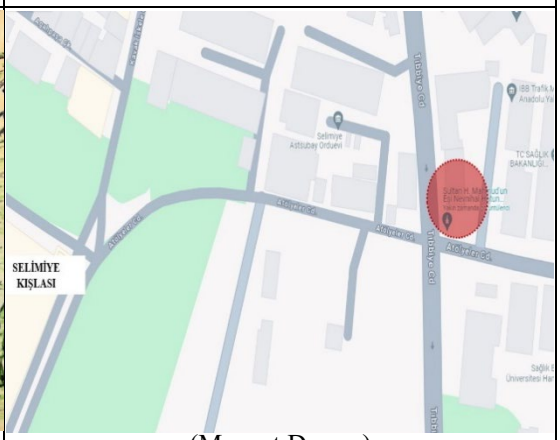
(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td> </td><td>Çeşme ön cephesinde bulunan kitabede yedi beyit olarak yazılmış kitabe yer almaktadır.</td></tr>
</table>

Namazgâh alanı, Paşalimanı Caddesi üzerinde yer almaktadır. Çeşmenin arkasında Yarımca Baba Tekkesi vardır. Eskiden bu alanın sağ tarafında (tütün deposu olan yerde) Hüseyin Avni Paşa'nın ahşap yalısı bulunmaktaydı **[Haskan, 2001].**

Eskiden Öküz Limanı olarak adlandırılan liman, Anadolu'dan getirilen büyükbaş hayvanların Beşiktaş İskelesi'ne taşındığı noktadır. İskele namazgâhlarından biri olan namazgâh, çeşme üzerinde bulunan terasın etrafı demir parmaklıklar ile çevrelenerek sofa biçiminde düzenlenmiştir. Aynı zamanda kır kahvesi olarak da kullanılan bu alan sonradan bahçe şeklinde düzenlenmiştir **[Tiryaki, 2010].** Günümüzde namazgâh ve çeşmenin yerine Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi yaptırılmıştır **[Haskan, 2001].**

Tablo 4.17: Saraylı Nevnihal Hatun Namazgâhı.

<table>
<tr><th colspan="2">SARAYLI NEVNİHAL HATUN NAMAZGÂHI</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: 1812/1813 (H.1227)</td></tr>
<tr><td>Banisi: Bilinmiyor.</td><td>Konum: Üsküdar/Selimiye</td></tr>
<tr><td>

(Pervititch Harita)</td><td>

(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td>
(Kıble Taşı)</td><td>Kıble taşında yer alan kitabede, ‘‘Kûlle mâ dehale aleynâ Zekeriyye’l-mihrap’’ ayeti ve ‘‘Şevketlû Efendimizün cariyesi, Merhume ve mağfurleha Saraylı Nevnihal Hatun’un hayratıdır. Ruhi şad olmak için Rızaen Lillâh el- Fatiha, 19 Ramazan sene 1227’’ yazmaktadır [Haskan, 2001].</td></tr>
</table>

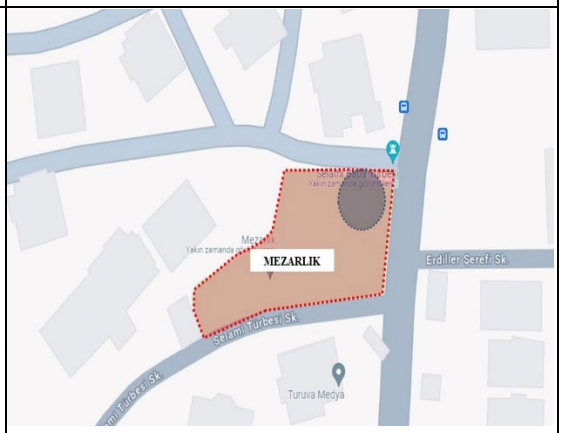
Saraylı Nevnihal Hatun Namazgâhı, Tıbbiye Caddesi üzerinde ve Selimiye Orduevi'nin karşısında, köşe başında yer alan almaktadır. Namazgâh harap bir durumda iken, 1966 yılında yapılan onarımla önceleri daha geniş bir yere sahip olan namazgâh alanı daralmış ve etrafı çok yüksek olmayan sütre ile çevrelenmiştir **[Haskan, 2001].** Namazgâhtan günümüze ulaşan kıble taşını çevreleyen bu alan 6x6 metre ölçülerindedir. Konyalı bu namazgâhta, yolcuların ve Karacaahmet Mezarlığı'na ölü defnetmeye gelen kimselerin namaz kıldığını ifade etmektedir **[Konyalı, 2021].**

Menzil yollarına bağlı olan tâlî yollar üzerinde yer alan bu tarz namazgâhlar, genellikle çeşmesi ile birlikte inşa edilmektedir. Saraylı Nevnihal Hatun Namazgâhı da menzil yolu üzerinde konumlandığından dolayı, biraz ilerisinde bulunan silindir şeklindeki çeşmenin namazgâh ile alakalı olduğu düşünülmektedir **[Derman, 2022].** Fakat namazgâhın sadece kıble taşı ile günümüze ulaşmış olması çevre halkı tarafından mezar taşı sanılmasına neden olmaktadır. Bu durum namazgâhların mekânsal görünümünü azaltmış olmasına rağmen mezar sanılıp korunmasını sağlamaktadır.

Şekil 4.39: Saraylı Nevnihal Hatun Namazgâhı **[Web 34].**

Tablo 4.18: Selami Ali Efendi Namazgâhı.

<table>
<tr><th colspan="2">SELAMİ ALİ EFENDİ NAMAZGÂHI</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: 1831/1832 (H.1247)</td></tr>
<tr><td>Banisi: Bilinmiyor.</td><td>Konum: Üsküdar/Kısıklı</td></tr>
<tr><td>Pervititch harita verilerine ulaşılamamıştır.</td><td>

(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td> </td><td>Kıble taşında bulunan kitabede ‘‘Kûlle mâ dehale aleynâ Zekeriyye’l-mihrap (Zekeriyya Meryem’in bulunduğu mihraba her girdiğinde...)’’ ayeti ve ‘‘1247 (1831-32)’’ tarihi yazmaktadır [Haskan, 2001].</td></tr>
</table>

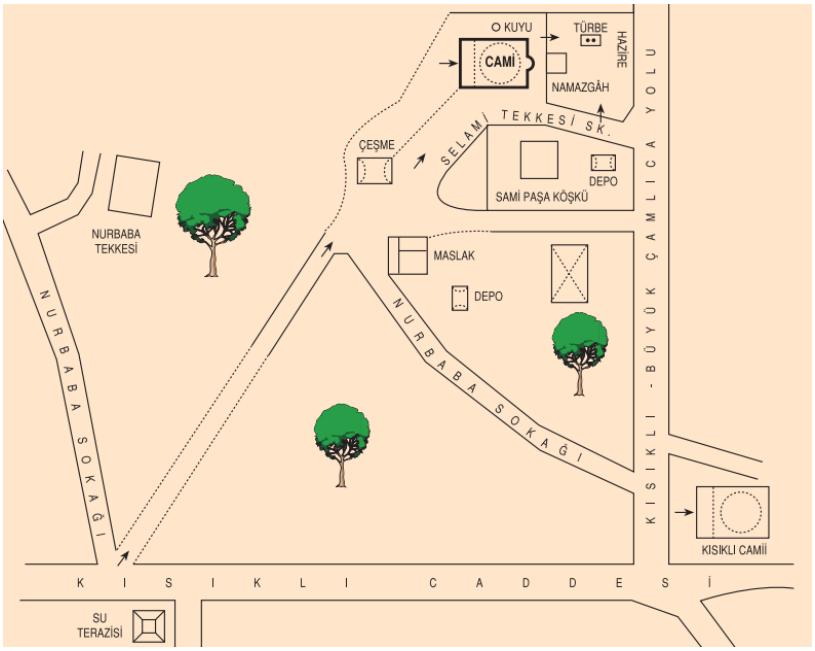
Namazgâh Kısıklı'da, Büyük Çamlıca Caddesi üzerinde yer alan Selami Ali Efendi Dergâhı'nın haziresinde bulunmaktadır. Namazgâhtan günümüze kalan kıble taşı, 111 cm yüksekliği ve 7 cm kalınlığında, zeytin ağacının gölgesinde yer almaktadır.

Namazgâhın konumlandığı Selami Ali Efendi Dergâhı, 1692 tarihinde yaptırılmıştır. Yüksek bir konumda olan yapı, Celvetî Tekkesi olarak inşa edilmiştir **[Haskan, 2001].** Dergâhın bulunduğu bu alan, tasavvufi yaşamın şekillendiği manevi bir merkez niteliğindedir. Namazgâh yapısı da tekkenin bulunduğu bu alana inşa edilmiştir. Bu durum dergâh dışından kişilerin ibadet ihtiyacını karşılayarak, özel alandan oluşan yapı kompleksine, dışa açık kullanım imkânı sunan kamusal özellik kazandırmaktadır.

Selami Ali Efendi Namazgâhı çevre unsurları ile incelendiğinde işlevsel bir kentsel doku okunabilmektedir. Tekke haziresinde ve türbe yanında bulunması, ziyarete gelen kişilerin burada uzun süre vakit geçirmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan ibadet mekânı ihtiyacını karşılamak için namazgâhlar alternatif alan sunmaktadır.

Sami Paşa Köşkü gibi sivil yapıların çevrede bulunması, buranın yalnızca ibadet alanı değil yaşam alanı olduğunu da göstermektedir. Bu açıdan namazgâh, kentsel dokuya entegre edilen kamusal bir alan olarak değerlendirilmektedir.

Günümüzde bu yapı topluluğundan geriye sadece kıble taşı, Selami Ali Efendi Türbesi ve mezarlıklar bulunmaktadır.

Şekil 4.40: Selami Ali Efendi Namazgâhı vaziyet planı **[Haskan, 2001].**

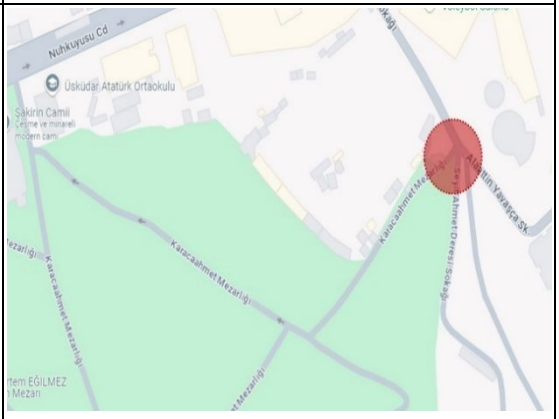

Şekil 4.41: Selami Ali Efendi Namazgâhı kıble taşı **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

Şekil 4.42: Selami Ali Efendi Türbesi **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

Tablo 4.19: Seyyid Ahmed Deresi Namazgâhı.

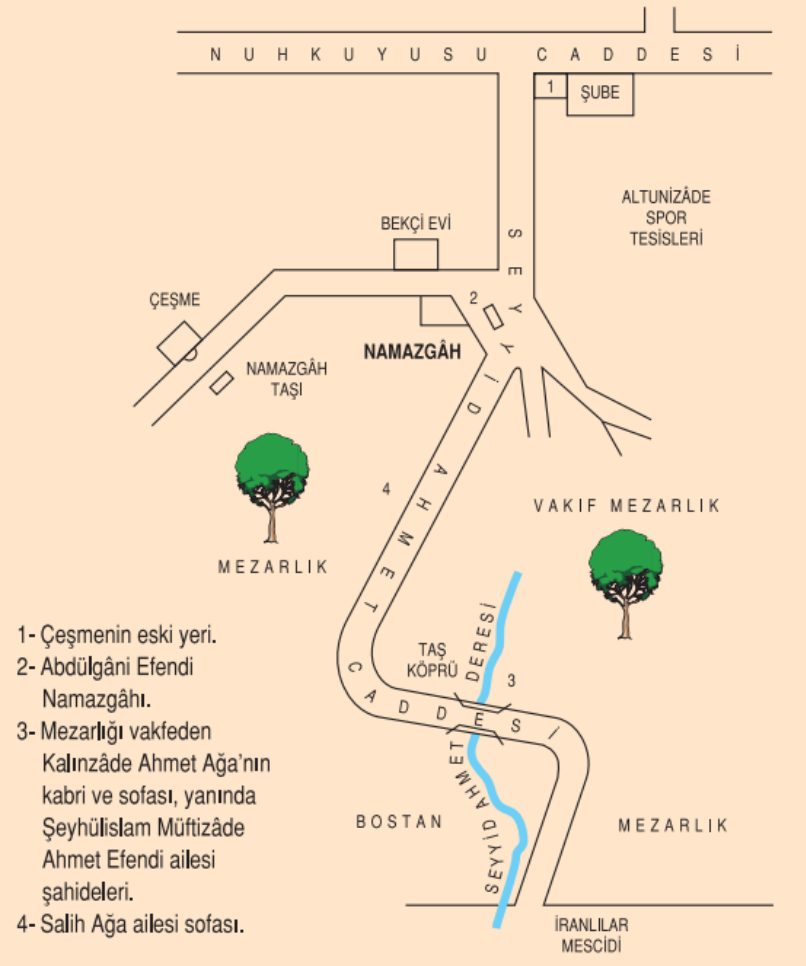
<table>
<tr><th colspan="2">SEYYİD AHMET DERESİ NAMAZGÂHI</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: 1887/1888 (H. 1305)</td></tr>
<tr><td>Banisi: Bilinmiyor.</td><td>Konum: Üsküdar/Karacaahmet</td></tr>
<tr><td>Pervititch harita verilerine ulaşılamamıştır.</td><td>

(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2">
</td></tr>
<tr><td>
(Kıble taşı)</td><td>Kıble taşındaki kitabede ‘‘Kûlle mâ dehale aleynâ Zekeriyye’l-mihrap (Zekeriyya Meryem’in bulunduğu mihraba her girdiğinde...)’’ ayeti ve ‘‘Sene 1305’’ tarihi yazmaktadır.

Çeşme üzerindeki kitabede ise ‘‘Lailahe illallah’’ yazmaktadır [Tiryaki, 2010].</td></tr>
</table>

Namazgâh, Karacaahmet Mezarlığı'nın önemli bir bölümünü oluşturan Seyyid Ahmet Deresi Mezarlığı'ndan geçen, Seyyid Ahmet Deresi Sokağı'dan mezarlık girişine doğru giden yolun sağ tarafında bulunmaktadır. Namazgâhtan günümüze ulaşan kıble taşı, düz mermerden oluşan ve mezar taşını andıran bir forma sahiptir. Bu yapının karşısında konumlanan namazgâh çeşmesi, düz ve basit şekilde inşa edilmiştir ve önünde abdest teknesi yer almaktadır.

Namazgâh, mezarlıklar arasına ve geçiş yolu üzerine konumlandırılmış kutsal ve mekânsal dolaşımın birleştiği noktada yer alan çok katmanlı kentsel kamusal bir mekândır. Fakat günümüzde artan yapılaşma ve trafik, mezar alanlarının çoğalması sonucu sıkışmış bir durumdadır. Aynı zamanda bu örnekte de görüldüğü gibi mezarlıklar arasında bulunan kıble taşlarını ayırt ve tespit etmek zor olduğundan bu yapıların görünürlüğü azalmaktadır.

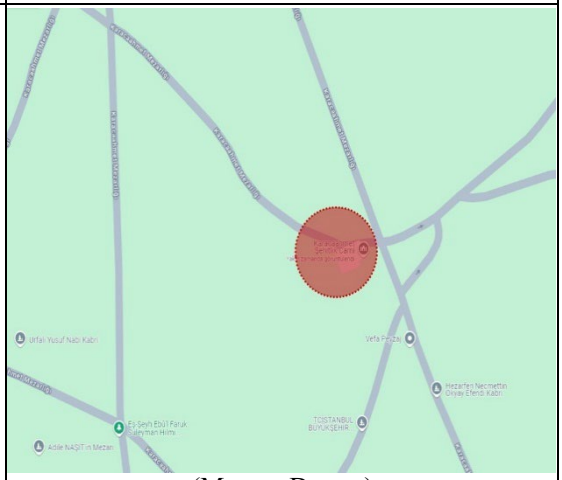

Şekil 4.43: Seyyid Ahmet Deresi Namazgâhı vaziyet planı **[Haskan, 2001].**

Şekil 4.44: Seyyid Ahmet Deresi Namazgâhı çeşmesi **[Web 35].**

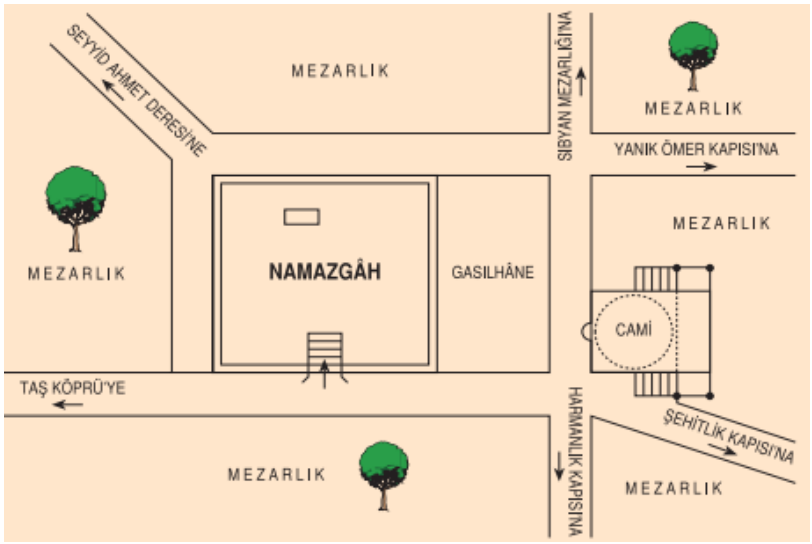
Tablo 4.20: Şehitlik Namazgâhı (Karacaahmet Mezarlığı Namazgâhı).

<table>
<tr><th colspan="2">ŞEHİTLİK NAMAZGÂHI (KARACAAHMET MEZARLIĞI NAMAZGÂHI)</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: 1917/1918 (H.1336)</td></tr>
<tr><td>Banisi: Sultan Mehmet Reşad</td><td>Konum: Üsküdar/Karacaahmet</td></tr>
<tr><td>Pervititch harita verilerine ulaşılamamıştır.</td><td>
(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td>
(Kıble taşı)</td><td>Kıble taşı üzerindeki sağ metinde ‘‘Allah celle celâlühu’’ sol tarafta ise ‘‘Muhammed aleyhisselam’’ yazmaktadır.

Kandil kabartmasının üzerinde ‘‘Sene 1334 (1915-16) Kûlle mâ dehale aleynâ Zekeriyye’l-mihrap’’ ayeti ve en üstte ‘‘Bismillahirrahmanirrahim’’ yazmaktadır [Haskan, 2001].</td></tr>
</table>

Karacaahmet Mezarlığı'nın ortasında yer alan namazgâh, altı yolun birleştiği büyük bir meydanda yer almaktadır. Yanında Karacaahmet Mezarlığı Gasilhanesi ve Şehitlik Camii bulunmaktadır. I. Dünya Savaşı esnasında şehit düşenlerin namazı bu alanda kılındığı için Şehitlik Namazgâhı olarak adlandırılmaktadır **[Haskan, 2001].**

Namazgâha altı basamaklı bir merdivenle çıkılmaktaydı ve bu alanın etrafı yüksek bir istinat duvarı ile çevriliydi **[Haskan, 2001].** Namaz sofası 67x173 cm'lik bir kaide üzerindeydi ve kıble taşı üç parça mermer bloktan oluşmaktaydı **[Pektaş, 1974].** Günümüze, üç parça mermer bloktan oluşan kıble taşının iki yan kanatları parçalanarak yalnızca orta kısmı ulaşabilmiştir. Mermer bir kaide üzerinde yer alan kıble taşının ortasında motifli bir çerçeve yer almaktadır. Namazgâh, 1984 yılında yıktırılarak arsasına yeni gasilhane yaptırılmıştır. **[Pektaş, 1974].**

Şekil 4.45: Şehitlik Namazgâhı vaziyet planı **[Haskan, 2001].**

Şekil 4.46: Şehitlik Namazgâhı kıble taşı **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

Tablo 4.21: Şeyhülislam Mirzazâde Mehmet Said Efendi Namazgâhı.

<table>
<tr><th colspan="2">ŞEYHÜLİSLAM MİRZAZÂDE MEHMET SAİD EFENDİ NAMAZGÂHI</th></tr>
<tr><td>Mimarı: Bilinmiyor.</td><td>Tarihi: Bilinmiyor.</td></tr>
<tr><td>Banisi: Şeyhülislam Said Efendi</td><td>Konum: Üsküdar/Sultantepe</td></tr>
<tr><td>

(Pervititch Haritası)</td><td>

(Mevcut Durum)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td>
(Namazgâh çeşmesi)</td><td>Namazgâha ait kitabe bulunmamaktadır.</td></tr>
</table>

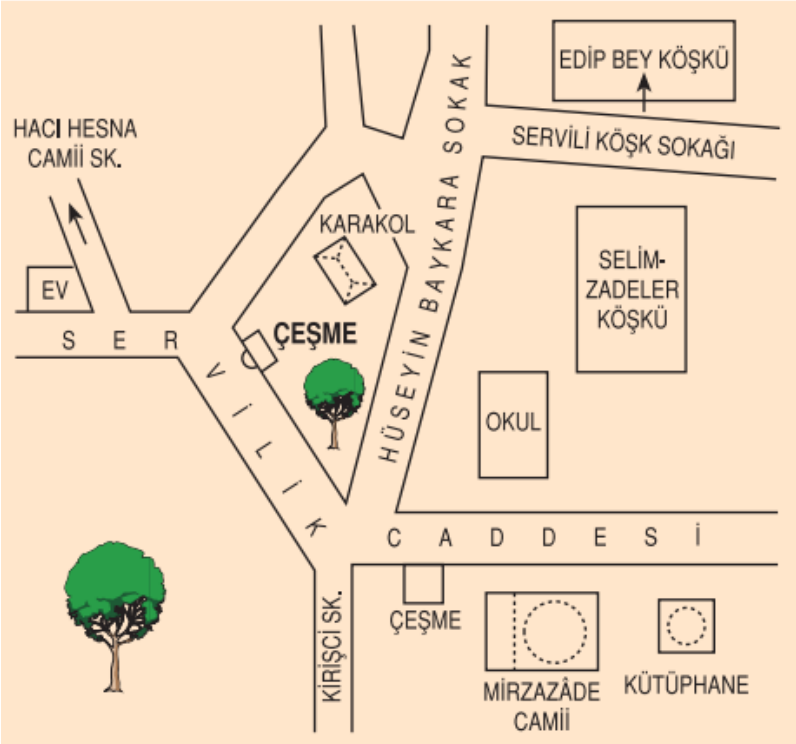
Namazgâh alanı, Sultantepe'de, Servilik Caddesi ile Şemsi Efendi Sokağı'nın kesiştiği sokağın sağ tarafında köşe başında yer almaktadır. İsmail Orman, inşa tarihi bilinmeyen namazgâh ve çeşmenin XVI. yüzyıla ait olduğunu ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da tamir edildiğini belirtmektedir **[Orman, 2005].**

Eski Sultantepe karakol binasının yanında bulunan namazgâh alanının etrafı set duvarları ile çevriliydi **(Haskan, 2001)** fakat günümüzde bu duvarlar mevcut değildir. Bu alanın hemen önünde bulunan, kesme küfeki taşı ile inşa edilen çeşme, dikdörtgen bir hazneye sahip menzil çeşmesidir ve park içerisinde konumlanmaktadır. Çeşmenin arka yüzünde namazgâha mihrap işlevi gören bir öğe ve kıble taşı da bulunmamaktadır.

Namazgâh, ilerisinde bulunan Mirzazâde Camii' nin cemaati ve develerle hacca giden yolcular tarafından kullanılmıştır[2] Günümüzde bu alan park haline getirilerek, işlevi tamamen değişmiştir.

Namazgâh alanı çevre unsurları ile birlikte ele alındığında yoğun kamusal kent dokusunun merkezinde yer aldığı görülmektedir. Konut, ibadet, güvenlik, eğitim ve kültür alanlarının kesişim noktasında yer alan namazgâh yapısı hem dini hem de gündelik yaşam ihtiyaçlarına cevap veren işlevsel kentsel kamusal bir mekân olarak değerlendirilebilmektedir. Bu durum namazgâh yapılarını kentsel kamusal yapı bileşenlerinin birer parçası yapmaktadır.

[2] Bu bilgi 27.07.2023 tarihinde, Sultantepe Mahalle Muhtarı Gönül Uzun ile yapılan görüşmeden elde edilmiştir.

Şekil 4.47: Şeyhülislam Mirzazâde Mehmet Said Efendi Namazgâhı vaziyet planı **[Haskan, 2001].**

Şekil 4.48: Şeyhülislam Mirzazâde Mehmet Said Efendi Namazgâhı çeşmesi **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

Şekil 4.49: Şeyhülislam Mirzazâde Mehmet Said Efendi Namazgâhı çeşmesi **[E. Beyza Öztürk Arşivi, 2023].**

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kentler, bir alt yapı örgütlenmesi olmasıyla birlikte toplumların bir arada yaşam kurmasını temel alan sistemlerdir. Kentin kendi kimliğini oluşturabilmesi için bu sistemleri oluşturan yapısal unsurlar ile birlikte o kentte yaşayan toplumun sahip olduğu sosyal – kültürel ve düşünsel güzergahlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla, toplumun düşüncesi ve sahip olduğu inançlar sisteminin bir tezahürü olarak kent içerisinde mekânlar oluşmuş ve kentin en önemli parçalarından birini kentsel kamusal olarak adlandırılan mekânlar oluşturmuştur. Bu mekânlar tüm halkın kullanımına açık olan, erişimin kolay olduğu ve siyasi, askeri, ticari, dini, kültürel amaçlar için zemin oluşturan alanlar sunmaktadır. Bu bağlamda kentsel kamusal mekânlar bir kenti şekillendiren, dönüştüren ve değiştiren bir yapıya sahiptir.

Bu bağlamda çalışma, kente ilişkin bir mekân fikri olan "kentsel kamusal mekân" kavramı ile din olgusu üzerinden şekillenen "namazgah" yapısının gündelik hayattaki karşılığını irdelemeyi hedeflemiştir.

Din olgusunun bir kenti nasıl şekillendirdiğinin görüldüğü ‘‘İslam Coğrafyasında Kent ve Namazgâh’’ başlığından şu sonuçları çıkarmak mümkündür;

- İslam kentleri, kentin gündelik yaşantısı ve ibadet mekanları arasında geçirgen bir bağ önermektedir.
- İslamiyet'in gündelik hayatı örgütlemesi, İslam kent modelleri üzerinden okunabilmektedir.
- İslam dininde cemaat ve ümmet bilinci oldukça önemlidir. İslam'ın esaslarından biri olan namaz ibadeti, kişinin ferdi olarak yapabileceği gibi cemaatin tümünü kapsayan kolektif bir eylemdir. Bundan dolayı insanlar bu eylemi gerçekleştirmek için ortak bir mekâna ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacı İslam tapınma mekânları karşılamaktadır.
- Bu okumayı tarihsel süreklilik içerisinde incelediğimizde cami ve mescid gibi yapılar ile birlikte bir diğer İslam tapınma mekânı tipolojisi olarak ‘‘namazgâh’’ yapılarıyla karşılaşmaktayız.

Namazgâh yapılarının Türkiye kadrajında ise Üsküdar öne çıkmaktadır. Çalışmanın Üsküdar'da bulunan namazgâhlar üzerinden kurgulanmasının nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Namazgâhlar her ne kadar asli olarak namaz kılma eylemi üzerinden kurgulansa da yolculuk eden kişiler için konaklama ve dinlenme amacıyla da kullanılmıştır. Anadolu'ya giden menzil yolu (kervan yolu) Üsküdar iskelesinden başlayıp, Karacaahmet Mezarlığı'ndan geçerek Ayrılık Çeşmesi'nden Bağdat Caddesi'ne bağlanmaktadır. Bu nedenle menzil yolu olarak adlandırılan yol güzergahı üzerinde ve mezarlık alanı içerisinde çok sayıda namazgâh bulunmaktadır.
- Üsküdar'da çok sayıda cami, tekke ve türbe bulunması da bu alanda çok sayıda namazgâh olmasını açıklamaktadır. Nitekim, camilere sığmayan kalabalıkların karşılaştığı dar mekân sorununu çözmek için cami yanına ve türbe ya da tekkelere ziyarete giden kişiler burada uzun süre vakit geçirdiği için bu tür ziyaret mahallerine namazgâhın yapılması daha uygun görülmüştür.
- Üsküdar sınırlarında çok sayıda mesire ve gezi yeri bulunmakta ve saraylara ait bahçeler yer almaktadır. Bu alanlara orayı ziyarete gelenler ve saray halkı için namazgâh inşa edilmiştir. Ayrıca sultanlara ait av köşklerinin bulunduğu bahçelerde de namazgâh yapıları bulunmaktadır.
- Üsküdar'da ilk kent oluşumu burada iki liman kenti kurulmasıyla başlamaktadır. Dolayısıyla Üsküdar hem diğer liman kentlerine gitmek için bir durak yeri olmuş hem de sahillerinde ticaret yapmak amacıyla iskeleler kurulmuştur. Anadolu'dan getirilen büyükbaş hayvanlar eskiden Öküz Limanı günümüzde ise Paşalimanı olarak bilinen iskeleden Beşiktaş iskelesine taşınırmış. Bu nedenle iskele yakınlarına namazgâh yapılması tercih edilmiştir.

''Üsküdar Namazgâhları'' başlığında yukarıda ifade edilen maddeler neticesinde alan çalışması yapılmış ve 21 adet namazgâha ulaşılmıştır. İncelenen namazgâhları tasarım paradigmaları doğrultusunda ''kentsel yaklaşım'', ''litürjik öğe yorumu'' ve ''kutsal/dini ölçüt yaklaşımı'' üzerinden değerlendirmek gerekmektedir.

KENTSEL YAKLAŞIM:

Namazgâhlar kentsel mekân içerisinde gündelik hayatı örgütleyen, kamusal alan olarak dinlenme, konaklama, toplanma, sosyal birlikteliğin yaşandığı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dini işlevi dışında, kentin yeterli işlevsel düzeye ulaşmadığı dönemlerde, birçok işleve uyarlanan açık alanlar olarak kullanılmıştır. Fakat zaman içerisinde bu işlevlere uygun özel mekânların ortaya çıkmasıyla namazgâh yapıları kentsel sistemde gereksiz kalmış ya da modernleşme ile birlikte yok olmuştur.

Namazgâhlar, menzil yolları, cami-türbe-tekke yanı, mezarlık alanı, bahçe ve mesire yerleri, iskele yanı, ticari ve askeri doku gibi hem manevi yoğunluğun bulunduğu hem de gündelik yaşama entegre olabilecek kentsel ortamda konumlandırılmıştır. Üsküdar namazgâhları bu yaklaşımla ele alındığında aşağıdaki sınıflandırma ortaya çıkmaktadır.

Yola bağlı namazgâhlar:

- Ayşe Hatun Namazgâhı (Çiçekçi Namazgâhı)
- Ayşe Hatun Namazgâhı (Duvardibi Namazgâhı)
- İbnül Emin Ahmet Ağa Namazgâhı
- İbrikdar Hüseyin Ağa Namazgâhı
- Saraylı Nevnihal Hatun Namazgâhı

Menzil yolu üzerinde olmayan ama herhangi bir yola bağlı olarak inşa edilen namazgâhlar da çalışma kapsamında incelenen namazgâhlar arasında bulunmaktadır.

- Beylerbeyi Hatemi Efendi Namazgâhı (Küplüce Namazgâhı)
- Küplüce Yolu Namazgâhı
- Nafiz Paşa Namazgâhı

Cami/Türbe/Tekke ile bağlantısı olan namazgâhlar:

- Darü’s-saâde Ağası Mehmed Ağa Namazgâhı (Tabaklar Camii- Bedevi Tekkesi-Hüseyin Baba Türbesi)
- Hacı Mehmet Efendi Namazgâhı (Tophanelioğlu Namazgâhı)
- İbnül Emin Ahmet Ağa Namazgâhı (Tavaşi Hasan Ağa Camii-Rufai Tekkesi)

- İbrikdar Hüseyin Ağa Namazgâhı
- Kuyulu Namazgâhı (Ayşe Sultan Celveti Tekkesi-İmrahor Cami)
- Paşalimanı Namazgâhı (Yarımca Baba Bektaşi Tekkesi)
- Selami Ali Efendi Namazgâhı (Selami Ali Efendi Tekkesi)
- Şeyhülislam Mirzazâde Mehmed Said Efendi Namazgâhı (Mirzazâde Cami)

Mezarlık alanı içerisinde bulunan namazgâhlar:

- Ayşe Hatun Namazgâhı (Duvardibi Namazgâhı)
- Kuyulu Namazgâhı
- Selami Ali Efendi Namazgâhı
- Seyyid Ahmed Deresi Namazgâhı
- Şehitlik Namazgâhı

Bahçe ve mesire yerlerinde bulunan namazgâhlar:

- Büyük Çamlıca Namazgâhı (Çamlıca Tepesi)
- Şeyhülislam Mirzazâde Mehmed Said Efendi Namazgâhı (Sultan Tepesi)

İskeleye bağlı namazgâhlar:

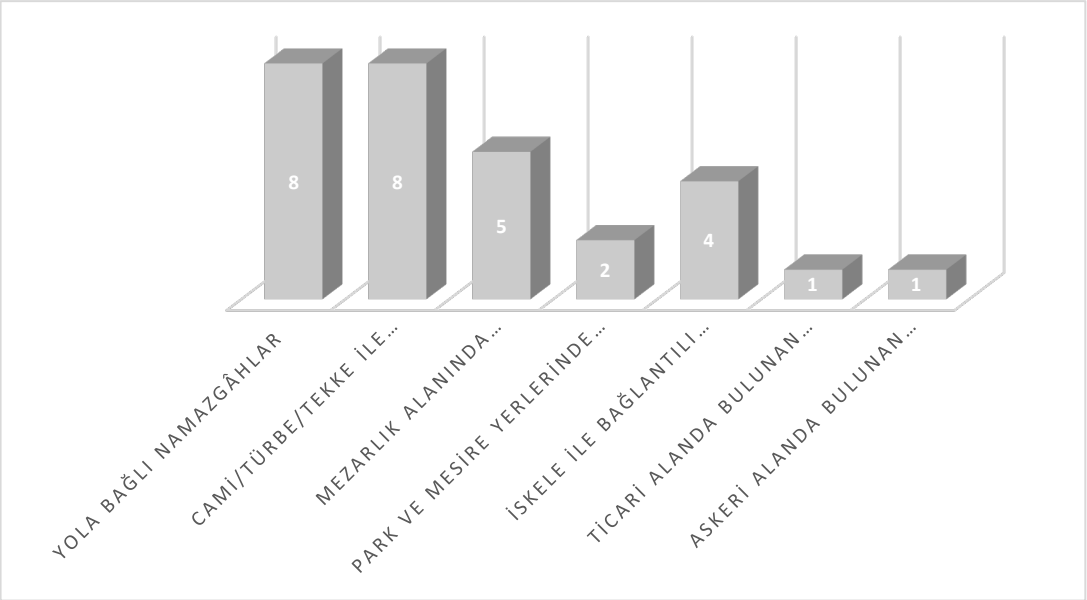
- Beylerbeyi İskele Namazgâhı
- Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı (Salacak İskelesi'nde)
- Küplüce Yolu Namazgâhı (Beylerbeyi İskelesi'nde)
- Paşalimanı Namazgâhı

Ticari alan içerisinde bulunan namazgâhlar:

- Hacı Mustafa Ağa Namazgâhı (Selimiye Namazgâhı), (Çatmahane'de çalışan işçilerin yazlık ibadet mekânı)

Askeri alanda bulunan namazgâhlar

- Musahip Ali Ağa Namazgâhı (Selimiye Kışlası)

Şekil 5.1: Üsküdar Namazgâhlarının Kentteki Konumlarına Göre Dağılımı.

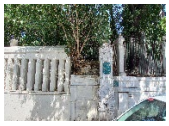
Namazgâhlar kentsel konumlarına göre sınıflandırıldığında bu mekânların yalnızca dini mekânlar çevresinde değil, kamusal, ticari ve sosyal işlevlerin yoğunlaştığı bölgeler ile de bağlantılı oldukları görülmektedir.

LİTÜRJİK ÖĞE YORUMU:

Namazgâhlar, ibadetin belirli kapalı bir mekâna indirgenmeden de yapılabileceğini gösteren alanlardır. Bu bağlamda İslam tapınma mekânlarının çoğunda rastladığımız kubbe sistemi, namazgâhlarda gök kubbe olarak varlığını sürdürmektedir.

Kıble yönünü gösteren mihrap öğesi, İslam tapınma mekânlarının ayrılmaz bir parçasıdır. Bazı namazgâhlar mihrap duvarı ile tasarlanırken bazı örneklerde mihrap taşı (kıble taşı) ile kıble yönü belirlenmiştir. İbadetlerin başlangıç aşamasını oluşturan temizlik ilkesi, namazgâhların çeşme veya kuyu ile beraber ya da suya yakın yerlere inşa edilmesine sebep olmuştur. Bu öğeler (kıble taşı, mihrap taşı, çeşme), namazgâhların tek başına ibadet mekânını belirlemek için yeterli olduğunu göstermektedir.

Tablo 5.1: Namazgâhların litürjik öğelerine göre değerlendirilmesi (mevcut durumları dikkate alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır).

NAMAZGÂH ADI VE GÖRSELİ		LİTÜRJİK ÖĞELER					
		MİNBER	MİHRAP	MİNARE	KIBLE TAŞI	MUSALLA TAŞI	ÇEŞME
AYŞE HATUN NAMAZGÂHI (ÇİÇEKÇİ)					X		
AYŞE HATUN NAMAZGÂHI (DUVARDİBİ)			X		X		X
BEYLERBEYİ HATEMİ EFENDİ NAMAZGAHI					X		
BEYLERBEYİ İSKELE NAMAZGAHI							X
BÜYÜK ÇAMLICA NAMAZGAHI					X		X
DARÜ'SSAADE AĞASI MEHMET AĞA NAMAZGAHI							X
FATİH SULTAN MEHMED NAMAZGAHI							X
HACI MEHMED EFENDİ NAMAZGAHI (TOPHANELİOĞLU)					X		
HACI MUSTAFA AĞA NAMAZGAHI (SELİMİYE)					X		
İBNÜ'L EMİN AHMET AĞA NAMAZGAHI			X				X

Tablo 5.1 'in Devamı

İBRİKDAR HÜSEYİN AĞA NAMAZGAHI					X		
KUYULU NAMAZGAHI			X				X
KÜPLÜCE YOLU NAMAZGAHI			X				X
MUSAHİP ALİ AĞA NAMAZGAHI			X				X
NAZİF PAŞA NAMAZGAHI					X		
PAŞALİMANI NAMAZGAHI							X
SARAYLI NEVNİHAL HATUN NAMAZGAHI					X		
SELAMİ ALİ EFENDİ NAMAZGAHI					X		
SEYYİD AHMED DERESİİ NAMAZGAHI					X		X
ŞEHİTLİK NAMAZGAHI (KARACAAHMET)					X		
ŞEYHÜLİSLAM MİRZAZÂDE MEHMET EFENDİ NAMAZGAHI							X

KUTSAL/DİNİ ÖLÇÜT YAKLAŞIMI:

İslam dininin özünde yer alan sade ve gösterişten uzak, mütevazi yaşam modeli bazı mimari eserlere yansımaktadır. Namazgâhların yalın ve basit mimarisi de bu modelin bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılar, doğa ve kutsal olan arasına sınır koymadan yeryüzü ile gökyüzü arasındaki ilişkinin sürekliliğini sağlayan yapılardır. Kapalı mekân olmanın ötesinde kentsel açık alan oluşturan namazgâhlar, ibadet eyleminin kapalı bir mekâna indirgenmeden gerçekleşebileceğini göstermektedir. Hz. Muhammed'in ''yeryüzü bana mescit kılındı'' hadisi şerifi, bu yapıların sahip olduğu biçimsel ifadeye vurgu yapar niteliktedir. Aynı zamanda namazgâhlar, sıradan bir yapı olmanın ötesinde barındırmış oldukları sembolik öğeler ve asli işlevi sayesinde kutsallık kazanan manevi yapılardır. Günümüzde unutulmaya yüz tutsalar da yalnızca kıble taşının varlığı bile o mekânın kutsal hafızadaki yerini korumaktadır.

Sonuç olarak; hız ve dönüşümün öncelikli olduğu günümüz modern kent yaşamında İslam tapınma mekânları, kentsel açık alanlara kıyasla ''kapalı iç mekâna'' doğru çekilmektedir. Halbuki İslam tapınma mekânları tarih içerisinde incelendiğinde, namazgâh yapıları ibadet eyleminin kompleks kapalı bir mekâna indirgenmeden de gerçekleşebileceğini göstermektedir.

Kentsel kamusal bir mekân olarak, tarih içerisinde gündelik hayatı örgütleyerek, kentsel elemanın esnek bir parçası olarak ve birçok amaca göre uyarlanmıştır. Fakat günümüzde bu yapılar kentleşme faaliyetleri sonucu ya yok olmuş ya da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Çalışma kapsamında ele alınan namazgâhların mevcut durumları incelendiğinde bunların hiçbiri asli işlevi olan namaz ibadeti için kullanılmamaktadır. Daha da kötüsü hakkında çevre halkının hiçbir bilgiye sahip olmadığı ve dolayısıyla âtıl bir mekân olarak yok olmaya terkedildiği görülmektedir.

Fakat, Ayşe Hatun Namazgâhı, İbnü'l Emin Ahmet Ağa Namazgâhı, Küplüce Yolu Namazgâhı ve Kuyulu Namazgâhı günümüze ulaşan namazgâhlardan tipolojiye en uygun olarak korunmuş örneklerdir. Özellikle İbnü'l Emin Ahmet Ağa Namazgâhı cami cemaati tarafından oturma, dinlenme ve sohbet mekânı olarak değerlendirilmektedir.

Günümüze yalnızca kıble taşı ulaşan namazgâhlar, halk tarafından mezar sanılıp ona göre muamele görmektedir. Aslında bu durum namazgâh kıble taşlarının korunmasına vesile olması açısından değerlidir.

Ne yazık ki çoğu namazgâh örneği çevre halkının bu önemli eserler ile olan düşünsel mesafesi sonucu kentsel yaşantısının içerisinde değildir. Bu düşünsel mesafenin oluşumunda kentin imar ediliş süreçlerinin olduğunu da ayrıca tartışmak gerekmektedir. Büyük Çamlıca Namazgâhı, günümüzde restoran olarak kullanılmakta ve bir kısmı otopark olarak değerlendirilmektedir. Darü'ssade Ağası Mehmet Ağa Namazgâhı Üsküdar'da bulunan en eski namazgâh olması sebebiyle ayrı bir öneme sahipken, tahribata uğramış ve çöplerin atıldığı, elektrik panolarının bulunduğu bir alan olarak kullanılmaktadır.

Modern kent yaşantısı içerisinde ''namazgâh'' yapılarına başka bir açıdan bakmak ve örnekleri çoğaltmak mümkündür. Örneğin tüm dünyanın yaşadığı pandemi sürecinde camilerin cemaatsiz kaldığı dönemde bu yapılar, bir çözüm sunarak kendini hatırlatmaktadır. Yine benzer bir şekilde, ülkemizin 2023 yılında yaşadığı 6 Şubat depremi, açık alanların bu gibi durumlarda çok kıymetli olduğunu göstermektedir. Namazgâhlar kentsel mekâna entegre, afet ve acil durum anında toplanabileceği başka bir boşluk fikrini sunmaktadır. Sadece bir felaket ya da afet anında değil, çok sıcak havalarda da namazgâh yapıları alternatif bir mekân olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Son yıllara baktığımızda yeni inşa edilen ya da restorasyon geçirerek tekrar asli işleviyle kullanılan namazgâhların olması, bu tipolojinin yeniden hayat bulması için umut verici olmak ile birlikte kente yeniden dahil olan bu tapınma mekânlarının kentsel kamusal mekândaki karşılığı da ayrı bir çalışma konusu olarak belirmektedir.

Yeni inşa edilerek, kullanıma açılan Tokat Abdülmecid-i Şirvani Alaattin Büyükkaya Namazgâhı, Çorum Namazgâhı, restorasyon ile tekrardan işlevlendirilen ve Ramazan aylarında teravih namazlarının kılındığı Bursa Umurbey Namazgâhı, Konya Musalla Namazgâhı gibi örneklerin çoğalması, kültürel ve mekânsal olarak değerli olan bu tipolojinin mimarlık alanında ve kentsel ortamda tartışmalara alan açabilmesi açısından da önem taşıdığı düşünülmektedir.

Mimarlık mirasında kapsamına giren tapınma mekânları sadece kendisi olarak var olmayıp kendisi ile birlikte kentsel mekân önerebilmektedir. İslam tapınma mekânı

olarak “namazgâh” yapıları ise kendisi ile birlikte değil- bizzat kendisinin bir kentsel mekân tariflemesi nedeniyle farklı bir kentsel kamusal olgu potansiyeli taşımaktadır. Fakat Üsküdar namazgahları, Üsküdar kent gelişimine ilişkin kentsel ortam tahayyüllerinin gerisinde kalmıştır. Tarihsel süreç içerisindeki kentsel konumu ve kentsel kamusal bir dış mekân olarak kurucu bir öğe olması, kent tarafından kaybedilmiş ve bir veri olarak değerlendirilmemiş, koruması gereken bir nesneye dönüşmüş durumdadır.

Namazgâh tipolojisinin kentsel konumda yok olması üzerine şu soruları tartışmak çalışmanın amacına ulaşması açısından faydalı olacaktır;

- Namazgâhların üstlendiği kentsel rolleri üstlenecek kapalı mekân kurgusu yoğun ibadet mekânlarının tercih edilmesi bu tipolojiyi işlev dışı bırakmış olabilir mi?
- İslam tapınma mekânlarına dair belirli kalıpların olması (form, kubbe, minare vb.) namazgâh tipolojisinin tükenişine neden olarak gösterilebilir mi?
- Modern kent hayatında ibadet mekânı ihtiyacını karşılamak için namazgâhların yeniden değerlendirilmesi mümkün mü?
- Namazgâh yapılarının kentsel dokuda korunması amacıyla farklı fonksiyonlar yüklenerek kullanımı mümkün mü?
- Din olgusunun kentsel mekandaki karşılığı olarak beliren ve üzeri kapalı olmayan ibadet mekânları- namazgahlar, mimarlık alanında ve kentsel ortamda hangi tartışma kalıplarını askıda bırakmaktadır?
- Tarihi süreç içerisinde ibadet mekânı olarak kullanılan namazgâh yapıları, günümüzde yeniden yorumlanarak modern kentsel kamusal alan tasarımlarına nasıl entegre edilebilir?
- Çağdaş cami tasarımlarının cami yapısını “öz” olana döndürme çabalarına ilişkin “namazgah” tipolojisine tutunulduğu örneklerin çoğalması da ayrı bir çalışma konusu olarak tanımlanabilir mi?

KAYNAKLAR

Acun H., (2012), ‘‘Makedonya-Üsküp Fatih Sultan Mehmet (Taş) Köprüsü ve Namazgâhı’’, Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu, 133-141.

Akmaydalı H., (1994), ‘‘Mihraplı ve Minberli Namazgâhlarımız’’, Vakıflar Dergisi, XXIII, 123-143.

Alptekin A., (2022), ‘‘İslam Kentlerinde Uygulanan Kentsel Politikanın Analizi’’, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Arcan A., (2014), ‘‘Kentleşme Yazıları, Kentsel Kuramlar ve Kentleşme Politikaları, K. Özden içinde, Sıralı Güçlerin Uygarlık Yığışmaları ve İslam Şehirleri’’, Seçkin Yayıncılık.

Ardalan N., (1980), ‘‘The Visual Language of Symbolic Form: A Preliminary Study of Mosque Architecture’’, Architecture as Symbol and Self-ldentity ed. J.G. Katzl. Aga Khan Award for Architecture, Philadelphia, s 18-36.

Arslan M., (2020), “Anadolu Selçuklu Namazgâhları”, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 68, 281-311.

Avcı C., (2002), ‘‘Kufe’’ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 26, 339-342, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Aycan İ., (2013), ‘‘İslam Geleneğinde Cami ve Kadın, Cami Kadın ve Aile’’, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Aykılıç B., (2015), ‘‘Kentsel Mekân Olarak Meydanlar’’, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Ayverdi E. H., (1972), ‘‘Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri’’, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Ayverdi E. H., (1974), ‘‘Boğaziçi’nde Tarih’’, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Bakır A., (1992), ‘‘Basra’’ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 5, 112-114, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Barthes R., (1997), ‘‘Göstergebilimsel Serüven’’, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Baysun M. C., (1979), ‘‘Musalla’’, MEB İslam Ansiklopedisi, VIII, 675-677.

Biçakçı H., Yıldırım C., (2018), ‘‘İslam Uygarlığında Kent ve Kentleşme’’, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7, 2, 541-561.

Bozkurt N., Küçükaşçı M. S., (2003), ‘‘Medine’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 28, 305-311, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bozkurt N., Küçükaşçı M. S., (2003), ‘‘Mekke’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 28, 555-563, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bozkurt N., (2006), ‘‘Namazgâh’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 32, 357-358, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Can İ., (2012), ‘‘İslam Şehrine Dair Sosyolojik Okumalar’’, Opus, 3, 2, 6-27.

Can Y., (2005), ‘‘Hulefâ-i Râşidin Döneminde Ortaya Çıkan Ordugâh Şehir Modeli Üzerine Bir Değerlendirme’’, İstem, 3, 6, 215-235.

Can Y., (2008), ‘‘Minberin Cami Mimarisine Katılımı’’, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VIII, 3, 9-30.

Can Y., (2021), ‘‘İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı’’, 3. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Cansever T., (1996), ‘‘Şehir ve Medeniyet Üzerine (Kent ve Kültür Özel Sayısı)’’, Cogito Dergisi, 8, 125-129.

Carr S., Francis M., G. Rivlin, L., M. Stone, A., (1992), “Public Space”, Cambridge University Press, New York, 19-20.

Creswell K. A. C., ‘‘Early Muslim Architecture’’, C. I-II, Oxford 1932-1940.

Çetin C., (2018), ‘‘Üsküdar Menzilhânesi'nin Konumu ve İşlevselliği (XVIII. Yüzyıl)’’, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X, Bildiriler I, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2018, s. 97-115.

Çeşmeli İ., (2005), ‘‘Orta Asya Camilerinde Tipoloji (7-13. Yüzyıllar)’’, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Dağlı M. S., (2024), ‘‘Multidimensional Liminal Threshold of the City of Ankara: The Namazgâh Hill, Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirci M., ‘‘İslam’da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri’’, İstem, 1, 2, 129-146.

Demirarslan D., (2005), ‘‘Mekân Tasarımı Açısından Mimar Sinan Eserlerinin Üsküdar’ın Gelişimindeki Etkisi’’, Üsküdar Sempozyumu II, 327-338, İstanbul, Üsküdar, Türkiye, 12-13 Mart.

Devellioğlu F., (2006), ‘‘Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat’’, Aydın Kitabevi Yayınları.

Erel B., (2007), ‘’Kentsel Açık Alan Kavramı Bağlamında İskele Meydanlarının İncelenmesi, İstanbul Örneği’’, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Eyice S., (1979), ‘’İstanbul’da Bazı Namazgâhlar’’, Türk Sanatı Tarihi Araştırmaları ve İncelemeleri’’, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Genim M. S., (1976), ‘’Mihraplı ve Minberli Namazgahlara Bir Örnek’’, Sanat Tarihi Yıllığı, 147-156.

Gökgür P., (2008), ‘’Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri’’, Bağlam Yayıncılık.

Grabar O., (1988), ‘’İslam Sanatının Oluşumu’’, çev. Nuran Yavuz, Hürriyet Vakfı Yayınları.

Grabar O., (2010), ‘’İslam Sanatının Oluşumu’’, 4. Baskı, çev. Nuran Yavuz, Pusula Yayıncılık.

Güç A., (1992), ‘’İlahi Dinlerde Ma’bed’’, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güç A., (1999), ‘’Dinlerde Mabed ve İbadet’’, 1. Baskı, Esra Fakülte Kitabevi.

Güç A., (2003), ‘’Mâbed’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 27, 276-280, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Gül A., (1989), ‘’Kapalı Kentsel Dış Mekânları Düzenleme İlkeleri’’, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Gül M., (2010), ‘’İslam ve Şehir’’, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 6, 23, 73-86.

Gül H., (2014), ‘’İstanbul Namazgâhları’’, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gürdoğan N., (2004), ‘’Üsküdar’ı Kâbe Toprağı Kılmak’’, Üsküdar Sempozyumu I, 243-246, İstanbul, Üsküdar, Türkiye, 23-25 Mayıs.

Haskan M. N., (2001), ‘’Yüzyıllar Boyu Üsküdar I’’, Üsküdar Belediyesi Yayınları.

Haskan M. N., (2001), ‘’Yüzyıllar Boyu Üsküdar II’’, Üsküdar Belediyesi Yayınları.

Haskan M. N., (2001), ‘’Yüzyıllar Boyu Üsküdar III’’, Üsküdar Belediyesi Yayınları.

Insoll T., (2007), ‘’İslam Arkeolojisi, Çev: Bahar Tırnakçı, 1. Baskı Homer Kitabevi, İstanbul.

İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi Arşiv Bölümünde 5340 demirbaş numarası ile kayıtlı İ. Fazıl AYANOĞLU Notları.

İşli N., (2001), “Karacaahmet Mezarlığı”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 27, 375-377, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Karaman A., İçözen E., (1987), ‘‘Taksim ve Yakın Çevresi Tarihsel Gelişimi’’, Taksim Meydan Proje Yarışması Kitabı, İstanbul.

Konyalı İ. H., (1965), ‘‘Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi’’, Yeni Kitap Basımevi, İstanbul.

Konyalı İ. H., (2021), ‘‘Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi I’’, Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları.

Konyalı İ. H., (2021), ‘‘Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi II’’, Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları.

Kuban D., (2007), ‘‘Osmanlı Mimarisi’’, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Küçükaşçı M. S., (2010), ‘‘Şehir’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 38, 441-446, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Lings M., (2012), ‘‘Hz. Muhammed’in Hayatı’’, 198. Baskı, çev. Nazife Şişman, İnsan Yayınları.

Lynch K., (1981), ‘‘Good City Form’’, MIT Pres, Massachusetts.

Miquel A., (1991), ‘‘İslam ve Medeniyeti’’, çev. Ahmet Fidan ve Hasan Menteş, Birleşik Dağıtım Kitabevi.

Ocak E., (2006), ‘‘İstanbul’daki Tarihi Parkların Günümüz Kullanım İşlevleri Açısından İrdelenmesi’’, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Orman İ., (2005), ‘‘Osmanlı Çeşme Mimarisinde Üsküdar’daki Namazgâhlı Çeşmeler’’, Üsküdar Sempozyumu II, 385-404, İstanbul, Üsküdar, Türkiye, 12-13 Mart.

Önkal A., Bozkurt N., (1993), ‘‘Cami’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 7, 46-56, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özbek İ., (2005), ‘‘Üsküdar Meydanı’nın Toplumsal Veriler Doğrultusunda Geçirdiği Mekânsal Dönüşüm’’, Üsküdar Sempozyumu II, 371-384, İstanbul, Üsküdar, Türkiye, 12-13 Mart.

Özcan K., Yenen Z. (2010), ‘‘Anadolu Türk kent tarihine katkı: Anadolu Selçuklu kenti (XII yüzyıl başından XIII yüzyıl sonuna dek)’’, Megaron, 5, 2, 55-66.

Özdamar M., (1988), ‘‘Namazgâhlar’’, Vakıflar Dergisi, XX, 221-248.

Özel K. (2012), ‘‘İslam Tapınma Yapısını Kuran Öğelerin Ardışık Zamanlı Ontolojik Analizi’’, 1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu, İstanbul.

Öztürk N., (2006), ‘‘İslam ve Türk Kültür Hayatında Namazgâhlar’’, XV. Türk Tarih Kongresi, 2040-2087, Ankara, 11-15 Eylül.

Pektaş T., (1974), ‘‘İstanbul Namazgâhları’’, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.

Sennett R., (2013), ‘‘Kamusal İnsanın Çöküşü’’, çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları.

Şentürk M., (2014), ‘‘Turgut Cansever Düşüncesinde Şehrin Değişimi’’, İnsan ve Toplum, 4(7), 25-56.

Tamjidifar K., (2014), ‘‘Kentsel Kamusal Mekânın Sosyal, Siyasi ve Dini Faktörlerin Etkisiyle Dönüşmesinin Nakş-ı Cihan Meydanı Üzerinden Okunması’’, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Tanışık İ. H., (1945), ‘‘İstanbul Çeşmeleri II’’, MEB Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü, İstanbul.

Tanman M. B., (2006), ‘‘Namazgâh’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 32, 522-525, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Tanyeli U., (1999), ‘‘Musalla, İdgâh, Namazgâh: Tanımsız bir Mimari Olgu’’, Uluslararası 3. Türk Kültürü Kongresi I, 232-238, Ankara, Türkiye, 25-29 Eylül.

Tiryaki Y., (2006), ‘‘Namazgâh’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 32, 359-360, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Tiryaki Y., (2010), ‘’İstanbul’un 100 Namazgâhı’’, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Turgut D., (2013), ‘‘Kent-Meydan İlişkisine Günümüz Koşullarında Bütünsel Bir Bakış: Türkiye Özelinde Bir Değerlendirme’’, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Turgut N., (2007), ‘’Bir Zamanlar Üsküdar’dan Tarihe Düşen Notlar: Çiçekçi Kahvesi’’, Üsküdar Sempozyumu IV, 71-90, İstanbul, Üsküdar, Türkiye, 3-5 Kasım.

Türkeri İ., (2011), ‘‘1980 sonrası Kentsel Tasarım Yarışmalarının Mimarlık Alanına ve Kentsel Ortama Etkileri’’, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Türkeri İ., (2016), ‘‘Türkiye’deki İslam Tapınma Mekânı Tasarımları ve Mimari Tasarım Paradigmalarının Mimari Proje Yarışmaları Üzerinden Değerlendirilmesi’’, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Uğurluel T., (2022), ‘’Anadolu Namazgâhları’’, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uslucan C., (2024), ‘‘Kurumsal ve Fonksiyonel Açıdan Osmanlı Camileri (1839-1920)’’, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Ünver S., (1996), ‘‘Sevdiğim İstanbul’’, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.

Üye B., (2021), ‘‘Semavi Dinlere Ait İbadethanelerde Minimalist Mekân Yaklaşımı’’, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yahyagil M. Y., (2011), ‘‘Kentlerin Kültürün Gelişmesindeki Etkileri’’ Istanbul Journal of Sociological Studies, 25, 105-120.

Yver G., (1977), ‘‘Kayrevan’’, İslam Ansiklopedisi, 6, 467-474, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yetkin S. K., (1965), ‘‘İslam Mimarisi’’, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Wensinck A. J., (1979), ‘‘Musalla’’, İslam Ansiklopedisi, 8, 250-252, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Web 1, https://okuryazarim.com/wp-content/uploads/2016/11/Mescid-i-Nebevi.jpg, (Erişim Tarihi: 15/01/2025).

Web 2, https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/87216, (Erişim Tarihi: 15/01/2025).

Web 3, https://geckalmisyolcu.com/ulkeler/misir/kahirede-gezilecek-yerler/, (Erişim Tarihi: 15/01/2025).

Web 4, https://www.islamveihsan.com/kufe-neresidir.html, (Erişim Tarihi: 15/01/2025).

Web 5, https://www.sanatinyolculugu.com/amr-bin-as-cami/, (Erişim Tarihi: 22/04/2024).

Web 6, https://www.okuryazarim.com/tolunoglu-ahmet-cami/, (Erişim Tarihi: 22/04/2024).

Web 7, https://okuryazarim.com/kayrevan-ulu-cami/, (Erişim Tarihi 24/04/2024).

Web 8, https://www.gzt.com/mecra/esenlige-hasret-sehir-bagdat-3594407, (Erişim Tarihi: 15/01/2025).

Web 9, https://www.sanatinyolculugu.com/samerra-camiul-kebiri-samerra-ulu-camii/, (Erişim Tarihi 24/04/2024).

Web 10, https://sinanculuk.blogspot.com/2018/10/berthaultun-mekke-gravuru.html, (Erişim Tarihi: 15/01/2025).

Web 11, https://www.islamveihsan.com/islam-medeniyetinde-medine-sehri.html, (Erişim Tarihi: 15/01/2025).

Web 12, https://www.gzt.com/mecra/samin-kalbi-emevi-cami-3517611, (Erişim Tarihi: 15/01/2025).

Web 13, https://tr.wikipedia.org/, (Erişim Tarihi: 15/01/2025).

Web 14, https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/camilerin-temelini-olusturan-ibadet-mahali-namazgah, (Erişim Tarihi: 04/01/2023).

Web 15, https://www.tumblr.com/nie-verloren/130685992901/recamermutlu-kabenin-ku%C5%9F-bak%C4%B1%C5%9F%C4%B1-m%C3%BCkemmel, (Erişim Tarihi: 15/01/2025).

Web 16, http://leonardodavinci.stanford.edu/submissions/clabaugh/history/leonardo.html, (Erişim Tarihi: 15/01/2025).

Web 17, (2014), https://islamansiklopedisi.org.tr/mescid-i-kuba (Erişim Tarihi: 15.12.2023).

Web 18, (2024), https://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCk_Kufe_Camii, (Erişim Tarihi 12/12/2024).

Web 19, https://kulturenvanteri.com/tr/yer/esma-sultan-meydan-cesmesi-ve-namazgahi/#17.1/41.004845/28.968164, (Erişim Tarihi 14/12/2023).

Web 20, (2011), https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=35795 (Erişim Tarihi: 16/12/2023).

Web 21, (2023), https://kulturenvanteri.com/tr/yer/kucuksu-cesmesi/#17.1/41.078918/29.065298 (Erişim Tarihi: 12/09/2024).

Web, 22, (2021), https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/diyarbakir/gezilecekyer/dcle-koprusu, (Erişim Tarihi: 13/12/2024).

Web 23, (2021), https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sivas/gezilecekyer/egri-kopru (Erişim Tarihi: 13/12/2024).

Web 24, (2022), https://www.gzt.com/arkitekt/bir-mimarlik-dersi-gelibolu-azaplar-namazgahi-3686066, (Erişim Tarihi: 13/12/2023).

Web 25, http://www.yildirim.gov.tr/namazgah-camii (Erişim Tarihi: 14/12/2023).

Web 26, https://www.haberler.com/guncel/prizren-in-ilk-osmanli-eseri-namazgah-13768131-haberi/ (Erişim Tarihi: 01/01/2024).

Web 27, Google, (2025), [Yandex Maps ekran görüntüsü: Üsküdar], Yandex Maps, https://yandex.com.tr/harita/geo/uskudar/2215971064/?ll=29.047703%2C41.035291&z=13.28 (Erişim Tarihi 30.04.2025).

Web 28, (2020), https://www.youtube.com/watch?v=SDXK7BiySn4, (Erişim Tarihi: 15/12/2024).

Web 29, https://www.eskiistanbul.net/tag/tunusba%C4%9F%C4%B1/, (Erişim Tarihi: 17/01/2025).

Web 30, https://www.facebook.com/photo.php?fbid=4372109986205961&id=147065585377110&set=a.147343595349309 (Erişim Tarihi: 17/01/2025).

Web 31, https://www.fikriyat.com/yazarlar/ugur-derman/2022/10/14/namazgahlara-dair-3, (Erişim Tarihi 7.09.2023).

Web 32, İbrikdar Hüseyin Ağa Namazgâhı [@a.suheyl.unver], (2/12/2023), ‘‘Karacaahmet’teki Memesi Dede Sultan Makamı ve Hasan Ağa Kocacık Namazgâhı’’, [Resim].Instagram.https://www.instagram.com/p/C0W8Pl9CIO0/?igsh=MTV5ZmFmNnBrNmZ5ag%3D%3D.

Web 33, https://kulturenvanteri.com/yer/?p=41219, (Erişim Tarihi 28/05/2023).

Web 34, https://www.fikriyat.com/yazarlar/ugur-derman/2022/09/30/namazgahlara-dair-1, (Erişim Tarihi 7/09/2023).

Web 35, Google, (2025), [Google Haritalar ekran görüntüsü: Karacaahmet Mezarlığı Seyyid Ahmed Deresi], Google Maps, https://www.google.com/maps, (Erişim tarihi 15.04.2025).

ÖZGEÇMİŞ

Emine Beyza Öztürk, 2015 yılında İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde başladığı lisans eğitimini 2019 yılında tamamladı. 2022 yılında Gebze Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı.

TEZ ÇALIŞMASI KAPSAMINDA YAPILAN YAYINLAR

Uluslararası Bildiri

Öztürk E. B., Türkeri İ., (2024), ‘‘The Typology of Namazgah in Islamic Architecture: The Case of Uskudar’’ 5th International Mediterranean Congress, January 13-14,2024, Mersin, Türkiye.

EK -A

ÜSKÜDAR NAMAZGÂHLARI	AYŞE HATUN (ÇİÇEKÇİ) NAMAZGÂHI	AYŞE HATUN (DUVARDİBİ) NAMAZGÂHI	BEYLERBEYİ HÂTEMİ EFENDİ NAMAZGÂHI (KÜPLÜCE NAMAZGÂHI)	BEYLERBEYİ İSKELE NAMAZGÂHI	BÜYÜK ÇAMLICA NAMAZGÂHI	DARÜ'S-SAÂDE AĞASI MEHMET AĞA NAMAZGÂHI	FATİH SULTAN MEHMET NAMAZGÂHI	HACI MEHMET EFENDİ NAMAZGÂHI (TOPHANELİOĞLU NAMAZGÂHI)	HACI MUSTAFA AĞA NAMAZGÂHI (SELİMİYE NAMAZGÂHI)	İBNÜ'L-EMİN AHMET AĞA NAMAZGÂHI (MENZİLHANE YOKUŞU NAMAZGÂHI)	İBRİKDAR HÜSEYİN AĞA NAMAZGÂHI (KAPIAĞASI MEVKİİ NAMAZGÂHI)	KUYULU NAMAZGÂHI (İMRAHOR NAMAZGÂHI)	KÜPLÜCE YOLU NAMAZGÂHI	MUSAHİP ALİ AĞA NAMAZGÂHI	NAZİF PAŞA NAMAZGÂHI	PAŞALİMANI NAMAZGÂHI (HÜSEYİN AVNİ PAŞA NAMAZGÂHI)	SARAYLI NEVNİHAL HATUN NAMAZGÂHI	SELAMİ ALİ EFENDİ NAMAZGÂHI	SEYYİD AHMET DERESİ NAMAZGÂHI	ŞEHİTLİK NAMAZGÂHI (KARACAAHMET MEZARLIĞI NAMAZGÂHI)	ŞEYHÜLİSLAM MİRZAZÂDE MEHMET SAİD EFENDİ NAMAZGÂHI
BULUNDUĞU YER	Salacak/Çiçekçi	Zeynep Kamil/ Karacaahmet	Beylerbeyi	Beylerbeyi	Kısıklı/Çamlıca	Zeynep Kamil	Salacak	Burhaniye	Selimiye	Ahmediye/ Karacaahmet	Zeynep Kamil/ Karacaahmet	Salacak	Beylerbeyi	Selimiye	Burhaniye	Paşalimanı	Selimiye	Kısıklı	Karacaahmet	Karacaahmet	Sultantepe
NAMAZGÂH ALANI		Mevcut değil.	Mevcut değil.	Mevcut değil.		Mevcut değil.	Mevcut değil.	Mevcut değil.	Mevcut değil.						Mevcut değil.				Mevcut değil.	Mevcut değil.	Mevcut değil.
KIBLE TAŞI/MİHRAP				Mevcut değil.		Mevcut değil.	Mevcut değil.							Görsel bulunmamaktadır.		Mevcut değil.					Mevcut değil.
ÇEŞME/SU KUYUSU	Mevcut değil.		Mevcut değil.					Mevcut değil.	Mevcut değil.		Mevcut değil.			Görsel bulunmamaktadır.	Mevcut değil.	Mevcut değil.	Mevcut değil.	Mevcut değil.		Mevcut değil.	
TASARIM PARADİGMALARI — KENTSEL YAKLAŞIM	menzil yolu üzerinde bulunma, merkezi bir konumda yer alma, kır kahvesi önünde bulunma	menzil yolu üzerinde ve bayram yerinde bulunma, Karacaahmet Mezarlığı içerisinde yer alma	yol üzerinde bulunma	iskele kenarında bulunma	mesire yerinde bulunma, birçok tarihi yapı ile bir arada olma	cami, tekke ve türbe yanına inşa edilme	iskele yolu üzerinde bulunma	Kır kahvesi önünde ve türbe yanına inşa edilme	ticari alanda inşa edilme (kumaş imalatçılarının yazlık ibadet mekânı)	menzil yolu üzerinde bulunma, cami bitişiğine inşa edilme	menzil yolu üzerinde bulunma, cami, türbe ve çeşme yanına inşa edilme	tekke ve mezarlık alanı yakınına inşa edilme	iskele yakınında ve yol üzerinde bulunma	askeri alanda bulunma	yol kenarında bulunma	iskele yolu üzerinde bulunma, tekke yanına inşa edilme	menzil yolu üzerinde bulunma, Karacaahmet Mezarlığı'na ölü defnetmeye gelenler tarafından kullanılma	tekke ve türbe yanına inşa edilme	mezarlık alanı içerisinde bulunma	mezarlık alanı içerisinde bulunma	cami yakınında bulunma, merkezi bir konumda yer alma
TASARIM PARADİGMALARI — LİTÜRJİK ÖĞE YORUMU	kible taşı, su kuyusu	mihrap, çeşme	kible taşı, su kuyusu	çeşme	kible taşı, çeşme	kible taşı, çeşme	mihrap, çeşme	kible taşı, su kuyusu	kible taşı	mihrap, çeşme	kible taşı, su kuyusu	mihrap, çeşme	mihrap, çeşme	mihrap, çeşme	kible taşı, çeşme	kible taşı, çeşme	kible taşı, çeşme	kible taşı	kible taşı, çeşme	kible taşı	çeşme
TASARIM PARADİGMALARI — KUTSAL/ DİNİ ÖLÇÜT YAKLAŞIMI	doğallık, şeffaflık, sadelik, basitlik	doğallık, şeffaflık, mütevazilik	sadelik, şeffaflık, basitlik	doğallık, şeffaflık	doğallık, şeffaflık	doğallık, şeffaflık	doğallık, şeffaflık	doğallık, basitlik	doğallık, basitlik	doğallık, şeffaflık, sadelik mütevazilik	doğallık, basitlik	doğallık, şeffaflık, sadelik, mütevazilik	doğallık, şeffaflık, sadelik	doğallık, şeffaflık, sadelik	doğallık, basitlik	doğallık, şeffaflık	doğallık, şeffaflık, basitlik	doğallık, şeffaflık, basitlik	doğallık, şeffaflık, basitlik	doğallık, şeffaflık, sadelik	doğallık, şeffaflık, sadelik

ÜSKÜDAR NAMAZGÂHLARININ BULUNDUĞU SEMTLER

- SALACAK
- ZEYNEP KÂMİL/KARACAAHMET
- BEYLERBEYİ
- KISIKLI
- BURHANİYE
- SELİMİYE
- PAŞALİMANI
- SULTANTEPE

ÜSKÜDAR NAMAZGÂHLARININ SEMTLERE GÖRE DAĞILIMI

	3		2
	6		3
	3		1
	2		1